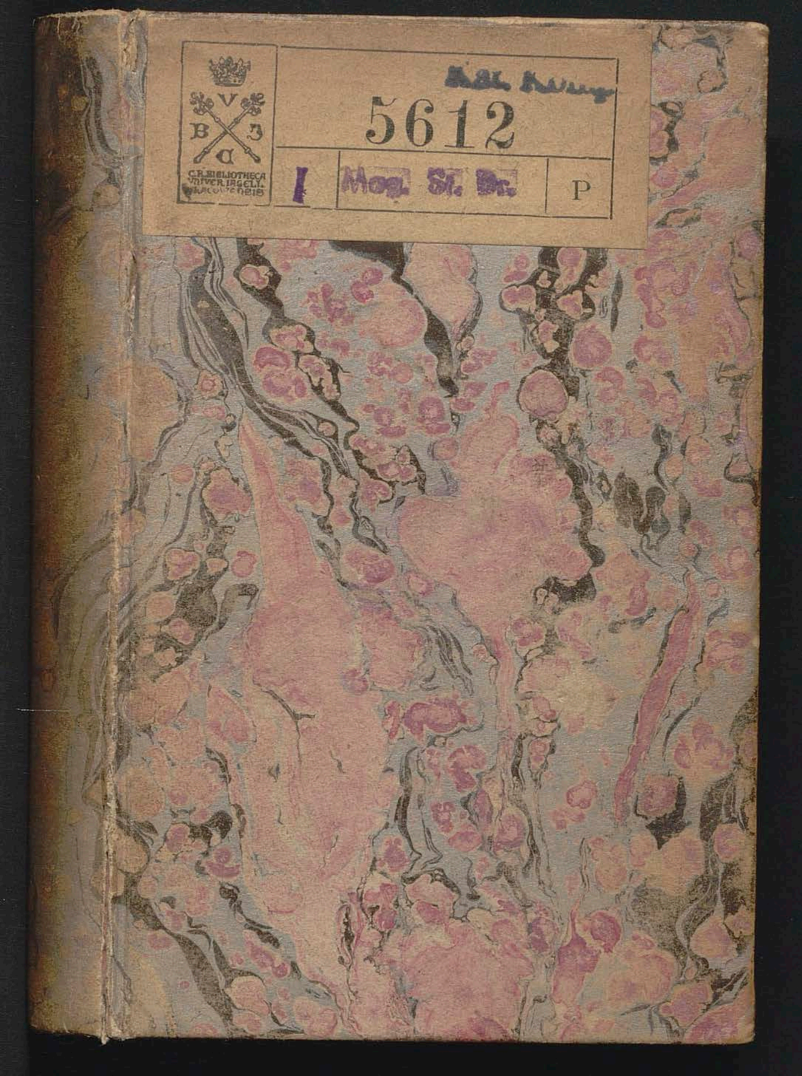
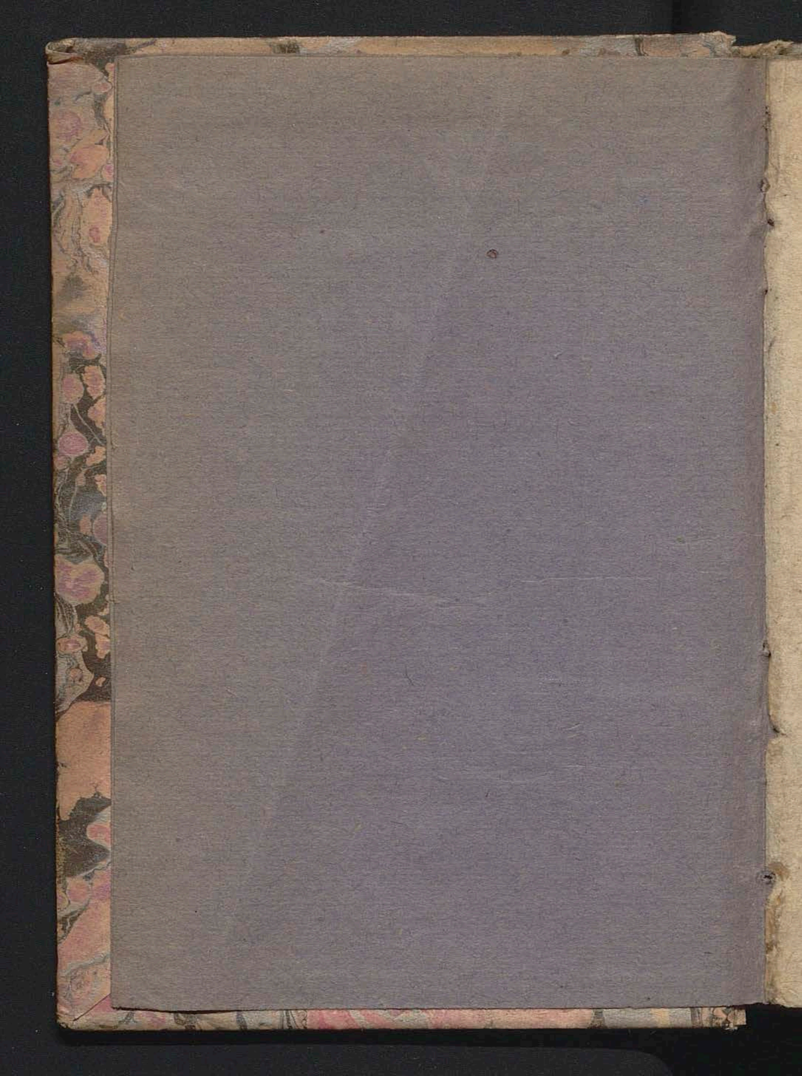

V
B
C.R. BIBLIOTHECA UNIVER. JAGELL. CRACOVIENSIS
5612
I
P

V
B
C
5612

Callières

PRAWDZIWA POLITYKA LUDZI SZLACHETNYCH,

Przetłomaczona z Francuzkiego na Oyczysty ięzyk.

p Baxtera.

w WARSZAWIE

1761.

w Drukarni J. K. Mći y Rzpltey XX. *Scholarum Piarum.*

Być sławnym przez swoie własne cnoty, to iest być Szlachetnym y wielkim w oczach Boskich. Swięty Hieronim.

LA VERITABLE POLITIQUE DES PERSONNES DE QUALITE'

Reimprimée à l'usage des Pieuses Ecoles

à *VARSOVIE*

1761.

Dans l' Jmprimerie Royalle & de la Republique, *des Pieuses Ecoles.*

Etre illustre par ses vertus, c'est être Noble & grand aux yeux de DIEU.

Saint Jerome.

PRZESTROGA

Do

Czytelnika.

DLa tych, ktorzy ſię dla wpoioney w ſerce ſwoie ku Oyczyznie miłości, ſprawiedliwie naywnieyſzym cieniem albo wolnosci, albo Dobru poſpolitemu przeciwnym obrażaią: Kładzie ſię tu krotka przeſtroga, że iako ta Xiążka od obcego, a do abſolutnego Państwa przyuczonego Autora napiſana, zawiera podobno gdzie niegdzie nauki wychowanym na łonie wolności Synom nie przyzwoite, tak że ſię ich w tłomaczeniu tey Xiążki nie wyrzuciło, albo przynaymniey nie odmieniło, darować Tłomaczowi zechce łaſkawy Czytelnik. Gdyż tego przemoc na ſobie nie można było, z krzywdą tak zacnego Autora iakąkolwiek w dzieło iego wprowadzać odmianę.

LA VERITABLE POLITIQUE DES PERSONNES DE QUALITE'

UOIQUE les Perſonnes de qualité ayent ordinairement plus d'eſprit, & de lumiere que les autres, elles ne laiſſent pas de faire des fautes, qui quelquefois ruinent leur fortune, & leur réputation. La ſource des malheurs qui leur arrivent, n'eſt pas malaisée à decouvrir: c'eſt que dans leur conduite la plûpart ne ſuivent aucune régle; & que

PRAWDZIWA
POLITYKA
LUDZI
SZLACHETNYCH.

LUBO Ludzie Szlachetnego urodzenia maią pospolicie więcey rozumu, y oświecenia, niż insi, atoli przytrafia się czasem, że popełniaią takie błędy, przez ktore y fortunę, y sławę dobrą tracić zwykli. Zrzodło ich nieszczęśliwości, ktore im się trafiaią, łatwo się wyiawić może: a to w tym, że większa część w sprawach swoich nie trzymaią się żadney reguły; y częstokroć czynią podług humoru dziwactwa, y skłonności. A przecię ludziom dobrego urodzenia reguły życia są osobliwie

que ſouvent elles agiſſent par humeur, par caprice, ou par paſſion. Cependant c'eſt principalement aux perſonnes de Naiſſance que des régles de conduite ſont neceſſaires. Leurs affaires ſont importantes, leurs emplois conſiderables, leurs interéts délicats & difficiles à ménager. D'ailleurs elles ont d'ordinaire pluſieurs ennemis couverts ou déclarés, qui obſervent avec des yeux critiques tout ce qu'elles font, & qui ne ſongent qu'à les perdre, afin, de profiter de leur diſgrace. Tout cela montre la neceſsité où elles ſont, de n'agir que par les régles de la prudence & de la véritable politique: Et c'eſt auſſi ce qui m'a porté â propoſer ici les maximes que l'on doit ſuivre dans le grand monde pour s'y conduire avec ſageſſe, & pour s'y maintenir avec honneur. Il n'y a aucune de ces maximes que je ne croye auſſi utile dans la pratique, que vraye dans la ſpeculation: Je ne prétens pas néanmoins qu'on doive les ſuivre ſans les avoir éxaminées: je dis ſeulement ce qui me paroit le plus raiſonable & le plus sûr, avec toute la ſincerité que

doit

potrzebne. Sprawy ich wielkiey ſą wagi, urzędy znaczne, intereſſa delikatne, y trudne do ſprawowania. Procz tego maią poſpolicie wiele nieprzyiacioł ſkrytych, lub iawnych, ktorzy podſtrzegaią oczyma nicuiącemi wſzyſtko, co czynią y ktorzy nie myślą, tylko o tym, iakby ich zgubić, a tak korzyſtać z ich nieſzczęścia. To wſzyſtko pokazuie potrzebę, iako nie maią nic czynić, tylko podług reguł roſtropności, y prawdziwey polityki: co y mnie przywiedło do tego, abym przełożył pewne nauki, według ktorych maią ſobie poſtępować ludzie wyżſzey kondycyi, aby ſię w niey roſtropnie ſprawowali, y z honorem zachowali. Nie maſz żadney z tych nauk, o ktoreybym nie rozumiał, żeby nie była tak pożyteczna w praktyce, iako ieſt prawdziwa w myśli: nie chcę iednak, żeby miał kto za niemi ſię udawać wprzod, niżeli ich roztrząśnienia tylko mowię to, co mi ſię zdawało naybardziey z rozumem zgadzaiącego, y naypewnieyſzego, z wſzelką ſzczerością, ktorą powinien mieć człowiek poczciwy, ktory piſząc co, nie ſzuka pokazania ſię z rozumem, y dowcipem

doit avoir un honnête homme., qui en écrivant ne cherche point à faire montre de son esprit, & de son habileté; mais qui veut simplement faire part, de ce qu'il peut avoir acquis de lumiere, à ceux qui faute de reflexion, ou d'experience, ne sont pas assez instruits de plusieurs choses qu'il leur importe de sçavoir. Au reste, si j'ai tâché de faire voir dans cet Ouvrage combien la pratique de la véritable sagesse est avantageuse, à ne la considerer même que par rapport à la vie civile, je n'ai pourtant pas en dessein d'insinuer qu'on peut agir dans la seule vuë d'acquerir ou de conserver des biens temporels. J'ai marqué au contraire, que nous devons nous proposer une fin infiniment plus noble; & nous rendre parfaits aux yeux de Dieu, lui obéir par amour & par reconnoissance, doit être le motif de toutes nos actions.

§. I.

Etre homme de bien.

ETRE homme de bien, est la plus avantageuse de toutes les quali-

tés

ſwoim; ale ktory ſzczerze chce udzielić ſwego światła drugim, ktorego ſam mogł nabyć, tym oſobliwie, ktorzy nie maiąc uwagi, y doświadczenia, nie wiedzą doſtatecznie wielu rzeczy, na ktorych wiadomości wiele im należy. Na oſtatek ieżelim ſię ſtarał pokazać w tey Xiążeczce, iak ieſt praktyka prawdziwey roſtropności wielce pożyteczna, nie biorąc iey nawet, tylko względem życia politycznego, nie miałem iednak przedſięwzięcia wmawiać w nikogo, że może w ſprawach ſwoich wzgląd mieć na ſame tylko nabywanie, albo zachowanie dobr docześnych. Przeciwnie y owſzem wyraziłem, że mamy ſobie zakładać cel nieſkończenie zacnieyſzy; y że, abyśmy ſię ſtali doſkonałemi w oczach Boſkich, abyśmy mu byli poſłuſzni z miłości, y z wdzięczności, to ma być pobudką do wſzyſtkich naſzych uczynkow.

§. I.

Być Człowiekiem Poczciwym.

PRzymiot Człowieka naypożytecznieyſzy ieſt, bydź poczciwym człowie-

tés, puiſqu'elle renferme les principales vertus qui nous ſont neceſſaires pour accomplir nos devoirs; & qu'elle eſt en même-tems le fondement du vrai mérite, & le principe du ſolide bonheur. Mais ſi cette excellente qualité nous fait acquerir une gloire immortelle dans le Ciel, elle ne nous ſert pas moins pour vivre avec honneur, & pour joüir de quelque repos ſur la terre: car un homme d'une probité reconnuë eſt eſtimé de tout ce qu'il y a de perſonnes ſages & éclairées, & ſon merite lui ouvre le chemain aux premiers emplois. De plus, comme il eſt éxempt de toute paſſion dereglée, il joüit de l'heureuſe tranquillité qui régne dans les ames pures; & jamais la paix de ſon cœur n'eſt troublée par les divers accidens aux quels les hommes ſont ſujets; parce que toûjours ſoûmis aux ordres de la Providence, il trouve ſa conſolation dans ſa propre vertu; & comme rien n'eſt capable de lui ôter ce précieux tréſor qu'il renferme en lui-même, rien auſſi ne peut le rendre malheureux. Il n'en eſt pas ainſi de ceux qui

wiekiem, albowiem on zamyka w sobie naypierwsze cnoty potrzebne nam do pełnienia naszych powinności, y iest o- raz fundamentem prawdziwey zasługi, y początkiem stałego szczęścia. Lecz ieżeli ten zacny przymiot pomaga nam do dostąpienia chwały nieśmiertelney w Niebie, nie mniey służy nam do tego, abyśmy żyli z honorem, y zażywali nie- iakiego pokoiu na ziemi, ponieważ czło- wiek doświadczoney cnoty, estymowa- nym iest od wszystkich ludzi mądrych y oświeconych, y zasługa iego otwiera mu drogę do naypierwszych godności. Do tego, iako wolnym iest od wszelkiey na- miętności nieporządney, tak zażywa szczęśliwego uspokoienia, ktore panuie w czystych duszach, ani nigdy pokoy serca iego pomieszany nie bywa temi przypadkami, ktorym ludzie są podlegli, ponieważ będąc zawsze posłusznym rządom Opatrzności Boskiey, znayduie w własney swoiey cnocie pociechę; y ia- ko żadna rzecz niemoże mu odiąć tego drogiego skarbu, ktory w samym sobie piastuie, tak żadna rzecz niemoże go uczynić nieszczęśliwym. Nie tak się z temi dzieie, ktorzy zakładaią szczę-

ſont conſiſter leur bonheur dans la ſanté, la beauté, les richeſſes, les dignités, & dans les autres préſens qu'ils ont reçû de la nature, ou de la fortune : Tout cela leur eſt ſouvent ravi par mille accidens imprévûs, ou leur échappe, ſelon le cours ordinaire des choſes humaines, & alors ils ſont d'autant plus miſerables qu'ils ne trouvent point dans leur propre fonds de quoi ſe conſoler de la perte de ces fragiles biens, auxquels ils avoient tant d'attache. Rien n'eſt donc plus avantageux que de travailler à devenir homme de bien. Pour l'être véritablement, il eſt neceſſaire d'avoir une Foi vive & pure; c'eſt à dire, d'être fortement convaincu de toutes les verités du Chriſtianiſme, d'en ſuivre exactement les regles, & d'avoir une extrême horreur du libertinage & de l'impieté. Nôtre Religion porte avec ſoi des marques ſi éclatantes de la divinité de ſon origine, elle eſt ſi aimable & si ſainte, que les incredules qui oſent la mépriſer, ſont tout-à fait inexcuſables. Quand on l'examine ſans prévention, & avec un deſir ſincere de

ście ſwoie, w zdrowiu, pięknośći, bogactwach, godnościach y inſzych darach, ktorych im albo natura, albo fortuna użyczyła: Wſzyſtko to częſtokroć im wydarte bywa tyſiącem przypadkow nieſpodziewanych, albo im ginie według poſpolitego zwyczaiu rzeczy ziemſkich: y tym bardziey na ten czas nieſzczęśliwemi nayduią ſię, że nie nayduią w ſercu ſwoim czymby ſię pocieſzyć mogli po ſzkodzie dobr tych ułomnych, do ktorych tak wiele mieli przywiązania. Nic tedy pożytecznieyſzego niemaſz, iako ſtarać ſię aby być poczciwym człowiekiem. Do tego zaś, aby być takim w ſamey rzeczy, potrzeba mieć żywą y czyſtą wiarę, to ieſt, trzeba być mocno ſkonwinkowanym o wſzyſtkich Prawdach Chrześciańſkich, trzymać ſię iako naylepiey ich reguł, y lękać ſię oſtatnim ſpoſobem wolności y niezbożności. Wiara naſza ma tak oczywiſte znaki Boſkiego ſwego początku, y tak ieſt miła y święta, że niewierni, ktorzy śmieią nią gardzić, ſą cale bez wymowki. Kiedy ią roztrząſamy bez prewencyi, y z ſzczerym pragnieniem obiaśnienia rozumu naſzego, dochodziemy prędko, że

s'éclaircir, on découvre bien-tôt qu'elle est véritable par son antiquité, pure dans sa morale, sublime dans ses mystéres, & divine dans son principe. Ainsi quel parti plus sûr pour nous, que de nous soûmettre à la Loi d'un Dieu, qui après avoir établi son Eglise au milieu des Peuples Idolâtres, malgré l'opposition de toutes les Puissances de la Terre, les a obligées elles-mêmes non obstant leur orgueil & leurs préjugés, à le reconnoître pour leur Créateur, & à lui rendre l'adoration qu'il mérite ? Et que pouvons-nous faire de plus raisonnable qne d'embrasser une doctrine confirmée par tant de miracles, appuyée du témoignage de tant de Martyrs, enseignée uniformement durant tant de siécles, defenduë par tant de grands hommes aussi celebres par la pureté de leurs moeurs, que par la solidité de leur esprit, & par leur érudition profonde. Outre la foi, s'il faut encore avoir l'amour, & la crainte de Dieu : son amour pour raporter toutes nos actions à sa gloire; & la crainte de ses jugemens, afin de nous retenir dans les bornes du devoir

ieſt czci godna dla ſwoiey dawności, czyſta w nauce do obyczaiow należącey, wyſoka w taiemnicach, y Boſka w początku ſwoim. Zaczym coż dla nas może bydź beſpiecznieyſzego, iako poddawać ſię prawu Pana Boga, ktory poſtanowiwſzy Kościoł ſwoy w pośrzod Narodow bałwochwalſkich, mimo ſprzeciwienia ſię wſzyſtkich władzy Ziemſkich, przymuſił oneż ſame do uznawania Iego za Stworcę ſwego, y do oddawania mu ukłonu, ktorego godzien? Coż więc możemy rozumnieyſzego uczynić, iako kiedy chwytamy ſię nauki, ktora potwierdzona ieſt tak wielą przykładami, wſparta świadectwem tak wielu Męczennikow, ogłoſzona iednoſtaynie przez tak wiele wiekow, obroniona przez tyle wielkich ludźi ſławnych nietylko świątobliwością obyczaiow, ale też gruntownym rozumem y nauką głęboką. Procz wiary, trzeba ieſzcze mieć miłość y Boiaźń Boga: Miłość Iego, abyśmy wſzyſtkie ſprawy naſze ſtoſowali ku chwale Iego; boiaźń zaś ſądow Iego, abyśmy nieprzeſtępowali granic powinności naſzey, kiedyby miłość Iego niebyła doſyć mocna, do zatrzyma-

ma-

voir, quand ſon amour n'eſt pas aſſez fort pour arrêter l'impetuoſité de nos paſſions. C'eſt cet amour mêlé d'une crainte ſalutaire, éclairé par la foi, & animé par l'eſperance, qui eſt la vertu propre du vrai Chretien, & qui en fait le caractere particulier : caractere infiniment plus glorieux que tous les autres, & le ſeul qui étant dignement ſoûtenu, ſoit capable de nous procurer une felicité parfaite. Ceux qui adorent JESUS-CHRIST comme leur Dieu, & qui cependant ſont engagés dans le ſchiſme ou dans l'hereſie, ſe flattent en vain d'arriver à cette ſouveraine felicité. Car nous apprenons de ce divin Maître, que pour y parvenir, il n'y a qu'une voye à ſuivre: Et peut on raiſonablement ſe perſuader qu'on ſuit cette voye lorsqu'on marche dans un chemin que des particuliers ſe ſont eux-mêmes tracé, après s'être ſeparés de l'Egliſe Catholique, qui eſt l'unique Epouſe de JESUS CHRIST, la ſeule depoſitaire de ſon Teſtament, & l'interprete fidele de ſa parole. Demeurons donc inviolablement attachés à cette Egliſe

mania porywczości passyi naszych. Tać to iest miłość złączona z zbawienną boiaźnią, wiarą oświecona, y ożywiona nadzieią, ktora iest cnotą właśną prawdziwego Chrześcianina, y ktora Iego iest przymiotem partykularnym, przymiotem niezkończenie nad wszystkie inne chwalebnieyszym, y ktory sam ieden będąc godnie piastowany, może nam przysposobić szczęśliwość doskonałą. Ci ktorzy adoruią Jezusa Chrystusa iako BOGA swoiego, są iednak uwikłani kacerstwem. albo odszczepieństwem, darmo podchlebiaią sobie, iakoby mieli przyiść do tey naywyższey szczęśliwości. Ponieważ mamy tę wiadomość wziętą od samego Boga, że do doyścia szczęśliwości, iedna iest tylko droga, ktorą chodzić mamy, y możemyż sobie rozumnie perswadować, że tą drogą idziemy, kiedy w te ślady wstępuiemy, ktore partykularni Przewodnicy sami sobie wynaleźli, odłączywszy się od Kościoła Katolickiego, ktory iest Oblubienicą JEZVSA Chrystusa, y ktoremu iest powierzony depozyt testamentu, y pozwolone tłomaczenie wierne słowa Iego. Bądźmy tedy stateczni przywiązane-

ſainte: C'eſt par là qu'on ſe délivre des doutes, des remords, des troubles, & des inquiétudes dont les héretiques, & les incrédules mêmes ſont agités. C'eſt par là, dis je, que ſur le fait important de la Religion, on paſſe ſa vie dans une douce & tranquile ſecurité. Ne croyons pas pourtant que nôtre bonheur ne dépende que de nôtre foi; il dépend auſſi de nos œuvres, & de la reconnoiſſance que nous devons avoir de tant de biens dont Dieu nous a comblés. C'eſt lui qui nous a fait tout ce que nous ſommes: Nos corps & nos ames ſont les ouvrages de ſes Mains; nos vertus ſont des dons de ſa grace; nos avantages temporels ſont des bienfaits que nous avons reçû de ſon infinie bonté. C'eſt lui qui nous ſoûtient dans les tentations, qui nous fortifie dans les ſouffrances, qui nous conſole dans les déplaiſirs. C'eſt lui enfin qui a livré ſon Fils à la mort pour nous racheter, & qui a preparé une êternelle récompenſe aux fideles obſervateurs de ſes Loix. Ne ſoyons pas inſenſibles à tant de graces: Et puiſque pour

toute

zanemi do tego Kościoła świętego: tym iedynie ſpoſobem uwalniamy ſię od wſzelkich wątpliwości, od zgryzot, pomięſzania, y niepokoiow, ktore kacerzow y niewiernych uſtawicznie dręczą: tym mowię ſpoſobem, względem ſprawy walney wiary świętey, miłe życie, y ſpokoyne beſpieczeńſtwo ſprawiemy ſobie. Iednakże rozumieć niepotrzeba, iakoby ſczęście naſze od ſamey tylko wiary dependować miało, zawiſło oraz od naſzych uczynkow y od rekognicyi, ktorą mieć powinniśmy tylu łaſk, ktoremi nas Bog obdarzył. On ci ieſt, ktory nam to wſzyſtko uczynił czym ieſteśmy: Ciała y duſze naſze ſą Dziełem Rąk Jego, cnoty naſze ſą dary łaſki Iego, naſze dobra doczeſne, ſą to dobrodzieyſtwa, ktoreśmy odebrali z Dobroci Iego nieſkończoney. On ieſt, ktory Nas wſpiera w pokuſach, umacnia w cierpieniu, cieſzy w przeciwnościach, naoſtatek, ktory wydał Syna ſwego na śmierć, aby nas odkupił, y ktory nagotował wieczną nadgrodę tym, ktorzyby wiernie zachowali Prawa Iego. Niebądźmy iakoby nieczułemi na przeciw tak wielu łaſkom: Y ponieważ na znak

toute réconnoissance, Dieu ne demande que nôtre cœur, aimons un Bienfaiteur si grand & si aimable, obëissons à ses commandemens, & persuadons-nous qu'on ne peut trouver de solide plaisir, ni de bien véritable, que dans une soûmission parfaite, à ses adorables volontés.

§. II.

Honorer ceux de qui l'on a reçû la vie.

CE n'est pas ici proprement une maxime, c'est une Loi inviolable, qui de tout tems a été observée par les Nations les plus barbares, comme par les Peuples les mieux policés. Ce qui montre, que cette Loi qui se trouve gravée dans tous les cœurs ne peut être que naturelle. D'autre part, Dieu qui sçavoit, que souvent la voix de la nature n'est pas assez forte pour se faire entendre aux hommes dans le tumulte des passions, leur a fait un commandement exprés d'honorer ceux de qui ils ont reçû la vie; & il les ménace des plus severes châtimens, s'ils osent

wſzelkiey naſzey wdzięczności, Bog nie pragnie tylko ſerca naſzego, kochaymy Go iako Dobrodzieia tak wielkiego, y tak miłości godnego, bądźmy poſłuſznemi przykazaniom Iego, y bądźmy pewnemi, że ſtałego ukontentowania, y dobra prawdziwego nigdzie nieznaydziemy, tylko w doſkonałym poddaniu ſię pod Iego wolą świętą.

§. II.

O Uſzanowaniu Rodzicow.

NIE ieſt to tylko maxyma albo rada, ale ieſt prawo nieprzełamane, ktore każdego czaſu zachowane było tak od Narodow naydzikſzych, iako też od Ludzi naypolerownieyſzych obyczaiow. Przez co ſię pokazuie, że to prawo, ktore wyrażone ieſt na wſzyſtkich Sercach, pochodzi od ſameyże natury. Z inſzey ſtrony, Bog, ktory wiedział, że częſtokroć głos natury nie ieſt doſyć mocny, aby ſię miał dać ſłyſzeć ludziom w tumulcie paſsyi zoſtaiących, dał im umyślne przykazanie, aby czcili tych, od ktorych życie maią; y grozi im ſurowemi karami ieżeliby ſię kiedy ważyli to prawo łamać: Na oſtatek ſam

jamais violer ce précepte. Enfin la raison nous fait voir la justice de ce commandement : car n'est-il pas juste de rendre nos respects, & nos services à ceux qui aprés Dieu, nous ont donné l'être, & qui nous l'ont conservé par leurs soins pendant nos premiéres annèes. Que les enfans, & principalement ceux qui étant d'une naissance illustre, doivent avoir de plus nobles inclinations, ne manquent donc pas de s'aquiter d'un devoir si legitime. Et s'ils ne veulent attirer sur eux les funestes effèts de la colere de Dieu, & passer pour des ingrats, ou plûtôt pour des dénatures, indignes de vivre, qu'ils conservent toûjours pour leurs Peres & Meres les sentimens d'amour, de soûmission & de réconnoissance que la nature leur a inspiré.

§ III.

Importance de l'Education.

LEs Enfans sont coupables sans doute, quand ils ne rendent point à leurs Peres le respect, & l'obéissan-

rozum daie nam widzieć sprawiedliwość przykazania tego; ponieważ nie iest że to słuszna, abyśmy oddawali respekt y usługi nasze tym, ktorzy po Bogu dali Nam istność, y ktorzy nam ią konserwowali podczas pierwszych lat naszych staraniem swoim? Niechay tedy Dzieci, y Ci osobliwie, ktorzy będąc wysokiego urodzenia, powinni mieć szlachetnieysze inklinacye, niechay się mowię, znaią do pełnienia tak słuszney powinności: Y ieżeli nie chcą na siebie ściągnąć nieszczęśliwych skutkow gniewu Boskiego, y stać się niewdzięcznemi, albo raczey od natury odrodzonemi, y życia niegodnemi, niechay zawsze konserwuią ku Rodzicom swoim sentymenta miłości, uniżoności, y rekognicyi, ktore im natura sama podaie.

§ III.
O Pożytkach dobrego Wychowania.

DZieci są bez wątpienia winne, kiedy nie oddaią Rodzicom swoim respektu y posłuszeństwa, ktore im po-

ce qu'ils leurs doivent: mais les Pere qui n'ont pas ſoin de bien élever leurs Enfans ne ſont gueres moins criminels: Car on peut dire que c'eſt de l'éducation que dépend preſque toûjours le bonheur on le malheur de la vie. Un méchant naturel eſt la ſource feconde de tous les vices, ſi l'on ne travaille aſſidûment à le corriger & à le tourner au bien. Un beau naturel ſe gâte s'il n'eſt point cultivé: Et dans un âge où les paſſions ſont ſi vives, le cœur flatté par la douceur des plaiſirs qui lui ſont offerts, s'y abandonne ſans réſiſtance, lorſqu'on n'a pas pris ſoin de lui faire connoître le poiſon qu'ils cachent. Nous ne voyons que trop ſouvent les triſtes éffets d'une mauvaiſe éducation. Un jeune Homme qui a été mal élevé n'ayant ni ſçavoir, ni mérite, eſt incapable de poſſeder aucune charge: ſes paſſions au gré deſquelles il ſe conduit, le portant à diſſiper ſes biens, & à tout ſacrifier pour ſe ſatisfaire, le font mépriſer & haïr de tout le monde: Ses déſordres ne manquent jamais de lui attirer de fâcheuſes affaires & quelquefois cela va ſi loin,

qu'il

winny: ale y Rodzice nie mniey źle czynią, ieżeli nie maią ſtarania o należytey Dzieci ſwoich edukacyi. Ponieważ może ſię to mowić, że od edukacyi zawiſło zawſze ſzczęście albo nieſzczęście całego życia. Zła natura zrzodłem ieſt obfitym wſzyſtkich wyſtępkow, ieżeli do niey nieprzyſtąpi uſtawiczna praca, aby ią poprawić, y ku dobremu wykierować. Natura zaś dobra, y ta ſię prędko pſuie, ieżeli ćwiczenia nie zna: A w wieku, w ktorym paſſye ſą tak żywe, ſerce zwiedzione łagodnością uciech, ktore mu ſię prezentuią, bez odporu za niemi idzie, kiedy wprzod nie było około niego ſtarania, aby mu dać poznać truciznę w nich ukrytą. Nadto, częſto widziemy iak ſą nieſzczęśliwe ſkutki złego wychowania. Człowiek młody, ktory nie miał wychowania dobrego, nie maiąc ani umieiętności, ani zaſług, nieſpoſobnym ieſt do piaſtowania żadney funkcyi, paſſye iego, według ktorych upodobania ſobą rządzi, y ktore go pobudzaią do rozproſzenia dobr ſwoich, y do utraty wſzyſtkiego dla zadoſyć uczynienia ſamemu ſobie, czynią go wzgar-

qu'il deshonore sa famille, & se perd reputation pour jamais. Quel regret pour un Pere qui n'a pas travaillé de bonne heure à faire instruire son Fils avec soin, à lui inspirer la pieté, & à lui donner des lumieres, pour régler ses mœurs & sa conduite, comme il y étoit indispensablement obligé. Mais quelle joie pour celui, qui s'est appliqué lui-même à former l'esprit, & le cœur de son Fils, de le voir dés son entrée dans le monde s'acquerir une estime universelle, gagner les bonnes graces des honnêtes gens, s'acquiter avec distinction des premiers emplois qu'on lui donne, faire honneur à sa famille par ses belles qualités, & devenir de jour en jour plus vertueux, plus sage, & plus habile. Voila quels sont les fruits d'une bonne education: La tranquillité de cette vie, & la felicité de l'autre, y sont attachées. Les Peres ne doivent donc rien négliger, ni rien épargner pour faire bien élever leur Enfans: & les Enfans doivent regarder comme un tems precieux celu qu'on emploie à les instruire de leur devoirs, & à leur donner les connoissances

dzonym y wprawiaią go w nienawiść u wßyſtkich ludzi. Iego nierządy niechybiaią nigdy niepomyślnego, rzeczy w ktore go wprowadzaią, powodzenia, y częſtokroć tak daleko ſię to zanosi, że y Domowi ſwemu nieſławę czyni, y na zawße reputacyą ſwoię ſtracić musi. Co za żal ztąd dla Oyca, ktory nieſtarał ſię za wczaſu, aby Syn Iego z pilnością był uczony, aby go w pobożności ćwiczono, y dane mu było oświecenie do regulowania obyczaiow y życia iego; iako do tego koniecznie był obowiązanym. Lecz co za radość dla iego, ktory ſam uſiłował formować rozum, y ſerce Syna ſwego, kiedy widzi że od weyścia ſwego między ludzi zarabia ſobie na eſtymacyę poſpolitą, zaſługuie na affekt poczciwych ludzi, ſprawuie z dyſtynkcyą pierwße Vrzędy, ktore mu powierzone bywaią, czyni honor Familii ſwoiey pięknemi przymiotami, y codzień ſtaie ſię cnotliwßym, mędrßym, y do wßyſtkiego ſpoſobnieyßym. Otoż, co za pożytki ſą dobrey edukacyi: Pokoy w tym życiu, y ßczęśliwość w drugim ſą z nią złączone. Rodzice tedy żadney

ſances qu'on juge leur être néceſſaires, & dont ils reconnoîtrent eux-mêmes l'utilité dans la ſuite de leur vie. Ils doivent, dis je, ſeconder par leur application, & par leur docilité le ſoin que l'on prend de leur éducation, puiſque c'eſt une affaire qui les regarde directement, & dans laquelle ils ont plus d'interêt que perſonne.

§. IV.

Ce que doit apprendre un jeune homme de qualité.

TOUTES les ſciences contiennent pluſieurs verités ; & comme nous ſouhaitons naturellement de connoître la vérité, il y a toûjours quelque plaiſir à s'attacher aux ſciences. On ne doit pas néanmoins les embraſſer toutes indifferement. Il y en a qui ſont à la mode, & qu'on n'apprend que pour ſe divertir. Mais il y en a d'autres qui ſont necéſſaires, & ſurtout à un homme de qualité. La Morale, la Politique, & l'Hiſtoire ſont de ce nombre: la premiére lui fournit des principes certains pour régler ſes

moeurs,

dney rzeczy zaniedbywać niepowinni, ani niczego nieżałować dla dania dzieciom dobrego wychowania: a dzieći z swoiey strony powinny drogo sobie szacować ten czas, ktory im dany bywa na naukę, aby się uczyli swoich powinności, y nabywali wiadomości tych. ktore się im zdaią być potrzebne, y z ktorych pożytek sami widzieć będą w następuiącym życiu swoim. Powinni, mowię, dopomoc przez swoię applikacyą, y poięgtność, staraniu, ktore maią Rodzice około Ich edukacyi, ponieważ ta rzecz prosto się ich tyka, y bardziey do nich, aniżeli do kogo inszego należy.

§. IV.

O tym, czego się człowiek w młodości swoiey uczyć powinien.

WSzystkie umieiętności zawieraią w sobie pewne prawdy; a iako naturalnie życzemy sobie prawdę poznać, tak zawsze z nieiakim ukontentowaniem przywięzuiemy się do nauk. Jednakże chwytać się razem wszyst-

mœurs, & les deux autres lui donnent des lumieres pour se conduire avec prudence. Les Mathematiques renferment tant de belles découvertes; elles sont si estimées en ce tems-ci, qu'il en faut au moins sçavoir ce qui est le plus facile & le plus d'usage, comme l'Arithmetique, la Geographie, la Sphere; à quoi on peut ajoûter une legere connoissance de la Geometrie, qui rend ceux qui s'y appliquent, retenus & circonspects dans leurs jugemens; qui leur enseigne à suivre dans la recherche de toutes sortes de vérités, une methode exacte; & qui les accoûtume insensiblement au travail de l'attention si necessaire dans les sciences, & dans les affaires. Il est encore plus important d'être instruit de la vraie Rhetorique, je veux dire, celle qui apprend non-seulement à bien parler, mais encore à persuader. Ce bel Art est quelquefois de grand usage en des occasions, où la force, le courage, & la valeur seroient inutiles: il sert à s'insinuer avec adresse dans l'esprit des Princes & des Grands, à traiter avec les amis, les ennemis, &

les

kich nie potrzeba; ſą bowiem inſze dla mody, y ktorych ſię uczemy tylko dla rozrywki. Są zaś inſze, ktore ſą potrzebne, a nadewſzyſtko człowiekowi zacnie urodzonemu. Nauka moralna, Polityka y Hiſtorya, w tey ſię liczbie mieſzczą; pierwſza podaie mu pewne początki do regulowania obyczaiow; a drugie dwie obiaśniaią go, iako ſię mądrze ma ſprawować: Matematyka zamyka w ſobie tak wiele pięknych wiadomości, y ieſt tak eſtymowana tego czaſu, że trzebaby z niey przynaymniey to umieć, co ieſt łatwieyſzego y zwyczaynieyſzego, iako to Arytmetykę, Geografią y Sferę. Do czego może ſię przydać lekka umieiętność Geometryi, ktora tych, ktorzy ſię do niey appliku-ią, czyni ſkromnemi y oſtrożnemi w zdaniach ſwoich, naucza ich ſpoſobu należytego, ktorego ſię trzymać maią w wynalezieniu Prawdy wſzelkiego rodzaiu, y przyzwyczaia ich nieznacznie do pracowitey attencyi potrzebney w naukach y ſprawach wſzelkich. Jeſt ieſzcze rzecz bardzo pożyteczna biegłym być w prawdziwey kraſomowſkiey ſztuce; o tey mowię, ktora uczy nie-

les étrangers, à ſe rendre maître des cœurs, & à tourner comme l'on veut les eſprits des Soldats & des Peuples. La Philoſophie n'eſt pas moins utile, elle forme extrémement l'eſprit ; elle l'éclaire, & lui donne plus d'étenduë. La Logique, & la Métaphiſique, le rendent plus juſte, & plus fin; & la Phyſique lui découvrant les ſecrets de la nature, & lui faiſant conſiderer la beauté, l'ordre, l'enchaînement admirable des differentes parties de l'Univers, le porte en même tems à adorer l'auteur d'un ſi merveilleux Ouvrage. L'étude des Langues doît préceder l'étude des Sciences plus ſerieuſes, excepté celle de la Morale, dont on ne ſçauroit trop tôt apprendre les principales régles. On ne doit pas négliger les exercices du corps : ils entretiennent la ſanté, rendent la conſtitution plus forte, & donnent aux actions exterieures un air libre, & une certaine grace qui frappe d'abord agréablement : ce qui n'eſt pas dans le monde un petit avantage. Je ne parle point ici des ſciences propres de chaque Etat: je ſuppoſe qu'un jeune hom-

tylko dobrze mowić, ale też y perswadować. Ta piękna nauka częstokroć iest wielce pożyteczna w takich okazyach, w ktorych moc, odwaga y dzielność nałoby się przydały; pożyteczna iest do uięcia sobie sztucznie umysłu Xiążąt y Panow wielkich, do traktowania z przyiaciołmi y nieprzyiaciołmi, y z ludźmi obcego kraiu; do zniewolenia serc, y do rządzenia iako się podoba, rozumu żołnierzy y Narodow: Filozofia nie mniey iest pożyteczna, forżmuie bowiem nieskończenie rozum, obiaśnia go, y bardziey go rozprzestrzenia. Logika y Metafizyka czyni go sposobnieyszym y subtelnieyszym; a Fizyka otwieraiąc mu sekreta natury, y daiąc mu poznać piękność, porządek, y przedziwne złączenie rożnych części świata, nakłania go oraz do adorowania Autora tak dziwnego dzieła. Nauka ięzykow, poprzedzić powinna naukę umieiętności wyższych, wyiąwszy naukę moralną, ktorey pryncypalnych reguł nigdy zbyt prędko nauczyć się nie możemy. Nie trzeba zaniedbywać ćwiczenia ciała, ktore konserwuie zdrowie, konstytucyą czyni mocnieyszą,

homme destiné à servir l'Eglise, s'instruit à fond de la Theologie ; un Homme de Robe, des Loix & des Coûtumes; & un Homme d'Epée, de tout ce qui regarde la Guerre.

§. V.

Quel doit être le but de ses Etudes.

LEs actions qui seroient bonnes d'elles-mêmes, changent de nature quand elles sont faites par un mauvais principe. L'étude est une occupation qui de soi est bonne & honnête : mais il faut examiner par quel motif on s'y applique. C'est d'ordinaire ou pour acquerir de la réputation, ou pour se procurer quelque établissement avantageux, ou pour être utile au public conformement à l'ordre de la Providence, qui veut que chacun travaille selon ses forces, & selon les talens qu'il a reçu. Les deux premiers motifs sont mauvais, il vaudroit mieux ne pas étudier, que de le faire par orgueil, ou par interêt. Le troisiéme étant fondé sur la Loi naturelle, &

y do ſpraw zewnętrznych przydaie manierę wolną, y nieiaki wdzięk, ktory ſię zaraz oczom mile podoba: co z niemałym ieſt między ludźmi pożytkiem. Nie mowię ia tu o naukach właſnych każdemu Stanowi: mniemam, że młody człowiek deſtynowany do ſłużenia Kościołowi, z gruntu uczy ſię Teologii; świecki, praw y zwyczaiow; a woienny, tego wſzyſtkiego co do woyny należy.

§. V.

Co za koniec Nauk młodego Kawalera być powinien.

Sprawy ktore ſą dobre z ſamych ſiebie, odmieniaią naturę ſwoię, kiedy ſą czynione dla złego końca. Nauka, ieſt to zabawa z ſamey ſiebie dobra y uczciwa, ale trzeba uważać dla iakiey przyczyny do niey ſię udaiemy. Poſpolicie bywa, że albo dla nabycia reputacyi, albo dla poſtarania ſię o poſtanowienie iakie pożyteczne, albo dla tego, ażeby być pożytecznym publicznemu Dobru według dyſpozycyi Boſkiey Opatrzności, ktora chce, aby każdy pracował według ſił ſwoich, y

według

ſur les principes de la Réligion, eſt bon & digne d'un cœur noble. Ainſi ceux, à qui appartient l'education des Enfans, doivent leur faire comprendre de bonne heure, que le tems de leurs études ne peut être bien employé, s'ils ne le rapportent à la gloire de Dieu, à leur propre perfection, & à l'utilité de l'Etat ou de l'Egliſe.

§. VI.

Du bon uſage de la Science.

IL me ſemble que ceux qui ſont élevés au-deſſus des autres par leur naiſſance ou par leurs dignités, devroient auſſi les ſurpaſſer par l'étenduë de leurs connoiſſances. Du moins on ne peut douter que la ſcience ne ſoit fort utile à un homme de qualité, pourvû qu'il en ſache faire un bon uſage, & qu'au lieu de s'enorgueillir de ſes lumiéres, il s'en ſerve à régler ſon cœur, & à perfectionner ſon eſprit. Sur ce pied-la, quelque ſçavant qu'il puiſſe être, il ne doit jamais faire hors de propos une vaine montre de ſon érudition, diſputer avec cha-

według talentow, ktore odebrał. Pierwsze dwie przyczyny ſą złe, lepieyby było nie uczyć ſię, aniżeli to czynić dla pychy y właſnego intereſu. Trzecia przyczyna zaſadzaiąc ſię na prawie naturalnym, y na początkach Religii, dobra ieſt y godna ſerca wſpaniałego. Dla tego ci, do ktorych należy edukacya Dziatek, powinni im zawczaſu dać do wyrozumienia, że czas ich nauk nie może być dobrze zażyty, ieżeli ich nie ſtoſuią do chwały Boſkiey, do właſney ſwoiey doſkonałości, y do pożytku Państwa lub Kościoła Swiętego.

§. VI.

O dobrym zażywaniu Nauk.

TAk mi ſię zdaie, że ci, ktorzy ſą wywyżſzeni nad innych urodzeniem, albo godnością, powinni ich także przewyżſzać ſwoią umieiętnością. A przynaymniey wątpić nie możemy, że umieiętność bardzo pożyteczna ieſt Człowiekowi Szlachetnemu, byleby wiedział iak iey zażyć, y zamiaſt pyſznienia ſię z oświecenia ſwoiego, obracał ie do regulowania ſerca y do wy-

doſko-

leur ſur des bagatelles, vouloir tout reduire à ſon ſens, & parler d'un ton dogmatique; ces maniéres pedantesques déplaiſent extrémément aux honnêtes gens. La conoiſſance des belles Lettres doit polir nos mœurs, & nous inſpirer plus de douceur, de diſcretion & de retenuë. Auſſi voyons-nous qu'ordinairement les vrais Sçavans ont beaucoup de moderation, d'humilité, & de ſageſſe; parce qu'à proportion qu'ils ont plus de lumiéres, ils connoiſſent mieux & leurs defauts, & leurs devoirs.

§. VII.

Ce que l'on doit à ſes Parens.

LEs Loix de la Nature & de la Bienſeance nous obligent de rendre à nos Parens le reſpect qui leur eſt dû; de défendre leur honneur, & de ſoûtenir leurs interêts, quand nous le pouvons faire ſans injuſtice. Outre que c'eſt un devoir, c'eſt encore un avantage conſiderable que de demeurer étroitement uni avec ſes proches.

On

doſkonalenia rozumu ſwoiego. Na tym *tedy fundamencie, iakokolwiek kto ſobie zdaie ſię być poiętnym y mądrym, nie powinien nigdy bez potrzeby prożno wyieżdzać z umieiętnością ſwoią, dyſputować z żwawością o bagatele, chcieć wſzyſtko pod ſwoie zdanie zniewolić, y rozprawiać tonem nauczaiącym, ponieważ te podłe maniery nie podobaią ſię ludziom uczciwym. Vmieiętność dobrych nauk powinna obyczaie naſze polerować, y przydawać nam więcey łagodności, dyſkrecyi, y ſkromności. Dla tego widziemy, że poſpolicie prawdziwie uczeni ludzie, maią wiele pomiarkowania, pokory, y mądrości: ponieważ według proporcyi, im więcey maią światła, tym lepiey poznaią ſwoie niedoſkonałości y powinności.*

§. VII.

O tym, cośmy Krewnym winni.

PRawa *natury y przyzwoitości obliguią nas do oddania Krewnym reſpektu im winnego, do bronienia honoru ich, y do utrzymywania ich intereſow, kiedy to być może bez naruſzenia ſprawiedliwości. Procz tego albowiem.*

On ne voit gueres tomber en décadence les familles qui ſont unies de la ſorte : elles s'aident & ſe ſoutiennent mutuellement, ſoit par elles-mêmes, ſoit par leurs amis ; & cette bonne intelligence les meintient en honneur & en autorité. Quand même nos Parens n'auroient pas beaucoup de merite, la bienſéance & la charité veulent que nous évitions de rompre avec eux, que nous cachions leurs défauts, autant qu'il eſt poſſible, & que dans l'occaſion nous ne refuſions pas de les ſervir.

§. VIII.
Etre ſoûmis aux Loix de l'Etat.

LE droit Divin, l'ordre de la ſociété civile, le bien général des Peuples, demandent que chaque particulier ſe ſoûmette aux Loix. Dans un Etat Monarchique les Sujets ſont obligés d'honorer leur Roi, & de lui obéir ; & dans les Republiques, on doit être ſoumis aux Magiſtrats : c'eſt un devoir indiſpenſable, & une Loi

reçûë

wiem, że to ieſt powinność, ieſt oraz znaczne dobro ściśle być złączonym z Krewnemi ſwemi. Widziemy, że nie tak łatwo upadaią Familie, ktore ſą ziednoczone tym ſpoſobem: wzaiemnie ſię utrzymuią y ſobie pomagaią, bądź przez ſię ſame, bądź przez ſwoich przyiacioł; y to dobre porozumienie utrzymuie ie w honorze y w powadze. Chociażby Krewni naśi nie mieli wiele zaſług, ſama przyſtoyność y miłość chcą, abyśmy ſię ſtrzegli oddalenia ſię od nich, y abyśmy pokrywali, ile możności, ich wady, y w potrzebie nie odmawiali im uſługi naſzey.

§. VIII.

O tym, że powinniśmy być poſłuſznemi Prawom poſpolitym.

PRawo Boſkie, porządek wſpołeczności ludzkiey y dobro powſzechne Narodow potrzebuią, aby każdy partykularny człowiek poddawał ſię Prawom. W Pańſtwie Monarchicznym poddani ſą obligowani czcić Krola ſwego, y Jemu być poſłuſzni; a w

Rze-

reçûë de tout tems par toute la terre. Ce qui est autorisé dans un Etat par un long usage, ne doit être changé que pour des raisons & plus fortes que celles qui l'ont fait établir, & plus utiles au bien universel, auquel chacun est obligé de concourir. Les nouvautés, que des particuliers voudroient introduire dans l'administration d'un Royaume, seroient plutôt capables de le détruire que d'en affermir, ou d'en augmenter la puissance. L'Histoire est pleine d'éxemples qui prouvent cette verité. C'est en vain que ceux qui se révoltent contre leurs Souverains, les accusent de violence & de tyrannie : l'ambition qui aveugle ces rebelles, les empêche de considerer que Dieu nous ordonne d'obeïr aux Puissances qu'il a établies sur nous, quand elles abuseroient de leur autorité ; à moins que ce ne fut pour nous obliger à faire ce qu'il nous defend lui-même : Les Loix Civiles ont toûjours condamné la rebellion, quelque specieux prétexte qu'on ait pû lui donner: enfin il est constant par l'expérience de tous les siécles, que les horribles

Rzeczachpoſpolitych trzeba podlegać Vrzędom. Ta ieſt powinność nie odmienna, y prawo przez wſzyſtkie wieki po całym świecie przyięte. Co ieſt wziętego w Pańſtwie iakim przez długi zwyczay, to nie powinno być odmienione, chyba dla mocnieyſzych przyczyn, niżeli były owe, ktore tę rzecz wniosły, y pożytecznieyſzych dobru powſzechnemu, do ktorego każdy obligowany ieſt przykładać ſię. Nowości, ktore partykularne Oſoby chcą wprowadzać w rząd iakiego Kroleſtwa, bardzieyby oſłabiły, aniżeli utwierdziły, albo pomnożyły Jego potęgę. Pełna ieſt Hiſtorya przykładow, ktore tey prawdy dowodzą. Daremnie ci, ktorzy powſtaią przeciwko ſwoiey zwierzchności, uſkarżaią ſię na ich gwałt y tyrannią: Ambicya, ktora tych Rebelizantow zaślepia, przeſzkadza im, że nie uważaią, co nam Bog przykazuie, abyśmy posłuſznemi byli Mocy naywyżſzey, ktorą nad nami poſtanowił, nawet chociażby na złe zażywała ſwoiey powagi, byleby nie przymuſzała nas do czynienia tego, co nam ſam Bog zakazuie. Prawa poſpolite, zawſze potępiały

ribles maux que causent les guerres civiles, & les révoltes des Sujets, sont sans comparaison plus grands que ceux qu'un Prince peu équitable fait quelquefois souffrir à son Peuple. Outre que s'il étoit permis aux particuliers de desobéir à leurs Superieurs quand ils croiroient avoir droit de s'en plaindre comme les rebelles supposent, il n'y auroit point de Societé, ni de forme de Gouvernement qui pût subsister ; puisque chacun trompé par ses passions, ne manqueroit jamais de raisons apparentes pour s'opposer aux Puissances les plus légitimes Ainsi quelque mauvais usage que fassent de la souveraine autorité ceux qui en sont revétus, que les Peuples demeurant dans les bornes du devoir & de l'obéissance, reconnoissent en cela Dieu irrité qui les châtie : & qu'ils le supplient, lui, qui tient en sa main les cœurs des Rois, de donner à leur Princes les vertus necessaires pour gouverner avec autant de bonté que de justice. Heureux cependant l'Etat, où le Roi regarde ses Sujets comme ses enfans, & où ses sujets le considérent

piały rebellią każdą, iakikolwiek pretext pozorny maiącą; naostatek utwierdzona iest rzecz, przez experyencyą wszystkich wiekow, że straszne nieszczęścia, ktorych przyczyną są woyny domowe, y bunty poddanych, są bez porownania większe daleko, niżeli te, ktore Pan mało sprawiedliwy podczas sprowadza na swoich poddanych. Procz tego, gdyby wolno było, aby partykularni ludzie wypowiadali Starszym swoim posłuszeństwo, kiedy rozumieią, że maią prawo uskarżać się na nich, (iako rebellizanci mniemaią) nie byłoby żadnego zgromadzenia, ani formy Państwa, ktoraby się mogła utrzymać: ponieważ każdy uwiedziony namiętnościami swoiemi, miałby zawsze pozorne racye sprzeciwiania się Zwierzchnościom nayssprawiedliwszym. Tak tedy, iakokolwiekby na złe zazywali powagi swoiey naywyższey, ci, ktorzy ią daną sobie maią, niechay ludzie nie przestępuiąc granic powinności y posłuszeństwa, uznawaią w tym Boga na się zagniewanego, ktory ich karze: y niechay go proszą, aby, iako w rękach swoich trzyma serca Krolewskie, tak

uży-

rent comme leur pere. Heureux le Royaume, où le Prince ne s'applique qu'à procurer la felicité de ſes Peuples, & où les Peuples tâchent de repondre dignement aux ſoins que leur Souverain prend de leur bonheur! Heureuſe donc la France où l'on voit cette union parfaite, & cette admirable correſpondance de tous les membres de l'Etat avec leur auguſte Chef.

§. IX.

N'être attaché qu'au Roi.

CETTE Maxime n'eſt qu'une ſuite de la précédente. Car les Loix de l'Etat nous obligent d'obéir au Roi & nous défendent tout engagement contraire à ce premier devoir. Or ceux qui ſe dévouënt entiérement à quelque perſonne elevée au-deſſus d'eux par ſon rang, ou par ſa puiſſance, ſont en danger de manquer de fidélité à leur Prince, lorsque les perſonnes à qui ils ſe ſont attachés, en manquent elles mêmes. C'eſt pourquoi les Sages ont toûjours desaprouvé ces liaiſons trop étroites, & ces enga-

użyczał Panom Ich, cnot potrzebnych do rządzenia rownie z dobrocią, iako y sprawiedliwością. Szczęśliwe iednak to Państwo, w ktorym Krol zapatruie się na poddanych swoich, iako na dzieci, a poddani maią Krola za Oyca swoiego. Szczęśliwe Krolestwo, gdzie Pan o nic się inszego nie stara, tylko aby uszczęśliwił lud swoy, y gdzie lud wzaiemnie stara się godnie korrespondować pieczy tey, ktorą Pan ma o Ich szczęśliwości. Szczęśliwa więc Francya, w ktorey widziemy to doskonałe ziednoczenie, y tę dziwną korrespondencyą wszystkich Stanow Krolestwa z Ich naywyższą Głową

§. IX.
O Przywiązaniu ktore mieć do Krola powinniśmy.

TA maxyma następuie prosto po przeszłey. Ponieważ Prawa Oyczyste obliguią nas do posłuszeństwa ku Krolowi, y zabraniaią nam wszelkiey ligi przeciw pierwszey tey powinności. Zaczym ci, ktorzy się całych siebie oddawaią Osobie iakiey, nad nich wyższey dostoieństwem, albo powagą

engagemens particuliers, qui en plusieurs rencontres se trouvent opposés à nos obligations naturelles. Il nous doit suffire de rendre aux premiéres Têtes de l'Etat les respects qui leurs sont dûs, sans jamais nous donner à elles, de telle sorte que nous leur vendions, pour ainsi dire, nôtre liberté, dont le Roi seul est maître. Ce n'est pas que je blame en général l'attachement que l'on a pour les Grands. Car si cet attachement ne va point jusqu'à nous faire suivre aveuglement leurs passions criminelles, & qu'il n'ait rien de contraire à nos devoirs, on ne peut pas les condamner, mais il faut prendre garde si ces Grands sont eux-mêmes attachés & soûmis au Souverain, & s'ils ne prétendent point par leurs bien faits nous faire entrer avec eux dans des engagemens qui ne puissent compatir avec l'obéïssance qui lui est duë. Que si nous reconnoissons qu'ils ayent un dessein si criminel, c'est alors qu'il faut s'eloigner d'eux, & sacrifier genereusement à nôtre devoir, l'esperance de quelque avantage que ce puisse être. Il arrive même que les pro-

messes

wdawaią się w niebeśpieczeństwo ubliżenia wierności przeciw Panu swemu, kiedy też same Osoby, do ktorych się przywięzuią, wierności w sobie nie maią. Dla czego Mądrzy ludzie ganili zawsze te ligi bardzo ściste, y te partykularne przywiązania, ktore w wielu okazyach bywaią przeciwne obligacyom naszym naturalnym. Dosyć nam na tym być powinno, kiedy pierwszym w Państwie Głowom oddaiemy respekt im winny, samych siebie im niesakryfikuiąc, tak dalece, abyśmy im nieiako przedać mieli naszę wolność, ktorey ieden tylko Krol Panem iest. Nie ganię ia tu powszechnie przywiązania ku Panom wielkim; Ponieważ, ieżeli to przywiązanie nie prowadzi nas tak daleko, abyśmy ślepo za ich złemi passyami iść mieli, y ieżeli w nim nic powinnościom naszym przeciwnego się nie znayduie, nie możemy go zgoła potępiać. Ale trzeba pilno uważać, ieżeli ci Panowie są sami z dobrym sercem y submissyą dla swego Rządcy naywyższego, y ieżeli nie zamierzaią przez swoie dobrodzieystwa wprowadzić nas w ligę z sobą, ktora-

messes flatteuses que font les Grands qui se rendent Chefs de parti, n'ont presque jamais leur effet; parce qu'au lieu de pouvoir faire du bien aux autres, ils tombent eux-mêmes dans toute sorte de miseres. Ils y précipitent ceux qui se sont attachés à leur fortune: & les uns & les autres reçoivent enfin le juste châtiment qu'ils ont merité: Soyons donc persuadés que quelques révolutions qui arrivent dans un Royaume, il faut toûjours s'attacher au Roi, & que c'est le parti le plus juste & le plus avantageux de tout.

§. X.

Contre ceux qui osent censurer le Gouvernement.

Ce ne peut être que par une temeraire presomption que des sujets trouvent à redire à l'administration de l'Etat, s'imaginant que les affaires publiques iroient mieux si elles étoient conduites selon leurs idées. C'est à eux à se soûmettre aux Loix, & à se conformer aux Reglemens qui doivent

by ſię zgodzić nie mogła z poſłuſzeńſtwem winnym ſamemu Krolowi. Co gdybyśmy poſtrzegli, że w nich tak niegodziwe znayduie ſię przedſięwzięcie, w ten czas powinniśmy ſię od nich oddalić, y wſpaniałym ſercem dla powinności naſzey odſtąpić wſzelkiey nadziei dobra, gdyby nie wiedzieć iakiego. Trafia ſię oraz, że podchlebne obietnice, ktore czynią Panowie, będąc głowami partyi iakiey, prawie nigdy nie maią ſkutku ſwego: ponieważ zamiaſt tego, coby mogli drugim dobrze uczynić, ſami często wpadaią w nędzę. Ciągną za ſobą nawet y tych, ktorzy ſię do ich fortuny przywiązali: y iak ci, takowi, odbieraią ſprawiedliwą karę, na ktorą zaſłużyli. Bądźmy tedy wyperſwadowanemi, że niechayby ſię iakiekolwiek rewolucye wſzczęły w Państwie iakim, trzeba zawſze z Krolem trzymać, y że ta Partya ze wſzyſtkich ieſt nayſprawiedliwſza, oraz y naypożyteczznieyſza.

§. X.

O tych, ktorzy śmieią cenzurować Rządy Państwa.

NIe dzieie ſię to podobno, tylko przez niebaczną prezumpcyą, że podda-

vent être observés sans murmure, & sans opposition de leur part. La reformation des abus qui se glissent de tems en tems dans le Royaume, seroit sans doute à souhaitter; mais les moyens de la procurer sont si difficiles, que de l'entreprendre sans une autorité légitime, ce seroit plutôt travailler à ébranler la Monarchie, qu'à y établir le bon ordre. Des Particuliers sont coupables, s'ils osent censurer le Gouvernement. Il n'appartient qu'au Roi, & à ses Ministres, d'examiner s'il y a dans l'Etat des desordres à corriger. Si cependant les Assemblées des Etats, qui se tiennent en divers lieux, découvrent quelque abus dans leurs Provinces, elles peuvent se servir de l'autorité que le Roi leur donne pour les reformer. Et quand leur autorité ne suffit pas, & que les desordres, dont il s'agit, tirent à consequence, elles doivent en donner avis à Sa Majesté, afin qu'elle y remedie de la maniére qu'elle jugera la plus avantageuse à son Peuple. Mais après tout ce, qui pourroit être allegué, le Roi doit demeurer le maître. Et

quand

ni naydują, coby mowili przeciwko administracyi Państwa, imaginuiąc sobie że lepieyby szły rzeczy publiczne, gdyby były sprawowane według ich myśli. A owo do nich należy poddać się prawom, y konformować ustawom, ktore powinny być zachowane bez szemrania, y bez sprzeciwiania się z ich strony. Poprawa złych zwyczaiow, ktore się za czasem w Państwa wkradaią, byłaby bez wątpienia pożądana, ale sposoby czynienia iey są tak trudne, że, chcieć się tego podiąć bez powagi przyzwoitey, byłoby to raczey pracować około wzruszenia Monarchii, aniżeli około przywrocenia dobrego porządku. Ludzie partykularni nie są bez winy, ieżeli śmieią publiczne rządy cenzurować. Nie należy to, tylko do Krola, y do Jego Ministrow roztrząsać, ieżeli w Państwie iakie do poprawy nieporządki znayduią się. Tym czasem, ieżeli zgromadzenia Stanow, ktore się na rożnych mieyscach odprawuią, postrzegaią iakie złe zwyczaie w Prowincyach swoich, mogą zażyć powagi, ktorey im Krol pozwala, aby ie reformować. A ieżeli powaga ich do tego nie wystar-

quand même il n'accorderoit pas des demandes qui paroîtroient bien fondées, on doit se persuader qu'il n'en use ainsi que pour le bien de ses Sujets, & pour des raisons qui ne sont connuës qu'à lui, & à son Conseil.

§. XI.
Contre les Auteurs des Troubles & des Conspirations.

ON peut juger par ces principes combien sont criminels ceux qui sous prétexte de demander la reformation de quelques abus, excitent des troubles dans l'Etat, & y causent par leur revolte ces desordres funestes qui l'ébranlent quelquefois, & même qui le renversent entierement. Lorsque ces dangereux partis se forment, il se trouve des gens, qui pour se faire craindre, affectent de rendre leur fidelité suspecte, esperant que pour les retenir dans le devoir, on leur accordera les graces & les emplois qu'ils souhaitent. C'est une fausse politique,

&

cza, a nieporządki, o ktorych rzecz iest, ciągną za sobą złe konsekwencye, powinni o tym Krolowi oznaymić, aby temu sam zabiegł sposobem, iakim będzie rozumiał dla ludu swego nayłepszym. Jednakże po wszystkim, co będą mogli allegować, Krol Panem być powinien. Y chociażby nie przyzwolił na prożby ich, ktoreby się zdały być gruntowne, trzeba sobie wyperswadować, że to czyni dla dobra swoich poddanych, y dla przyczyn, ktore Jemu tylko samemu, y Radzie Jego są wiadome.

§. XI.
Przeciwko Autorom niepokoiu y konspiracyi.

MOżemy sądzić z tych dowodow, iak wielkiey podpadaią winie ci, ktorzy pod pretextem szukania poprawy niektorych złych zwyczaiow, wzbudzaią niepokoie w Państwie, y sprawuią w nim przez swoie rebellią te nieporządki nieszczęśliwe, ktoremi częstokroć z gruntu poruszaią, a czasem y obalaią całe Państwo. Kiedy się takowe niebespieczne partye formuią, nay-

& une méchante finesse, que d'employer ces moyens captieux, pour s'avancer à la Cour. L'expérience nous apprend qu'on ne réussit point par cette voye; & qu'au contraire il arrive presque toûjours, qu'on se perd en la suivant. Ces raisons, & sur tout l'attachement à nôtre devoir, doivent nous obliger en toutes sortes d'occasions de rejetter constamment les propositions qui lui sont opposées, & d'éviter jusqu'aux moindres choses qui pourroient faire douter de nôtre fidelité. Quelques criminelles que sojent les conspirations dont on vient de parler, elles le sont pourtant moins, que celles qui s'attaquent à la Personne sacrée des Rois, & qui ne tendent à rien moins qu'à les détrôner. Les Chefs de ces factions détestables doivent être regardès comme des furieux, qui sacrifient tout à leurs passions, & comme les plus cruels ennemis de leur Patrie. Ces rebelles ont beau declarer hautement qu'ils n'ont pris les armes que pour maintenir les Loix de l'Etat : ce prétexte usé n'est plus propre à tromper personne. Car après ce que tant d'habiles

duią ſię ludzie, ktorzy, ażeby ſię ich obawiano, udaią ſię być o wierność podeyrzanemi, maiąc nadzieię, że dla utrzymania ich w granicach powinności, pozwolą im łaſk, y Vrzędow, ktorych pragną. Polityka ta ieſt fałſzywa, y wymyſł niegodziwy zażywać zdradzieckich ſpoſobow do poſtępowania wyżey przy Dworze. Experyencya nas uczy, że ta droga nie wiele ſię udaie; y że z przeciwney ſtrony prawie ſię zawſze trafia, że kto ſię tą drogą udaie, ginie. Te przyczyny, a nadewſzyſtko przywiązanie ſię do właſney powinności, powinny nas obligować do ſtatecznego we wſzyſtkich okazyach odrzucania propozycyi tey naſzey powinności przeciwnych, y do ſtrzeżenia ſię naymnieyſzey rzeczy, ktoraby mogła wierność naſzę wątpliwą uczynić. Jakożkolwiek niegodziwe ſą konſpiracye, o ktorych mowiemy, nie ſą iednak tak złe, iako te, ktore ſię tykaią Oſoby poświęconey Krolow, y ktore do tego dążą, aby ich z Tronu ſkładać. Głowy takowych fakcyi obrzydliwych powinny miane być za ſzalone, ktore wſzyſtko paſſyom ſwoim ſakryfikuią, y

biles gens ont écrit sur cette matiére, on ne peut ignorer, que selon les Loix divines & humaines, chacun est indispensablement obligé d'être fidele à son Prince, & qu'un Souverain légitime ne reléve que de Dieu seul. D'où il suit que ceux, qui bien loin de lui obéir, prétendent se mettre à sa place, ou la donner à un autre, sont condamnés par les Loix mêmes dont ils se vantent faussement d'être les Défenseurs. En France, en Angleterre, & dans presque tous les Royaumes du Monde, le Sceptre ne peut passer d'une main en une autre, que par droit de succession. Et le plus grand de tous les crimes que des Sujets puissent commettre, c'est d'entreprendre d'usurper la puissance Souveraine. Ainsi il faut avoir en horreur ces attentats sur l'autorité des Rois. Nous devons faire tous nos efforts pour leur conserver la Couronne, si l'on veut la leur enlever, & pour les maintenir sur le Trône au peril de nôtre propre vie. Il n'y a que cette union des fideles Sujets avec leur Prince légitime, qui puisse empêcher la ruine d'un Etat troublé par des guerres civiles, &

ſtaią ſię nayokrutnieyſzemi Oyczyzny ſwo-
iey nieprzyiaciołmi. Daremnie ci Rebel-
lizanci mogą ſię z tym oświadczać, że ſię
nie rzucili do broni, tylko dla utrzymania
Praw Państwa ſwego: ten pretext ſpowſze-
dniały, nie ieſt więcey ſpoſobny, aby można
nim kogo oſzukać. Ponieważ po wſzyſtkim, co
w tey materyi wiele biegłych ludzi napi-
ſało, taiemno nam być nie może, że podług
Praw Boſkich, y ludzkich, kożdy nieu-
chybnie ieſt obligowany wiernym być Pa-
nu ſwemu, y że Rządca porządnie obra-
ny nie dependuie, tylko od ſamego Boga.
Zkąd naſtępuie, że ci, ktorzy nie tylko
Jemu nie ſą poſłuſznemi, ale ieſzcze pre-
tenduią albo ſiebie, albo drugich wſadzić
na ich mieyſce, potępiaią ſię temiż ſame-
mi prawami, ktorych ſię prożno y chełpli-
wie czynią Obroncami. We Francyi, y
w Anglii, y prawie we wſzyſtkich świata
Kroleſtwach Berło nie może przenie-
ſione być z iedney ręki do drugiey, tylko
przez prawo ſukceſſyi. Y naywiękſzy kry-
minał, ktory poddani mogą popełnić, ieſt
chcieć uzurpować władzę naywyżſzą. Za-
czym ſtrachać ſię wielce trzeba takowe-
go porywania ſię na powagę Krolow: po-
winniśmy wſzyſtkich ſił zażywać, abyśmy
im zachowali Koronę, gdyby im ią kto

qui ſoit capable d'y établir la paix & la tranquillité.

§. XII.
Moyens pour ſe faire aimer.

IL n'eſt rien de ſi avantageux dans le commerce du Monde, que de ſçavoir ſe faire aimer. En effet, celui qui ſçait ſe rendre maître de cœurs, entreprend peu d'affaires qui ne lui réuſſiſſent, parce qu'il trouve par tout des protecteurs & des amis. Mais comment entrer dans les cœurs, dira-t-on? il eſt ſi mal-aiſé de les gagner. Pas tant que l'on ſe l'imagine. En premier lieu, l'honnêteté eſt un moyen trés propre pour cela. Elle rend l'eſprit ſouple, docile, inſinuant ; elle nous empêche de choquer les autres; elle nous porte à nous accorder à leur humeur autant que nôtre devoir le permet: la complaiſance & les égards qu'elle nous fait avoir pour ceux avec qui nous vivons, nous concilie leur bienveillance : la ſincerité ſert auſſi beaucoup à s'attirer l'amitié & la confiance de ceux que l'on pratique, pour-

chciał wydrzeć, y utrzymali ich na Tronie, z niebespieczeństwem nawet własnego życia. Jedyna ta iedność wiernych poddanych z Panem swoim własnym, może odwrocić ruinę Państwa pomieszanego woynami domowemi, y pokoy pożądany przywrocić.

§. XII.
O sposobach, aby być kochanym od ludzi.

NIc niemasz pożytecznieyszego w obcowaniu z ludźmi, iako umieć sobie urabiać na miłość. Zapewne ten, ktory umie się uczynić Panem serc, wszystko prawie, czego się podeymuie, dobrze mu się powodzi, ponieważ znayduie wszędzie Protektorow, y Przyiacioł. Lecz rzecze kto: iakże wniść w czyie serce? nie tak łatwa rzecz iest zniewolić go sobie; Bynaymniey, nie iest tak trudna, iako sobie imaginuiemy. Naypierwey Poczciwość, iest sposob do tego bardzo służący. Ta albowiem sprawuie, że umysł w nas będzie powolny, poiętny, w serce się wkradaiący, y nie dozwala, abyśmy drugich obrażali, sposobi do akkommodowania się, ile z nas być powinno, cudzemu humorowi; przypodobanie, y wzgląd, ktory nam mieć każe na tych, z ktoremi żyiemy, iednaią nam ich dobre serce. Szczerość wiele także pomaga do ziednania sobie przyia-

vû que cette vertu ſoit accompagnée de prudence & de diſcretion. Une humeur bienfaiſante eſt encore une voye ſure pour aller au cœur. Du moment qu'un homme paſſe pour officieux & obligeant, on ſe ſent diſpoſé à l'aimer, avant même que de le connoître, & ſa preſence acheve ce que ſa réputation avoit commencé. A ces divers moyens ajoûtons en un, qui les enferme tous en quelque ſorte. Voulez vous vous faire aimer des autres, aimez-les vous-même le premier; témoignez-leur de l'attachement, & de l'eſtime. Le plaiſir d'être aimé eſt ſi doux, qu'on ne peut s'empêcher d'aimer à ſon tour, & de favoriſer la perſonne qui nous le cauſe. Voilà quelques moyens généraux qui ſont de grand uſage pour s'inſinuer dans les cœurs. Peu de gens les mettent en pratique, peu de gens auſſi en ſentent les heureux effets. Je ne marque point les moyens particuliers dont on peut ſe ſervir pour ſe faire aimer des hommes; cela dépend de leur âge, de leur humeur, de l'état de leurs affaires, & des différens caracteres de leur

żni, y affektu tych, z ktoremi przeſtawamy, byleby ta cnota złączona była z roſtropnością, y dyſkrecyą. Przy tym humor dobroczynny ieſt ieſzcze drogą beſpieczną do wniścia do ſerca: od tego momentu, iak tylko ktory człowiek mianym bywa za uczynnego, y obligaiącego, każdy czuie w ſobie dyſpozycyą do kochania iego, ieſzcze nawet y przed iego poznaniem, a przytomność iego do końca przyprowadza to, co mu iego reputacya robić zaczęła. Do tych rożnych ſpoſobow przydaymy ieſzcze ieden, ktory te wſzyſtkie nieiakim ſpoſobem w ſobie zamyka. Chceſz abyś był od drugich kochanym, kochay ich ty ſam pierwey, oświadczay ſię im z twoim przywiązaniem, y eſtymacyą. Vkontentowanie być kochanym ieſt tak miłe, że nie możemy wzaiemnie nie kochać, y ſprzyiać tey Oſobie, ktora nam to ukontentowanie ſprawuie. Otoż maſz niektore ſpoſoby powſzechnieyſze, ktore ſię wielce przydać mogą do wkradania ſię w ſerca drugich. Nie wiele ich ieſt, ktorzyby ich umieli zażywać, dla tego też nie wielu doznaie ich ſzczęśliwych ſkutkow. Nie wſpominam tu o ſpoſobach partykularnych, ktorychbyśmy zażyć mogli na ſkarbienie ſobie ludzkiego affektu: dependuią te ſpoſoby od ich wieku, humo-

esprit. J'ajoûte seulement qu'ils ont presque tous un foible, ou une passion dominante par où il est facile de les gagner: mais comme cette passion est ordinairement déreglée, on ne doit point être assés lâcho pour les flatter par cet endroit, afin d'obtenir d'eux ce qu'on souhaite. Car ce seroit violer cette Loi de l'honneur, apuyée sur les principes de la Morale Chrétienne : qu'il n'est jamais permis d'employer des moyens illicites, quand même ce seroit pour réussir dans les entreprises les plus justes.

§. XIII.
De la haute Naissance, & de la Réputation.

IL vaudroit beaucoup miëux pour un Homme de Qualité qu'il eût perdu la vie, que de perdre l'honneur par quelque action honteuse, ou criminelle. Plus son extraction est illustre, plus il est coupable, s'il dégénére de la vertu de ses Ayeux. Les grands biens, les dignités, la haute naissance, qui relevent le merite des personnes qui sont déjà en estime, ne ser-

rn, okoliczności ich zabaw, y od rożnych dowcipu przymiotow. Przydaią to tylko, że prawie wßyscy maią pewną słabość, czyli namiętność w sobie panuiącą, przez ktorę łatwa rzecz iest ich pozyskać. Ale iako ta passya wspolecie iest nieporządna, nie trzeba być tak bardzo rozpuſzczonym, aby im z tey strony podchlebiać, dla otrzymania tego, czego sobie życzemy. Ponieważ byłoby to gwałcić to prawo honoru, wsparte na początkach Ethyki Chrześciańskiey: że nie godzi się nigdy zażywać sposobow zakazanych, chociażby to było dla odebrania ßczęśliwego skutku w rzeczach, gdyby nayßußnieyßych.

§. XIII.
O wysokim Urodzeniu, y o Reputacyi.

LEpieyby daleko było dla człowieka Szlachetnego, aby stracił życie, aniżeli gdyby miał stracić honor przez uczynek iaki niewstydliwy, albo niecnotliwy. Im Vrodzenie iego wyżße y zacnieyße iest, tym bardziey winnym staie się, ieżeli się odradza od cnoty Przodkow swoich. Dobra wielkie, Godności, y wysokie Vrodzenie, ktore wywyżßaią zasługi Osob iuż w estymacyi zostaiących, nie służą tylko do przyczynienia konfuzyi, y

wstydu

vent qu'à augmenter la confusion & la honte de ceux qui se sont perdus de réputation par leurs desordres. A quoi pensent donc tant de gens qui se piquent d'être de Qualité, en même tems qu'il vivent d'une maniere peu Chrétienne, & peu digne d'un honnête homme? Croyent-ils que l'honneur soit un bien héréditaire, & que la gloire de leurs Ancêtres réjaillira sur eux, tandis qu'ils les deshonorent en quelque sorte par leurs vices? La vraie Noblesse, & la vraie Grandeur, est celle de l'Ame: & si les Gentilshommes sont préferés aux Roturiers, c'est parce qu'on suppose qu'ils ont des qualités dignes de leur naissance illustre. La droiture, la générosité, le courage, la valeur, la fidelité pour leur Prince, le zéle pour le bien de l'Etat, sont les Caracteres qui doivent les distinguer. C'est par la pratique de ces vertus qu'ils peuvent rehausser avantageusement l'éclat de leur origine, & surpasser la gloire de leur prédécesseurs. Mais ils doivent se souvenir qu'une seule mauvaise action suffit pour détruire tout ce qu'on avoit acquis de réputation en plusieurs an-

wstydu tym, ktorzy ſtracili reputacyę przez niecnoty ſwoie. O czymże tedy myśli tylu ludzi, ktorzy chełpią ſię być Szlachetnemi, a tym czaſem nie po Chrześciańſku, y ſpoſobem mniey godnym człowieka poczciwego żyią? Rozumieiąż? że honor ieſt dobrem dziedzicznym, y że chwała Przodkow ich ſpadnie na nich, w ten czas, kiedy oni ich nie ſzanuią dla cnot ſwoich? Prawdziwe Szlachectwo, y prawdziwa wſpaniałość ieſt ta, ktora ieſt na duſzy: y ieżeli Szlachta przełożeni ſą nad ludzi proſtych, dla tego ſię to dzieie, że o nich tak kładą, iż maią przymioty godne zacnego ſwego Vrodzenia. Szczerość, wierność ku Panu ſwemu, żarliwość o Dobro publiczne, ſą charaktery ktore ich dyſtyngwować powinny. Przez praktykę tych to cnot mogą ſzczęśliwie podwyżſzyć luſtr ſwoiego rodu, y przewyżſzyć chwałę Przodkow ſwoich. Ale powinni pamiętać, że ieden zły uczynek może im zepſuć to wſzyſtko, ilekolwiek reputacyi przez wiele lat nabyli. Co za nieſzczęście ſtracić dobro tak drogie, dla tego, że kto ſzedł za poruſzeniem nieporządnym paſſyi iakiey gwałtowney! Gdyby młodzi ludzie uważali, iako ſława dobra ieſt pożyteczna, byliby bez wątpienia daleko ſkromnieyſzemi, y ſtateczniey-

ſzemi.

nées. Quel malheur de perdre un bien ſi precieux pour s'abandonner aux mouvemens deſordonnés de quelque paſſion violente ! Si les jeunes gens conſideroient combien la bonne réputation eſt avantageuſe, ils en ſeroient ſans doute beaucoup plus retenus & plus ſages. Qu'ils ſachent donc qu'en ce tems ci, c'eſt par elle que l'on gagne les bonnes graces du Prince, & que l'on s'avance à l'Armée & à la Cour; que c'eſt elle qui donne cours au merite, & qui le fait honorer par tout; que c'eſt par elle enfin, qu'on ſe fait des amis, & qu'on eſt régardé favorablement de tout le monde. Au contraire, un malhonnête homme, & qui paſſe pour tel, eſt haï & mépriſé! on le fuit, & perſonne ne veut entrer en commerce avec lui. Il ne doit point prétendre à la faveur du Prince, ou des Miniſtres: on n'a garde d'avancer celui qu'on n'eſtime pas, & dont par conſequent on ſe défie. Ainſi il n'y a point de graces, point d'emplois à eſperer pour un homme ſans honneur. S'il a de grands biens, quelques miſerables eſclaves de l'interêt s'atta-

ſemi. Niechże tedy wiedzą, że temi czaſami przez ſławę zarabiamy ſobie na łaſkę Pańſką, y poſtępuiemy co raz wyżey, tak w woyſku, iako y przy Dworze; że ſława daie mieyſce zaſługom, y iedna im wſzędzie honor; że przez nią na oſtatek czyniemy ſobie przyiacioły, y zapatruią ſię na nas okiem łaſkawym wſzyſcy ludzie. Z przeciwney ſtrony człowiek nie bardzo poczciwy, y za takiego miany, ieſt w nienawiści, y pogardzie, każdy od niego ucieka, y żaden z nim w ſpołeczność wchodzić nie chce. Nie powinien tedy ſpodziewać ſię Łaſki u Pana, albo u Miniſtrow: Nie dbaią o promocyą tego, ktorego nie eſtymuią, y ktorego ſię zatym ſtrzegą. Y tak nie maſz ani łaſk, ani Vrzędow, ktorychby ſię mogł ſpodziewać człowiek bez honoru. Jeżeli ma dobra wielkie, przyłączy ſię podobno do niego kilku niewolnikow za intereſſem idących; lecz prawdziwego przyiaciela mieć zapewne nigdy nie będzie; y obaczy ſię być wywołanym na zawſze z towarzyſtwa ludzi poczciwych.

§. XIV.

cheront peut être à lui : mais il n'aura jamais d'ami veritable, & il se verra banni pour toûjours de la societé des honnêtes gens.

§. XIV.
Du choix d'un Etat.

C'EST une action de dangereuse consequence, que de choisir trop à la hâte un état pour tout le cours de la vie. Vous ne devez vous determiner là-dessus qu'apres avoir bien éxaminé vos inclinations, vos forces, vos talens, & consideré ensuite si vous êtes capable de remplir tous les devoirs attachés à la profession que vous voulez embrasser, & si vous pourrez supporter le travail & la peine qui s'y rencontrent. Prenez conseil en cette occasion d'une personne sage & éclairée; découvrez-lui avec confiance vos sentimens les plus secrets. Comme le choix d'un état est la plus grande affaire de la vie, vôtre premier soin doit être de consulter Dieu là dessus, & de lui demander sa grace; car sans

§. XIV.
O obieraniu Stanu.

JEſt to ſprawa niebeſpieczney konſekwencyi, obierać ſobie bardzo ſkwapliwie Stan na całe życie. Nie powinieneś ſię w tym determinować, aż wprzod dobrze zważywſzy twoie ſkłonności, siły, y talenta; y potym roztrząſnąwſzy, ieżeli będzieſz ſpoſobnym pełnić wſzyſtkie powinności złączone z profeſſyą, ktorey ſię chceſz chwycić, y ieżeli zmożeſz znieść prace, y fatygi, ktore ſię w niey przytrafiaią. Bierz radę w tey okazyi od iakiey Oſoby roſtropney, y oświeconey; y zwierzay ſię Jey poufale ſentymentow twoich nayſkrytſzych. A iako obieranie Stanu ieſt naywiękſzą w tym życiu ſprawą, ſtaranie twoie pierwſze być powinno radzić ſię w tym Boga, y proſić go o łaſkę Jego: bo bez tego Boſkiego światła poznać nie potrafiſz, co za urząd Tobie Opatrzność Boſka naznaczyła Kożdy nadewſzyſtko dowierzać ſobie nie powinien, y zbliſka ſamemu ſobie przypa-

cette divine lumiére vous ne pouvez connoître quel est l'emploi, que la Providence vous a destiné. Chacun doit sur tout se défier de soi même, & s'observer de bien prés ; parce qu'il est à craindre que selon la pernicieuse coûtume de ce siécle, nôtre panchant naturel ne nous porte à nous déterminer sur ce choix important que par des considerations humaines, sans nul égard pour le salut. Que l'amour propre n'ait donc aucune part à la résolution que vous prendrez dans une conjoncture si délicate. Cependant si aprés avoir éxaminé toutes choses, vous ne reconnoissez point, que Dieu vous apelle à une autre condition, vous devez demeurer dans celle, ou il vous a fait naître. Disposer autrement de soi sans vocation, faire des vœux, changer d'habit, & de façon de vivre, c'est plutôt chercher en vain à calmer ses inquietudes, que travailler solidement à son bonheur. Quand on passe d'une condition à une autre, on risque toûjours beaucoup, à moins que cela ne se fasse selon les régles de la véritable sagesse. Ainsi gardez vous

bien

przypatrywać ſię, ponieważ obawiać ſię potrzeba, aby nas, według ſzkodliwego zwyczaiu tego wieku, naſza naturalna inklinacya nie przywiodła do determinowania ſię nad tym walnym obieraniem przez ſame uwagi ludzkie bez wſzelkiego względu na zbawienie. Niechayże tedy miłość właſna nie ma mieyſca żadnego w rezolucyi, ktorą przed ſię weźmieſz w konjunkturze tak delikatney. Tym czaſem, ieżeli wſzyſtkie rzeczy uważywſzy, nie poznaieſz, aby cię Bog miał wzywać do inſzego ſtanu, powinieneś ſię w tym zoſtać, w ktorym ci ſię dał urodzić. Dyſponować inaczey ſobą bez wokacyi, śluby czynić, ſuknie odmienić, y chwycić ſię inſzego życia ſpoſobu, ieſt to raczey daremnie chcieć uſpokoić ſwoie myśli, aniżeli ſtarać ſię gruntownie o ſwoie błogoſławieńſtwo Kiedy ſię z iedney kondycyi do drugiey przenoſiemy, zawſze ſię w wielkie niebeſpieczeńſtwo wdaiemy, chyba że ſobie poſtępuiemy według reguł prawdziwey mądrości Zaczym ſtrzeſźe ſię tego dobrze, abyś miał odmienić ſtan przez płochość, albo paſſyą. Podobna od-

 miana

bien de changer d'état par caprice ou par passion. Un pareil changement n'est jamais heureux, & l'on en fait une longue penitence, si la raison éclairée par la Foi ne le juge avantageux & necessaire.

§. XV.

Etre vigilant, appliqué, laborieux.

L'APPLICATION est necessaire pour faire bien tout ce que l'on fait. Si les grands Génies, quelque attentifs & quelque habiles qu'ils soient, ne sont pas toûjours heureux dans leurs entreprises : quel succés peut attendre un esprit moins éclairé, qui ne s'applique pas fortement à faire réüssir ses desseins ? Un homme qui veut s'avancer, trouve mille obstacles en son chemin. Ses envieux s'opposent à son élévation ; ses concurrens s'empressent pour obtenir le poste où il aspire; Ceux qui le précédent veulent empêcher ses progrés ; ceux qui le suivent font leurs efforts pour l'atteindre; ceux qui marchent avec lui, tâchent de le devancer: le

miana nie ieſt nigdy ſzczęśliwa, y długo po niey trzeba żałować, ieżeli iey rozum wiarą oświecony nie oſądzi być pożyteczną, y potrzebną.

§. XV.

Być czułym, aplikuiącym się, pracowitym.

Ażeby dobrze to wſzyſtko uczynić, cokolwiek czyniemy, potrzeba przyłożyć ſtarania. Jeżeli wielkie umyſły, iakokolwiek niechay będą pilne, y ſpoſobne, nie ſą zawſze ſzczęśliwe w przedſięwziętych ſwoich imprezach, iakiegoż więc ſukceſſu ſpodziewać ſię ma umyſt mniey oświecony, ktory ſię nie przykłada mocno do zaprowadzenia do końca zamyſłow ſwoich? Człowiek, ktory chce wyżey poſtąpić, znayduie na drodze tyſiąc przeſzkod. Zazdroſzczący mu przeciwią ſię Jego podwyżſzeniu; Kompetytorowie Jego uſiłuią oſieść to mieyſce, do ktorego on ſpieſzy: Ci zaś, ktorzy go poprzedzaią, chcą mu zatamować dalſzą drogę; a ktorzy za nim idą, wſzyſtkiemi siłami ſtaraią ſię, aby go dościgneli: na oſtatek ktorzy rowno z nim idą, myślą,

le moyen de vaincre tant d'ennemis, à moins que d'avoir beaucoup de vigilance ? D'ailleurs nous vivons dans un siécle où rien ne plaît, que ce qui est excellent & parfait en son genre: tout ce qui n'est que mediocre est méprisé, ou peu estimé : Or quelque genie qu'on puisse avoir, il est presqu'impossible d'exceller, en quoi que ce soit, sans une application extreme. C'est donc se flatter, que de croire devenir habile homme, si l'on n'est resolu de travailler beaucoup, & constamment.

§. XVI.

Des premiéres entreprises.

C'EST une maxime commune, mais trés utile, qu'il faut prendre de justes mesures avant que de rien entreprendre, en sorte qu'on n'ait rien à se réprocher s'il arrive un mauvais succes. J'ajoûte qu'on doit faire tous ses efforts pour venir à bout des premiéres entreprises où l'on s'engage. C'est bien souvent là-dessus que roulent la fortune & la réputation d'un homme qui commence d'être employé.

S'il

aby go wyprzedzili; pytam ſię tedy, ktoryż ſpoſob może być do zwyciężenia tak wielu nieprzyiacioł, nad ten, aby mieć doſyć czułości? Procz tego, żyiemy w takim wieku, gdzie ſię nic nie podoba, coby nie było wyśmienite, y doſkonałe w ſwoim rodzaiu: wſzyſtko to, co nie ieſt, tylko pomierne, wzgardzone bywa, y mało co ſzacowane. Zaczym z iakimkolwiek kto nie bay będzie umyſłem, niepodobna mu prawie naylepſzym być, bądź to w iakieykolwiek rzeczy, nie przyłożywſzy naywiękſzey pilności. Szczere to tedy ieſt podchlebſtwo rozumieć, że ſtanieſz ſię dzielnym człowiekiem, ieżeli nie maſz woli pracować wiele, y ſtatecznie.

§. XVI.
O pierwſzych ſprawach przedſięwziętych.

JEſt to maxyma poſpolita, lecz bardzo pożyteczna, że trzeba wprzod dobrze wſzyſtko pomiarkować, niżeli ſię kto czego podeymie, aby nie miał o co ſiebie ſtroſować, gdyby mu ſię w czym nie powiodło. Przydaię ia, że trzeba wſzyſtkich sił ruſzyć, ażeby pierwſze

S'il ne réüſſi pas la premiére fois, on préſume que c'eſt faute de jugement & de conduite ; de ſorte qu'on ne lui confie point d'emploi conſiderable, où il puiſſe ſe ſignaler. A l'Armée, par exemple, c'eſt un étourdi, dira-t-on, il ſe fit battre mal à propos en telle rencontre ſa témerité feroit ſans doute échoüer entrepriſe dont il s'agit maintenant: ainſi il en faut donner le ſoin à un autre qui ſoit plus ſage que lui. Voila comme on parle. Cependant ce jeune Officier que l'on blâme, n'eſt nullement coupable de la faute, qui lui eſt imputée: il a trés bien fait ſon devoir. N'importe: s'il a manqué ſon premier deſſein, on ne laiſſe pas de l'accuſer d'imprudence. Or puis qu'on eſt quelquefois aſſés injuſte pour condamner ceux même, qui n'ont point fait de faute; qu'elle indulgence aura-t-on pour celui qui dans ſon premier emploi ne ſe comporte pas bien? Les premiéres impreſſions qu'on donne de ſoi, durent ſi longtems, qu'un jeune homme ne ſçauroit prendre trop de précautions pour bien commencer, & pour faire concevoir d'abord une opi-

nion

ſprawy podięte do końca przyprowadzić. Częſtokroć na tym ſamym zawiſła fortuna, y dobre Imie człowieka, ktorego zaczynaią do iakiey rzeczy zażywać. Jeżeli mu ſię pierwſzą razą nie powiedzie, rozumieią, że to pochodzi z niedoſtatku rozſądku, y dobrego poſtępowania, tak dalece, że więcey nie powierzaią mu żadnego znacznieyſzego urzędu, w ktorymby ſię mogł dyſtyngwować. Przy Woyſku naprzykład, powiedzą: że to ieſt człowiek nie uważny, zbito go bez potrzeby w takim ſpotkaniu, iego nierozum przyprowadziłby do oſtatniey zguby rzecz teraz przedſięwziętą, zaczym trzeba ſtaranie około niey zlecić komu inſzemu, ktoryby był nad niego roſtropnieyſzym. Otoż, iak o nim mowią. Tym czaſem ten młody Officyer, ktorego ganią, nie ieſt żadną miarą winien w tym błędzie, ktory mu przypiſuią: ponieważ bardzo dobrze uczynił zadoſyć powinności ſwoiey. Nic to iednak nie pomaga: Jeżeli mu ſię nie powiodło w pierwſzym iego zamyśle, nie przepuſzczaią mu, aby ſię na nieroſtropność iego uſkarżać nie mieli. Więc, ieżeli ſię nam podczas

nion avantageuſe de ſa conduite.

§. XVII.

Par quelle voye on doit s'attirer l'eſtime des Princes & des Grands.

IL eſt auſſi glorieux d'acquerir l'eſtime des Princes par de belles actions, qu'il eſt honteux de gagner leurs bonnes graces par de lâches complaiſances. Un Gentilhomme doit ſe ſoûtenir auprés d'eux avec honneur, ſans qu'aucun intérêt puiſſe l'obliger à rien faire qui ſoit indigne de ſa qualité. Outre les ſervices qu'il rend aux perſonnes d'une ſi haute naiſſance, il faut encore qu'il aít beaucoup de reſpect & de déference pour elles. Il doit leur dire ſincerement les vérités qu'on leur cache, & qu'il leur importe de ſçavoir, les leur apprendre pourtant avec la circonſpection & les égards neceſſaires, & leur faire connoître en toutes rencontres, combien il eſt attaché à leurs véritables interêts. Celui qui tient cette conduite, eſt rarement diſgracié; parce que ſes actions ſe juſtifient d'elles-

les-

trafia być dosyć niesprawiedliwemi, y że potępiamy tych nawet, ktorzy bynaymniey nie zbłądzili, iakiegoż wybaczenia spodziewać się ma ten, ktory na pierwszym swoim Vrzędzie lada iako się sprawuie? Pierwsze opinie, ktore o sobie czyniemy, trwaią tak długo, że człowiek młody nic może nigdy nad to mieć ostrożności, aby dobrze zaczął, y sprawił o swoich postępkach mniemanie pożyteczne.

§. XVII.
Jakim sposobem mamy sobie zarabiać na estymacyą u Xiążąt, y Panow.

ROwnie chwalebna rzecz iest nabywać estymacyi u Xiążąt przez chwalebne uczynki, iako iest wstydliwa wkradać się w ich łaskę przez podłe przypodobanie się. Szlachetny człowiek powinien przy nich być z honorem, nie dopuszczaiąc, aby go iaki interess mogł przywieść do czego takiego, coby było niegodne kondycyi iego. Oprocz usług, ktore oddaie Osobom tak wysokiego Vrodzenia, trzeba ieszcze, aby miał dla nich wiele respektu, y uniżo-

les-mêmes. Il eſt vrai que la ſincerité choque quelquefois : cependant lorſqu'elle eſt accompagnée de reſpect & de diſcretion, & ſoûtenuë par une vertu ſolide, les Princes & les Grands qui ſont naturellement généreux, l'eſtiment plus qu'on ne penſe. Au contraire, une flatterie outrée leur déplait, ils mépriſent les flatteurs comme des ames baſſes à qui les lâchetés ne coutent rien, quand il s'agit de leur fortune: & ils ſçavent parfaitement diſtinguer un honnête homme, ſur lequel ils peuvent compter, d'avec un Courtiſan, qui n'a d'attachement pour eux qu'autant, que ſon interêt l'y engage. Ce n'eſt donc pas un moyen propre à ſe faire eſtimer des Grands, que de ramper en leur preſence, & d'avoir pour eux des complaiſances criminelles. Un homme qui les honore, & qui les ſert dans l'occaſion, mais qui eſt droit, ſincere, & qu'aucune coſideration ne peut détacher de ſon devoir, leur plaît d'avantage, & ils l'avancent plus volontiers.

niżoności: powinien im szczerze powiedzieć prawdę, ktorą przed niemi ukrywaią, y na ktorey wiele zależy, aby ią wiedzieli, iednak czynić to powinien z ostrożnością, y potrzebnym względem; aby im dał poznać, iako we wszystkich okazyach do ich prawdziwych interessow przywiązany iest: Ten, ktory się tym sposobem rządzi, rzadko kiedy zwykł łaskę utracić: ponieważ sprawy iego same się przez się usprawiedliwiaią. Prawda, że szczerość częstokroć uraża; tym czasem kiedy iest złączona z respektem, y rozeznaniem, y utrzymana przez cnotę gruntowną, Panowie, y Xiążęta, ktorzy są z natury wspaniałemi, estymuią ią więcey, aniżelibyś rozumiał. Przeciwnie zaś nie podoba się im podchlebstwo zbytnie, y pogardzaią podchlebcami, iako ludźmi podłemi, ktorych nic nie kosztuie czynić rożne podłości, kiedy idzie o ich fortunę: y umieią doskonałą czynić rożnicę między człowiekiem poczciwym, ktoremu ufać mogą, y między Człowiekiem, ktory nie ma dla nich przywiązania, tylko tyle, ile mu interess iego radzi Nie iest to tedy

sposob

§. XVIII.

Des avantages de la véritable Amitié.

POUR juger des avantages qu'on peut tirer d'une amitié solide, il suffiroit, ce me semble, de considerer l'état d'un homme qui n'a point d'amis. Il est comme étranger au milieu de sa Patrie; & lors qu'il a besoin d'appui, de conseil, d'assistance, il ne trouve personne sur qui il puisse compter, & dont il ait lieu d'attendre du secours. Si quelque bonheur lui arrive, il n'en est gueres plus content, parce qu'il a le déplaisir de voir qu'on ne prend nulle part à ce qui le regarde; & s'il tombe en quelque disgrace il a d'autant plus de peine à la supporter, qu'il se trouve obligé d'en soûtenir lui seul tout le poid, ce qui n'est pas possible à l'homme. Mais un ami fidéle partage avec nous & nôtre joye & nôtre douleur: il nous console dans nos déplaisirs, il reléve nôtre courage abbatu, & il soûtient généreusement par son credit & par ses biens, nôtre

fortu-

ſpoſob dobry do doſtąpienia eſtymacyi u ludzi wielkich, czołgać ſię w ich przytomności, y chcieć im ſię przypodobać przez niecnotę. Człowiek, ktory ich czci, y ſłuży w potrzebie, ktory przy tym ieſt proſtego, y ſzczerego ſerca, y ktorego żaden wzgląd odłączyć nie może od iego powinności, bardziey ſię im podoba, y z większą go ochotą promowuią.

§. XVIII.

O pożytkach z prawdziwey przyiaźni.

DLa ſądzenia o pożytkach, ktore wypływaią z gruntowney przyiaźni, doſyćby było, iak mi ſię zdaie, uważyć ſtan takiego człowieka, ktory przyiaciela żadnego nie ma. Jeſt albowiem iakoby Cudzoziemcem we śrzodku Oyczyzny ſwoiey, y kiedy mu potrzeba podpory, rady, przyſługi przyiacielſkiey, nie znayduie żadnego, ktoremuby mogł ufać, y od ktoregoby ſię mogł ſpodziewać pomocy iakiey. Jeżeli go ſzczęście iakie potka, nie ieſt przeto z niego kontentnieyſzym, ponieważ ma to umartwienie, że widzi, iż ſię nikt nie cieſzy z tego, co ſię iego tycze

fortune chancelante. Ses conſeils nous ſont d'une grande utilité dans nos affaires; & ſes ſages avis nous portent à rectifier ce qu'il y a de mauvais dans nos mœurs, & irregulier dans nôtre conduite. Mais ſans m'arrêter plus longtems à marquer tous les bons offices qu'on peut recevoir d'un ami, que ne pourrois-je pas dire du plaiſir que l'on goûte dans l'amitié conſiderée en elle-même. Il eſt certain qu'un des plus grands contentemens de la vie c'eſt d'aimer, & d'être aimé. Rien n'eſt ſi agréable que cette union de volontés, & cette conformité de ſentimens, qui ſe trouve entre deux vrais amis. Et qu'y a-t-il de plus doux que cette confidence reciproque & ſincere, qu'ils ſe font l'un à l'autre de leurs penſées les plus ſecretes. Ce n'eſt encore là qu'une legere idée des avantages & des douceurs d'une véritable amitié. On ne ſçauroit les exprimer d'une maniére aſſez vive ni aſſez forte, & il faut avoir aimé pour les bien concevoir.

tycze. A ieźli wpada w iakie nieſzczęście, tym więcey ma przykrości w ponoſzeniu tego, że widzi ſię być przymuſzonym ſam dźwigać wſzyſtek ciężar, co człowiekowi cale ieſt nie podobna. Wierny Przyiaciel dzieli z nami, y radość, y boleść naſzę: cieſzy nas w utrapieniach, ſerca y ochoty dodaie, y chwiejącą ſię fortunę naſzę wſpaniale utrzymuie kredytem, y właſną fortuną. Rady iego ſą dla nas z wielkim pożytkiem w ſprawach naſzych, y iego mądre przeſtrogi poprawuią w nas, co ieſt złego w obyczaiach, y zdrożnego w naſzym poſtępku. Ale nie bawiąc ſię dłużey opiſaniem wſzyſtkich dobrych uczynności, ktore możemy odebrać od wiernego Przyiaciela; czegożbym ieſzcze nie mogł mowić o ukontentowaniu, ktore czuiemy w przyiaźni, biorąc ią tak, iak ieſt ſama w ſobie. Pewna rzecz ieſt, że iedna z naywiękſzych uciech w tym życiu ieſt, kochać, y kochanym być. Nic nie ieſt tak przyiemnego, iako to ziednoczenie ſerc, y to zgadzanie ſię ſentymentow, ktore ſię znayduie między dwoma wiernemi przyiaciołmi. Y coż może być ſłodſzego, iako ta poufałość

wzaie-

§. XIX.
Du choix d'un Ami.

SI les avantages d'une ſincere amitié ſont conſidérables, les perils où nous expoſe un faux ami ne ſont pas moins grands. Outre que ſes fautes nous ſont en quelque ſorte attribuées, il nous engage dans de mauvaiſes affaires, & nous fait tomber dans les mêmes malheurs, où le jette ſa mauvaiſe conduite. Il eſt donc important de ne ſe lier d'amitié qu'avec un homme qui ait les qualités neceſſaires pour être un ami veritable. La prémiere & la plus eſſentielle de ces qualités, c'eſt la Pieté : ſans elle l'amitié la plus étroite ne peut longtems ſubſiſter, parce qu'elle n'a point de fondement ſolide; & des paſſions contraires mettent bien-tôt la diviſion entre ceux, qui ne ſont unis que par interêt, ou par quelque autre motif encore plus mauvais. Que l'ami, que nous choiſirons, ſoit, outre cela, ſage & éclairé : la pieté ſans prudence ne ſe ſoûtient pas dans le monde. Il doit

wzaiemna, y szczera, ktorą ieden drugiemu zwierza się nayskrytszych myśli swoich? Jeszcze to nie iest, tylko lekkie wyobrażenie pożytkow, y słodkości prawdziwey przyiaźni. Nie podobna ie wyrazić słowami dosyć żywemi, y mocnemi; y trzeba pierwey doświadczyć kochania przyiacioł, ażeby ie dobrze poiąć.

§. XIX.
O obraniu Przyiaciela.

JEżeli pożytki z prawdziwey przyiaźni pochodzące są znaczne, niebespieczeństwa, na ktore nas wystawia fałszywy Przyiaciel, nie mniey są uwagi godne. Procz tego, że iego błędy bywaią nam nieiako przypisywane, ieszcze nas zwykł wciągać w złe sprawy, y przyprawiać o też same nieszczęścia, w ktore się złym postępkiem swoim podaie. Rzecz tedy iest pożyteczna nie zachodzić w przyiaźń, tylko z człowiekiem, ktoryby miał przymioty prawdziwemu Przyiacielowi przyzwoite. Pierwszy, y nayistotnieyszy przymiot iest Pobożność: bez niey nayściśleysza przyiaźń długo trwać nie może, ponieważ stałego grun-

aussi avoir le cœur tendre, mais ferme & généreux; être civil, modeste, liberal, maître de ses passions, attaché à ses devoirs; en un mot, il doit être parfaitement honnête-homme. Si nous avons nous mêmes ces belles qualités, nous demeurerons toûjours unis avec un ami de ce caractere, & une amitié si pure ne contribuera pas peu à notre bonheur. Mais où trouver un tel ami? J'avouë qu'il est mal aisé, que tant de vertus se rencontrent en une seule personne. Mais aprés tout, pourvû qu'elle ait les principales vertus dont on vient de parler: la pieté, la prudence, l'honnêteté, l'attachement à ses devoirs, il faudra se resoudre à supporter ses foiblesses. Car comme nous avons chacun les nôtres, & que nous souhaitons qu'on nous les pardonne, il est bien juste que nous ayons à nôtre tour quelque indulgence pour les petits défauts de nos amis qui d'ailleurs ont beaucoup de mérite.

S.

tu nie ma; y passye przeciwne prędko tych między sobą rożnią, ktorzy nie są złączeni, tylko dla interessu, albo dla inszey iakiey przyczyny ieszcze gorszey. Przyiaciel, ktorego sobie obierzemy, procz tego powinien być rostropnym, y oświeconym: pobożność bez rostropności na mało się na świecie przyda. Powinien także mieć serce przychylne, skłonne, ale stateczne, y wspaniałe; powinien być ludzki, skromny, szczodrobliwy, Panem swoich namiętności, swoich powinności pilnuiącym, słowem, powinien być doskonale poczciwym człowiekiem. Jeżeli się w nas samych te przymioty znayduią, będziemy zawsze ziednoczeni z przyiacielem tegoż charakteru, a przyiaźń tak czysta nie mało nam dopomoże do naszey szczęśliwości. Lecz gdzież znaleść takiego Przyiaciela? Przyznaię, że rzecz bardzo iest trudna, aby się tak wiele cnot w iedney osobie znaleść mogło. Tym czasem, byleby w niey były pryncypalne cnoty, o ktorych dopiero mowiliśmy: Pobożność, Rostropność, Poczciwość, przywiązanie się do swoich powinności, trzeba być rezolwowanym do znoszenia

§. XX.
Du bon & du mauvais usage du tems.

UN des plus ſurs moyens dont on puiſſe ſe ſervir pour goûter quelque repos en cette vie, & pour être heureux aprés la mort, c'eſt de bien employer le tems. Pour cela, voici, ce me ſemble, ce que l'on doit faire. Il faut s'occuper à l'étude, chacun ſelon ſes vuës & ſa condition; lire avec choix & avec méthode; méditer à loiſir; aimer la vérité, & la ſuivre en toutes choſes. On doit conſulter ſouvent les perſonnes éclairées: travailler à connoitre les hommes en général, & ſoi même en particulier: s'inſtruire parfaitement de l'état que l'on veut embraſſer; & quand une fois on y eſt engagé, s'en acquiter avec exactitude Mais comme ce qui n'eſt pas fait par un bon principe ne ſçauroit nous procurer un ſolide bonheur, nôtre ſoin principal doit être d'aimer Dieu, & le ſervir avec fidélité, & de rapporter toutes nos actions à ſa gloire.

Ceux

nia iey ułomności. Ponieważ, iako wszyscy wady nasze mamy, y życzemy sobie, aby ie nam przepuszczono; sprawiedliwa rzecz iest, abyśmy y my z naszey strony wybaczali lekkim przyiacioł naszych defektom, ktorzy z inszey miary wiele przymiotow dobrych maią.

§. XX.

O dobrym, y złym czasu zażywaniu.

JEden z naypewnieyszych sposobow, ktorego zażyć możemy do skosztowania w tym życiu nieiakiego pokoiu, y do dostąpienia błogosławieństwa po śmierci, iest, umieć dobrze czasu zażywać. Otoż według zdania mego, to iest, co czynić mamy, abyśmy tego dostąpili. Trzeba się zabawiać nauką każdemu według zamysłow, y kondycyi swoiey; czytać wyborne rzeczy, y sposobem należytym rozmyślać powoli; w prawdzie się kochać, y za nią iść we wszystkim. Trzeba się często radzić osob rozumnych, pracowac około poznania ludzi w powszechności, a w szczegulności samego siebie; doskonale się uwiadomić o stanie, ktorego się kto chce

chwycić;

Ceux qui employent ainsi leur tems ne s'ennuyent jamais: ils vivent dans une grande tranquillité : ils se remplissent l'esprit de quantité de belles & utiles connoissances, qui les occupent agréablement quand ils sont seuls; qui les rendent necessaires à leur Patrie; qui servent à régler leurs mœurs & leurs affaires, & qui leur attirent par là l'estime de toutes les personnes de mérite. Au contraire, on n'a que du mépris pour ceux qui fuiant un travail utile & honnête, ne s'occupent que de la recherche de leurs plaisirs. Comme ces sortes de gens vivent dans une profonde ignorance de leurs devoirs, & qu'ils ne font nulle reflexion sur eux-memes, ils s'engagent insensiblement dans la débauche, qui aprés avoir corrompu leur cœur, corrompe aussi leur esprit, & les porte à l'impieté & au libertinage. En sorte que leur vie, d'inutile qu'elle étoit au commencement, devient ensuite criminelle, & presque toûjours malheureuse. Puisque donc les suites d'une lâche oisiveté sont si funestes. & que d'ailleurs le bon usage qu'on fait du tems produit

de

chwycić; y raz się do niego udawszy, pilnie mu we wszystkim zadosyć czynić. Lecz iako to, czego dobra iaka przyczyna nie była początkiem, nie może nam przynieść stałego szczęścia, tak nasze staranie osobliwsze być powinno, kochać Boga, y wiernie mu służyć, y wszystkie sprawy stosować do chwały iego. Ci tedy, ktorzy tym sposobem czasu zażywaią, nigdy sobie nie tęsknią: żyią w wielkim uspokoieniu; rozum napełniaią wielą pięknych, y pożytecznych wiadomości, ktore ich, kiedy się na osobności znayduią, mile zabawiaią, potrzebnemi czynią Oyczyznie, służą im do regulowania spraw, y obyczaiow, y przez to iednaią im estymacyą u wszystkich Zacnych ludzi. Przeciwnie zaś nie znayduią, tylko pogardę, ci, ktorzy przed pracą pożyteczną, y uczciwą uciekaiąc, nie zabawiaią się, tylko szukaniem uciech swoich Jako więc ludzie takowi żyią w głębokiey niewiadomości powinności swoich, y nad sobą żadney nigdy nie czynią reflexyi, tak nieznacznie wdaią się w nierząd, ktory skaziwszy im pierwey serce, psuie rozum, y do nie-

 zbożno-

de si grands biens, n'est ce pas une chose surprenante que la plûpart des hommes le comptent pour rien; qu'ils ne cherchent qu'à le perdre, & qu'ils puissent se resoudre à passer leur vie sans rien faire pour Dieu, pour le public, ni pour eux-mêmes. Ne soyons pas assés imprudens pour commettre une si grande faute : elle est irreparable, & le repentir en est éternel.

§. XXI.
Parler peu, écouter les autres.

LES hommes veulent briller dans les conversations : ils aiment à faire paroître ce qu'ils ont d'esprit & de science, & ainsi ils souhaitent fort qu'on les écoute : delà vient que si vous parlez peu, & que vous soyez attentif à ce que disent les autres, vous leur plairez infalliblement. Il semble que celui qui parle beaucoup, regarde ceux avec qui il s'entretient comme des ignorans qu'il veut instruire.

Aussi

zbożności, y rozwiozłości ich przywodzi. Tak dalece, że życie ich, iako na początku było nie pożyteczne, tak potym staie się niecnotliwe, y prawie zawsze nieszczęśliwe. Ponieważ tedy tak są szkodliwe skutki rozwiozłego niedbalstwa; a z drugiey strony dobre czasu zażywanie tak wiele dobrego sprawnie, nie iestże to rzecz podziwienia godna, że większa część ludzi za nic go sobie nie ma: że nie szuka, tylko aby go stracić, y że się może rezolwować żyć, nic nie czyniąc dla Boga, dla dobra publicznego; lub też dla własnego pożytku. Nie bądźmy tak nierostropnemi, abyśmy tak wielki błąd popełniać mieli: trudno go potym poprawić, a żal po nim wieczny zostaie się.

§. XXI.
Mało mowić, á drugich słuchać.

LVdzie pragną osobliwszemi się pokazać w konwersacyach, lubią na widok wystawiać dowcip, y umieiętność swoię, y dla tego pragną bardzo, aby ich słuchano: zkąd pochodzi, że, ieżeli mało mowisz, y pilnym iesteś w słuchaniu tego, co drudzy mowią, nieomylnie

Aussi les grands parleurs passent-ils pour gens qui ont bonne opinion d'eux mêmes. On les évite avec soin, parce qu'ils fatiguent par leurs longs discours, par leurs frequentes redites, par le détail ennuyeux dans lequel ils descendent. Un homme d'esprit & qui sçait vivre, écoute avec attention ce que l'on dit: il parle peu, mais toûjours à propos, fort reservé sur tout à dire ce qu'il pense sur les matieres delicates. De cette sorte sans declarer son sentiment, à moins que la prudence ne le lui permette, & que la bienseance ne l'y engage, il apprend celui des autres, il découvre quel est le caractere de leur esprit, & de plus il évite les fautes dans les quelles tombent ordinairement les personnes qui parlent trop.

§. XXII.
Des Duels.

IL est étonnant, que la barbare coûtume de se battre en duel, ait duré si longtems en France. Quelle fureur de

ſię im podobać będzieſz. Zdaie ſię, iakoby miał ten ktory wiele mowi, tych, z ktoremi ſię zabawia, za mało umieiętnych, ktorych chce nauczyć. Dla tego też ci, ktorzy ſię w wielomowſtwie kochaią, miani bywaią za ludzi dobrą o ſobie opinią maiących. Każdy ſię ich pilnie ſtrzeże, ponieważ fatyguią dyſkurſami ſwemi długiemi, częſtym powtarzaniem, y teſkliwym naymnieyſzych rzeczy opiſaniem, ktore czynić zwykli. Człowiek rozumny, y ktory wie, iako żyć ma, ſłucha z pilnością tego, co drudzy mowią: ſam mało mowi, ale zawſze do rzeczy; oſtrożnym bardzo będąc do wymowienia ſię z tym, co mu myśl podaie w materyach delikatnych. Tym ſpoſobem, nie wyrażaiąc ſwego ſentymentu, chyba żeby mu to roſtropność uczynić pozwoliła, y przyſtoyność ſama do tego pobudziła, naucza ſię od drugich zdania ich, y poznaie, co za charakter ieſt w ich duchu, y naoſtatek uchodzi błędow wſzelkich, w ktore poſpolicie wpadaią ci, ktorzy wiele gadaią.

§. XXII.

O Poiedynkach.

RZecz dziwna, że ten nie ludzki

de s'égorger pour un démélé particulier, & souvent pour des bagatelles! On ne peut sans horreur envisager les suites funestes de ces actions inhumaines. Celui qui se porte à cette extrémité perd tous ses biens : il est contraint de sortir du Royaume, & de se separer pour jamais de tout ce qu'il a de plus cher. Il hazarde sa vie qu'il peut perdre dans le combat, s'il y succombe; ou sur échafaut, s'il en échappe. Enfin, pour comble de malheur, il perd son ame s'il est tué en cette occasion. C'est pour conserver son honneur, dira quelqu'un, qu'on s'expose à tous ces perils? Faux & impie prétexte! Quoi donc, au milieu d'un Royaume Chrétien les gens du monde oseront-ils dire qu'ils conservent leur honneur en violant le premier & le plus indispensable de tous les devoirs, qui est d'obeir à Dieu? Persuadés, qu'il est glorieux d'exécuter les ordres du Prince, peuvent-ils croire sans un étrange égarement d'esprit, qu'il soit honteux d'accomplir la Loi du Souverain des Rois en lui sacrifiant des ressentimens qui sont si

zwyczay bić ſię z ſobą w poiedynku tak długo trwał we Francyi. Co za ſzaleńſtwo kłuć ſię wzaiemnie dla ſprzeczki partykularney, y częſtokroć dla małey bagateli? Nie można bez ſtrachu pomyślić o złych konſekwencyach, ktore po tych nie ludzkich ſprawach następuią. Ten, ktory ſię do tey oſtatniey rzeczy udaie, traci wſzyſtkie dobra ſwoie, y przymuſzonym ieſt z Państwa uchodzić, y odłączyć ſię na zawſze od tego wſzyſtkiego, co mu ieſt naymilſzego. Podaie w niebeſpieczeńſtwo życie ſwoie, ktore ſtracić może w poiedynku, ieżeli w nim ginie, albo w Katowſkich ręku, ieżeli z życiem z placu uydzie. Na oſtatek na dopełnienie nieſzczęścia, traci duſzę ſwoię, ieżeli w tey okazyi zginie. Lecz rzecze kto, że to czyni dla zachowania ſwego honoru, że ſię na te niebeſpieczeńſtwa odważa. Fałſzywy y niegodziwy pretext! Y także to w ſamym śrzodku Państwa Chrześciańſkiego ludzie świeccy śmieią mowić, że konſerwuią honor ſwoy, gwałcąc naypierwſze, y nieodmienne prawo, ktore ieſt: być Bogu poſłuſznym? będąc wyperſwadowanemi, że ieſt rzecz chwalebna pełnić rozkazy

ſouvent injuſtes. Mais laiſſons la Loi divine à part. Les Monarques, ignorent-ils en quoi conſiſte la véritable bravoure? Cependant ils tiennent pour généreux & pour braves ceux, qui ſoûmis à leur volontés, n'entreprennent point de ſe faire juſtice par les armes; & ils ſe reſervent à eux même, ou renvoyent aux plus éclairés de l'Etat ſur ces matiéres la connoiſſance des injures, pour en ordonner la réparation. Ainſi l'honneur de ceux qui ne ſe vangent point, eſt à couvert, puiſque le Prince en eſt le garant. De plus, les perſonnes judicieuſes approuvent la ſage conduite de ceux qui étouffent leur reſſentiment pour obéir à DIEU & au Roi. Car elles ſçavent, que s'abandonner à la colere & à l'ardeur de ſe vanger, c'eſt une action toute animale: mais que ſçavoir ſe moderer, être maitre de ſes paſſions les plus vives, c'eſt propre d'une grande ame. En faut il davantage pour faire concevoir quel eſt le crime & l'aveuglement de ceux qui oſent encore renouveller les duels déjà preſque abolis?

Krolewskie, czy mogąż bez osobliwszego na rozumie błędu rozumieć, iże iest rzecz wstydliwa, pełnić prawo Krola nad Krolmi, sakryfikuiąc mu gniew swoy, ktory tak często bywa niesłuszny. Ale zostawmy prawo Boskie: czyliż Monarchowie nie wiedzą, na czym prawdziwa zawisła odwaga? Tym czasem maią tych, za ludzi serca wspaniałego, y odważnego, ktorzy, będąc posłusznemi woli Ich, nie biorą przed się, aby sami sobie przez broń sprawiedliwość czynić mieli; sami sobie rezerwuią Krolowie, albo odsyłaią do znaiących się w Państwie na takich rzeczach, rozeznawanie krzywd, dla nadgrodzenia im wziętego honoru. Tak ieży honor tych, ktorzy się sami nie mszczą, iest bespieczny, poniewaź sam Krol onegoż iest obrońcą. Nawet rozsądni ludzie approbuią rozumny postępek tych, ktorzy przytłumiaią w sobie zemstę, aby posłusznemi byli Bogu, y Krolowi. Ponieważ wiedzą, że uwodzić się gniewem, y chciwością zemszczenia się, iest uczynek cale bydlęcy, umieć się zaś pomiarkować, y być Panem nayżywszych

Que personne donc n'imite ces téméraires: mais que le triste souvenir de tant de braves gens qui ont péri sans honneur dans ces combats défendus, & l'image du danger où l'on s'expose par là, arrête ceux qui se laissent emporter aux mouvemens impetueux de la colere & de la vangeance, & les empêche de se précipiter dans l'excés des malheurs, qui sont les suites ordinaires de ces criminelles actions.

§. XXIII.

Rendre aux Ministres les honneurs qu'on leur doit.

RAMPER servilement devant les Ministres & devant ceux qui sont en credit, c'est une bassesse : les mépriser, c'est une fierté blâmable: censurer leur conduite, c'est une témérité dangereuse; puisque par là on s'attire leur indignation, & on s'expose à leur ressentiment, dont l'effet est d'autant plus à craindre, qu'ils peuvent plus facilement nuire à leurs ennemis. En-

wszych swoich passyi, własność iest wielkiey duszy. Czy trzebaż co więcey dla pokazania, iaki kryminał, y ślepota iest tych, ktorzy ieszcze śmieią wznawiać poiedynki, iuż cale zniesione? Niechay tedy nikt tych zuchwałych nie naśladuie: ale niechay smutna pamięć tak wielu zacnych ludzi, ktorzy w tych zakazanych potyczkach zgineli bez honoru, y wyobrażenie nieszczęścia, ktoremu przez to ludzie podpadaią, zastanawia tych, ktorzy łatwo idą za impetem gniewu, y zemsty, y niechay im nie dopuszcza, aby się podawać mieli w ostatnie nieszczęścia, ktore pospolicie za temi niecnotliwemi sprawami następuią.

§. XXIII.
O oddawaniu czci winney Ministrom.

CZołgać się po niewolniczemu przed Ministrami, y przed temi, ktorzy są w kredycie, iest rzecz podła: gardzić niemi, iest zuchwalstwo nagany godne: Obmawiać ich postępki, iest śmiałość niebespieczna; poniewaź przez to ściągamy na siebie ich gniew, y wystawia-

tre ces extrêmités vicieuses, il y a un milieu qu'il faut tenir : c'est d'avoir pour ceux qui sont les dispensateurs des graces du Prince, & qui lui aident à soûtenir le poids des affaires, toute la deference & tout le respect qu'ils doivent raisonnablement attendre des personnes de Qualité. Un homme de naissance peut aussi, sans trop s'abbaisser, tâcher d'acquerir leurs bonnes graces, & ne pas négliger les avantages qu'il croit pouvoir retirer de leur protection, pourvû néanmoins que ce soit par des voyes légitimes. S'il arrive même qu'il reçoive d'eux quelque bienfait, les loix de l'honneur l'obligent de leur en témoigner dans l'occasion sa réconnoissance, autant que ses premiers devoirs, & le service du Roi peuvent le lui permettre.

§. XXIV.
De l'amour des plaisirs.

IL se trouve des gens qui s'abandonnent à leurs plaisirs avec un tel emportement, qu'ils ruïnent leur santé,

my ſię na cel ich zemſty, ktorey ſkutku tym bardziey obawiać ſię powinniśmy, im mogą łatwiey nieprzyiaciołom ſwoim ſzkodzić. Między temi dwiema brzegami niebeſpiecznemi, ieſt śrzodek, ktorego ſię trzymać potrzeba: to ieſt abyśmy dla tych, ktorzy ſą Szafarzami łaſk Pańſkich, y pomagaią mu dźwigać ciężaru ſpraw iego, z wſzelkim byli poſzanowaniem, y reſpektem, ktorego ſię ſprawiedliwie ſpodziewać mogą od ludzi Szlachetnych. Człowiek dobrego Vrodzenia, może ſię także bez ſwego poniżenia ſtarać o nabywanie ich łaſki, y niezaniedbywać pożytkow, ktore według ſwego mniemania odebrać może z ich protekcyi, byleby to iednak ſzło drogami przyzwoitemi. A ieżeli ſię nawet trafia, że od nich dobrodzieyſtwo iakie odbiera, prawo honoru obliguie go, aby im za nie, przypadaney okazyi, ſwoię oświadczył wdzięczność, ile mu tego pierwſze iego powinności, y obowiązek ſłużenia Krolowi pozwoli.

§. XXIV.

O przywiązaniu do uciech.

ZNayduią ſię ludzie, ktorzy ſię tak bardzo w uciechach zanurzaią, że

wniwecz

jusqu'à perdre quelquefois la vie par leurs débauches. De tels gens, sont-ils Chrétiens, puisque pour satisfaire leurs passions déréglées, ils violent toutes les Loix de la Réligion ? Sont-ils raisonnables, puisque dans l'usage des plaisirs, ils passent les bornes que leur preserit la raison ? Peut-on dire même qu'ils soient hommes, puisque par leurs excés criminels ils se deshonorent & s'abrutissent; & qu'ayant moins de retenuë que le reste des animaux, ils sont en quelque sorte inferieurs aux bêtes les plus viles, qu'on ne voit jamais rien prendre au-delà de ce qui est necessaire à leur conservation. Pour ne pas tomber dans de si étranges déréglemens, usons moderement & sans passion des plaisirs, que la raison & la loi divine permettent. N'attachons point nôtre cœur à ces plaisirs passagers & frivoles, qui ne peuvent nous rendre heureux ; mais plûtôt rapportons en le légitime usage à la gloire de Dieu qui est nôtre fin. Ainsi nous conserverons trois grands biens que la débauche nous feroit perdre : je veûx dire, la pureté de

l'ame

wniwecz obracaią zdrowie swoie, częstokroć aż do utraty życia przez swoie nierządy. Tacy ludzie czy sąż Chrześcianami? ponieważ dla dosyć uczynienia passyom swoim nieporządnym gwałcą wszystkie prawa Religii? czy sąż rozumnemi, ponieważ w zażywaniu uciech przestępuią granice, ktore im rozum opisuie? czy możemy nawet mowić, żeby ci prawdziwie ludźmi byli? ponieważ się przez swoie zbytki niecnotliwe ostawiaią, y bydlęty czynią; y mniey w sobie wstrzemiezliwości maiąc, a niżeli zwierzęta, pokazuią się być nieiako niższemi od bestyi naypodleyszych, o ktorych wiemy, że więcey nie zażywaią nad potrzebę tego, co im służy do ich konserwacyi. Abyśmy tedy nie wpadli w tak wielki nieporządek, zażywaymy z pomiarkowaniem, y bez passyi uciech, ktore nam rozum, y prawo Boskie pozwala. Nie przywięzuymy serca naszego do tych krotofił znikomych, y dziecinnych, ktore nas szczęśliwemi uczynić nie mogą: ale raczey stosuymy przyzwoite ich zażywanie do chwały P. Boga, ktory iest końcem naszym. A tak utrzymamy się przy

trzech

l'ame, la ſanté du corps, & la liberté de l'eſprit.

§. XXV.
S'étudier ſoi-même.

L'Amour propre eſt un menteur, dit-on: chacun ſe flatte & s'eſtime plus qu'il ne vaut. Cela eſt vrai: mais que s'enſuit-il de là? Qu'il faut nous étudier nous mêmes; c'eſt-à dire, nous éxaminer à fond, & ſans prévention. Cet éxamen nous fait connoître le caractere de nôtre eſprit, & la diſpoſition de nôtre cœur; & cette connoiſſance, nous eſt trés avantageuſe: elle nous ſert à faire valoir nos talens, à corriger nos mauvaiſes inclinatsons, à nous défaire de nos vices, & à perfectionner nos vertus. Tel ſeroit un homme accompli, & pourroit facilement avancer ſa fortune, s'il n'avois un défaut conſiderable, duquel il ne s'apperçoit point, parce qu'il ne rentre jamais en lui même pour voir ce qui s'y paſſe. Nous devons auſſi faire beaucoup de réflexion ſur nos actions; ſur celles que nous avons déjà faites,

trzech wielkich dobrach, ktorebyśmy przez rozpustę ſtracili, to ieſt przy czyſtoś i na duſzy, przy zdrowiu cieleſnym y przy wolności rozumu.

§. XXV.

O poznaniu ſamego ſiebie.

MIłość właſna, iako powiadaią, ieſt kłamliwa; każdy ſobie podchlebia, y więcey ſiebie, aniżeli wart ieſt, ſzacuie. To tedy ieſt prawda: ale coż ztąd naſtępnie? o to, że trzeba ſamych ſiebie poznawać; to ieſt wſkroś ſiebie roztrząſnąć, y bez prewencyi. Takowe roztrząsanie daie nam poznać przymiot naſzego rozumu, y dyſpozycyą ſerca; y to poznawanie bardzo nam ieſt pożyteczne: ponieważ ſłuży nam do zażycia naſzych talentow, do poprawienia złych ſkłonności, do pozbycia ſię złych nałogow, y do wydoſkonalenia cnot naſzych. Ten, albo ow byłby człowiekiem doſkonałym, y mogłby łatwo fortunę ſwoię podwyżſzyć, gdyby nie miał wady znaczney, ktorey w ſobie nie widzi, ponieważ nie wchodzi nigdy w ſamego ſiebie, aby obaczył, co ſię w nim dzieie. Powinniśmy także mieć wiele reflexyi nad

ſprawa

pour nous mieux conduire à l'avenir; & sur celles que nous devons faire pour en régler les circonstances, & pour en prévoir toutes les suites. Il coûte cher quelquefois d'agir par humeur ou par passion, & un caprice ou une négligence nous cause un fort long repentir. Il est encore trés utile de remarquer ce que chacun fait de bien, & de mal; la sagesse des uns nous sert de modéle, & la mauvaise conduite des autres nous fait songer à rectifier ce qu'il y a de defectueux dans la nôtre.

§ XXVI.

Avoir commerce avec les sages & les habiles gens.

NOUS naissons tous dans une ignorance profonde & universelle. Les études qui nous occupent pendant la jeunesse, éclaircissent un peu ces épaisses ténébres dont nôtre esprit est envelopé. Nous acquerons ensuite par l'usage du monde un petit nombre de connoissances qui nous font garder quelque ordre dans nôtre conduite.

ſprawami naſzemi, nad temi, ktoreśmy iuż uczynili, abyśmy ſię lepiey na potym ſprawowali, y nad temi, ktore czynić mamy, dla regulowania ich okoliczności, y przewidzenia tego, co po nich naſtąpi. Częſtokroć drogo przypłacić potrzeba, kiedy kto czyni przez humor, albo paſſyą; a każda lekkość, albo niedbalſtwo, długi za sobą żal prowadzi. Jeſzcze ieſt rzecz bardzo pożyteczna uważać to, co kto dobrze lub źle czyni; roſtropność iednych ſłuży nam za dobry przykład, a drugich złe poſtępki pobudzaią nas do myślenia, abyśmy naprawili to w nas, co niedoſkonałego znayduie ſię.

§. XXVI.
O Towarzyſtwie z Ludźmi Mądremi, y Biegłemi.

WSzyſcy rodziemy ſię w nieumiejętności głębokiey, y powſzechney. Nauki, ktore nas zabawiaią podczas młodości, oświecaią cokolwiek te grube ciemności, ktoremi rozum naſz otoczony ieſt. Potym poznawſzy ſię z światem, nabywamy nieco wiadomości, kto-

Mais ce peu de connoiſſances ne ſuffiſſent pas à un Homme de Qualité, qui peut parvenir aux plus hautes places. Combien de choſes lui reſte t'il encore à ſçavoir dans les ſciences ſpéculatives, & dans ſon propre métier, dans la Morale, dans l'Hiſtoire, dans la Politique. Il n'a ni aſſés de loiſir, ni peut-être aſſés d'eſprit pour apprendre par lui-même ce qu'il y a d'utile & d'agréable en tout cela. Que fera-t-il donc pour s'en inſtruire ? Il entrera en ſocieté avec les perſonnes les plus éclairées. Il aura même chés lui quelque homme habile, qui par un long & pénible travail ayant acquis une érudition trés étenduë, lui apprendra inſenſiblement dans des entretiens familiers ce que ces diverſes ſciences renferment de plus beau & de plus neceſſaire. Un Grand qui ſuit cette maxime ne peut manquer de ſervir utilement l'Etat: & d'acquerir de la réputation. Car le commerce qu'il a avec les ſçavans, les ſages, & les plus grands Génies, ne lui laiſſent presque rien ignorer. Et comme il ſe remplit l'eſprit de tout ce qu'ils ſçavent de me-

ra nam pomaga do zachowania niejakiego porządku w sprawach naszych. Ale to cokolwiek umieiętności nie wystarcza człowiekowi Szlachetnemu chcącemu postąpić na wyższy stopień. Jak wiele mu ieszcze rzeczy zbywa do wiedzenia w naukach wyższych, y tych ktore Jego kondycyi przyzwoite są; w nauce moralney, w Historyi, y Polityce? Nie ma ani dosyć czasu, ani podobno dosyć dowcipu, aby się przez samego siebie nauczył, co we wszystkim tym pożytecznego, y miłego się znayduie. Coż tedy ma czynić? ma wniść w społeczność z osobami od siebie rozumnieyszemi. Przy sobie nawet mieć będzie biegłego iakiego człowieka, ktory długą, y cięższą pracą wyćwiczywszy sobie rozum, w rozmowach poufałych nauczy go nieznacznie tego wszystkiego, cokolwiek te rożne umieiętności w sobie naypięknieyszego, y naypotrzebnieyszego zawieraią. Pan, ktory idzie za tą maxymą, może pożytecznie służyć Oyczyznie, y sobie na reputacyą zarobić. Ponieważ społeczność ktorą ma z mądremi, uczonemi, y wielkiego dowcipu

illeur, chacun dans leur profession, il paroît, selon les diverses occasions qui se presentent, excellent Orateur, sçavant Philosophe, sage Jurisconsulte, judicieux Politique, Capitaine experimenté; en un mot, habile en toutes choses.

§. XXVII.
Avoir de plusieurs sortes d'amis.

ENTRE toutes les maximes de la véritable Politique, celle-ci n'est pas une des moins utiles. En effet, un homme qui vit à la Cour ou dans le grand Monde, a besoin de mille secours differens: de bons conseils pour se conduire avec prudence; d'avis salutaires pour se corriger de ses défauts; d'argent pour fournir à des dépenses nécessaires; de faveur pour s'avancer, ou pour se maintenir dans le poste qu'il occupe. Il lui faut des gens qui le divertissent dans ses déplaisirs, qui le consolent dans ses disgraces, qui le rassurent dans ses craintes: d'autres

wcipu ludźmi, czyni go biegłym y wiadomym wielu rzeczy. Y iako napełnia sobie rozum tym wszystkim, cokolwiek każdy z nich według swoiey professyi nayleps̄zego umie, tak według rożnych okazyi, ktore się podawaią, pokazuie się być zacnym krasomowcą, mądrym Filozofem, uczonym Jurystą, rozsądnym Politykiem, Rycerzem doświadczonym: słowem, biegłym we wszystkich rzeczach.

§. XXVII.

Mieć wiele rożnych Przyiacioł,

MIędzy wszystkiemi naukami Polityki, ta, iako nie mniey pożyteczna, kładzie się. Zapewne człowiek, ktory żyie przy Dworze między ludźmi wielkiemi, potrzebuie tak wiele rożney pomocy: potrzebuie albowiem rady, aby sobie rostropnie postępował; przestrzeżenia zbawiennego, aby defekta swoie poprawiał; pieniędzy, aby się rzeczami potrzebnemi opatrował, faworu dla promocyi, albo żeby się utrzymał na tym stopniu, na ktorym stoi. Trzeba mu takich ludzi, ktorzyby go w nieukontentowaniu rozweselali, w nieszczę-

ściach

qui loüent son merite, qui l'informent des desseins de ses ennemis, qui prennent son parti contre eux, qui l'aident dans ses entreprises, &c: Or il est trés difficile qu'une seule personne puisse lui rendre tous ces services; car encore qu'elle en eût la volonté, souvent elle n'en auroit pas le pouvoir. Il est donc nécessaire d'avoir des amis de toute espéce, excepté celle des malhonnétes gens. Les secours que l'on ne peut tirer de l'un, un autre les donne, & que ce chacun en particulier ne pourroit pas faire, tous ensemble en viennent à bout. Quand je dis qu'il faut avoir de diverses sortes d'amis, je ne prétens pas qu'on doive lier une étroite amitié avec plusieurs personnes. Je veux dire seulement, qu'il faut tâcher par des maniéres civiles & obligeantes, & sur tout par de bons offices, de se concilier l'affection de ceux que l'on pratique; en sorte que dans l'occasion on puisse se fier à eux, & compter sur leur bienveillance.

ściach cieszyli, w boiaźni utwierdzali; Innych, ktorzyby chwalili zasługę Jego, informowali o zamysłach iego nieprzyiacioł, ktorzyby się z nim przecinko im łączyli, y dopomagali mu w iego przedsięwzięciach &c. Rzecz więc iest bardzo trudna, aby mu te wszystkie usługi iedna szczegulnie Osoba uczynić mogła: bo chociażby chciała, częstokroć nie potrafi bez pomocy. Trzeba tedy mieć przyiacioł wszelkiego rodzaiu, wyiąwszy rodzay ludzi mało poczciwych. Pomoc, ktorey od iednego mieć nie możemy, drugi nam da, y czego kożdy w szczegulności nie potrafi, wszyscy razem łatwo dokażą. Kiedy mowię, że trzeba mieć rożnych przyiacioł, nie pretenduię, aby się łączyć ścisłą bardzo przyiaźnią z wielą osobami, to tylko chcę wyrazić, że się starać potrzeba, abyśmy sposobem ludzkim, y obliguiącym, a naybardziey uczynnością iednali sobie affekt tych, z ktoremi przestawamy; abyśmy potym w okazyi ufać im mogli, y spuścić się na ich przyiaźń.

§. XXVIII.
Des grands desseins.

LES grands desseins sont pour l'ordinaire si perilleux & si difficiles à éxécuter, il faut tant de génie, de capacité, de prudence, & de fermeté pour les bien conduire, qu'il n'y a que les hommes extraordinaires qui puissent en venir à bout. Pour acquerir l'intrepidité, qui est particuliérement nécessaire en ces occasions dangereuses, & qui n'est pas moins un effet de la force de la raison, qu'une qualité naturelle, on doit s'accoûtumer de bonne heure à prendre des resolutions hardies, à soûtenir, sans trembler, la vûë du péril, à ne se point étonner des difficultés que l'on rencontre, ni des accidens qui arrivent, afin que lorsqu'il s'agira de quelque chose de grand, comme de remettre la Couronne sur la tête des légitimes Souverains, de défendre la Religion, on ait la force de concevoir, d'éxécuter, & de faire réüssir des desseins si généreux. L'Hi-

stoire

§. XXVIII.
O wielkich zamysłach.

Wielkie zamysły pospolicie są niebezpieczne, y trudne do wypełnienia: trzeba do nich tak wiele rostropności, y stałości, że z niemi nikt, chyba ludzie extraordynaryini do końca przyiść mogą. Dla nabycia serca nieustraszonego, ktore w tych niebespiecznych okazyach partykularnie iest potrzebne, y ktore nie mniey skutkiem iest mocy rozumu, iako przymiotem przyrodzonym, trzeba się wcześnie przyzwyczaiać do brania przed się śmiałych rezolucyi, do wytrzymania bez postrachu widoku niebespieczeństwa, do niewzdrygania się trudności y przypadkow, ktore się trafić mogą, abyśmy kiedy o iaką wielką rzecz poydzie, iako to o przywrocenie Korony Głowie Pana swego, o obronę Wiary, albo o uwolnienie Oyczyzny od oppressyi, mieli moc do wymyślenia, wypełnienia, y szczęśliwego dopięcia zamysłow tak wspaniałych. Historye pokazuią nam znaczne pożytki tey maxymy, ma-

ſtoire nous fournit d'éclatantes preuves de l'utilité de cette Maxime : car elle nous fait voir que quand les affaires ſemblent deſeſperées, que la crainte eſt générale, & la conſternation univerſelle, un ſeul homme qui eſt prudent, courageux, & intrépide, peut redonner cœur à toute une Armée, & même à des Peuples entiers, relever leurs éſperances, chaſſer les ennemis de l'Etat, y rétablir la paix & la tranquillité, & en augmenter la gloire & la puiſſance.

§. XXIX.
Ne rien affecter.

LES manieres affectées, bien loin de réhauſſer le luſtre de la beauté, en diminuent l'éclat, & donnent aux perſonnes les mieux faites un air contraint, qui eſt toûjours deſagréable. A quoi bon ſe gêner pour plaire ? Les graces ne ſont pas comme les fleurs, qu'on fait naître là, où l'on veut : c'eſt la nature qui les donne, & on ne les peut avoir malgrè elle. Comme

my przykłady, że gdy rzeczy zdaią się być zginione, postrach padnie generalny, y nastąpi pomieszanie, człowiek, ktory iest rostropny, odważny, y nieustraszony, może serce naprawić całemu woysku, a nawet y całemu narodowi, może nadzieie iego pokrzepić, wygnać z Państwa nieprzyiaciela, pokoy, y zgodę wrocić, naostatek chwałę, y potęgę iego podwyższyć.

§ XXIX.

O Affektacyi czyli przywłaszczeniu sobie nieprzyrodzonych manier.

PRzywłaszczone maniery nie tylko nie przydaią większey okrasy, ale iey bardziey umnieyszaią, y sprawuią w osobach nayurodziwszych skład iakiś przymuszony, ktory się nigdy nie podoba. Do czego się męczyć, abyś się komu miał podobać? Wdzięki całe nie są do kwiatow podobne, ktore gdzie chcemy, mogą się nam rodzić, ale ie samo przyrodzenie nam daie, y mimo daru iego, mieć ich nie możemy. Jako oczy ducha są ciekawsze, y delikatnieysze, a niżeli cielesne, tak naymnieyszy przywłaszczonych rzeczy pozor rani ie, y nie

les yeux de l'esprit sont plus fins & plus délicats que ceux du corps, la moindre apparence d'affectation les blesse, & rien ne leur plaît tant, que ce qui paroît simple, aisé, naturel, & sans artifice. Il faut suivre son génie, & ne jamais s'en ecarter. C'est ce qui fait le plaisir qu'on trouve dans le commerce des honnêtes gens. Les uns ont pour partage la solidité du jugement : les autres la beauté de l'esprit: il y en a qu'on aime à cause de la douceur de leurs mœurs; d'autres plaisent par leur vivacité & par leur enjoûment. Si ceux qui ont ces belles qualités en affectoient d'étrangéres, qu'ils croiroient leur convenir mieux, ils se rendroient en quelque sorte ridicules. Que chacun conserve donc le caractere qui lui est naturel, persuadé qu'il cessera de plaire du moment, qu'il le quittera pour se revétir d'un autre. Ce n'est pas que si l'on a quelques défauts à l'esprit ou au corps, il ne soit à propos de les cacher & de les corriger si l'on peut, du moins ceux de l'esprit ; mais on ne doit jamais rechercher des agrémens

que

im ſię tak nie podoba, iako to, co ſię pokaznie być proſtym, ławym, przyrodzonym, y bez kunſztu. Trzeba poyść za ſkłonnością przyrodzoną, ani ſię nigdy od niey nie oddalać. Bo toć to ieſt, co ſprawuie ukontentowanie, ktore ſię znayduie w ſpołeczności z poczciwemi ludźmi. Jedni udarowani ſą gruntownym rozumem; inni pięknym na wybor dowcipem; tych kochamy dla miłych wielce obyczaiow, owi ſię podobaią dla żywości, y weſołości. Gdyby ci, ktorzy te przymioty maią, chcieli ſię w inne cudze, o ktorychby rozumieli, że im przyſtoynieyſze będą, przybrać, nieomylnie śmiechby z ſiebie uczynili. Każdy tedy niechay zachowuie przymiot, ktory mu ieſt przyrodzony, będąc wyperſwadowanym, że od tego momentu, iak go tylko porzuci, aby ſię w inſzy przybrał, podobać ſię nie będzie. Przeto iednak rozumieć nie potrzeba, że, ieżeli ſię znayduią wady iakie na duſzy, albo na ciele, nie miałaby być rzecz przyzwoita ukryć ie, y poprawić, ieżeli można, przynaymniey te, co na duſzy: ale, że nie trzeba wyſzukiwać wdzięków, ktorych z przyrodzenia nie mamy: ponieważ

que l'on n'a pas naturellement : puis qu'il est certain qu'une personne est d'autant moins aimable, qu'elle tâche avec plus de soin de le paroître. Cette maxime s'étend jusqu'aux versus, à qui l'affectation fait perdre tous leurs charmes, & tout leur mérite.

§. XXX.
Connoître le génie du siécle.

QUOIQUE les hommes de tous les tems soient semblables en bien des choses, ils ne laissent pas de différer en beaucoup d'autres; & l'on peut aisement remarquer de la difference entre nos mœurs & celles de nos ancêtres. Tel ancien Courtisan étoit habile dans le commerce du grand monde, qui maintenant y seroit bien embarassé. Car il en est de la Cour considerée sous divers regnes, comme des Comedies: l'amour & l'ambition entrent dans toutes les piéces de theatre, cependans les intrigues en sont différentes; & les Heros ou les Amans n'arrivent pas tous

waż ieſt to rzecz pewna, że Oſoba tym mniey miłą ſtaie ſię, im ſię bardziey ſtara, aby ſię taką pokazała. Ta maxyma ściąga ſię aże do cnot ſamych, ktore dla zmyślenia tracą wſzyſtek ſwoy powab, y zaſługę.

§. XXX.

O poznaniu geniuſzu światowego.

CHociaż ludzie każdego wieku w wielu rzeczach ſą ſobie podobni, iednak w wielu innych rożnią ſię między ſobą: y możemy łatwo zmiarkować, co za rożność między naſzemi, y dawnemi Przodkow naſzych obyczaiami znayduie ſię. Ten, albo ow dawny Dworſki Człek biegłym niegdyś był w ſpołeczności z wielkiemi ludźmi, ktoryby teraz rady ſobie nie dał. Ponieważ toż ſamo ſię mowić może o Dworach, uważaiąc ie pod rożnemi Panami, co o komedyach: Miłość, y ambicya wchodzi w wſzyſtkie ſztuki Theatralne, tym czaſem intrygi ich ſą rożne; y Rycerze, albo kochaiący ſię nie iednemiż drogami dążą do ſwego końca. Tak y przy Dworze ambicya, miłość, y inne paſſye zawſze

à leurs fins par les mêmes routes. Ainsi l'ambition, l'amour, & les autres passions regnent toûjours à la Cour : mais on n'y tient pas la conduite qu'on y tenoit autrefois. Outre que les gens y sont aujoud'hui plus habiles & plus fins, on y suit aussi d'autres maximes. Nous devons donc étudier les coûtumes, les maniéres & le génie de nôtre siécle; non pas pour pouvoir contenter des passions criminelles, mais pour mieux ménager les esprits, pour connoître le tour, qu'il faut donner maintenant aux affaires, pour pénétrer les secrets motifs, que peuvent avoir le personnes avec qui nous traitons ; enfin pour découvrir par quelles voyes on peut se mettre bien avec tout le monde, & venir à bout de ses desseins.

§. XXXI.

Sçavoir s'occuper utilement lors qu'on est seul.

L'AVERSION qu'on sent pour la solitude, est le plus souvent une marque de la petitesse de l'esprit, ou

wanuią: ale sposob postępowania sobie odmienny iest od tego, co był pierwey. A że nawet teraz ludzie są biegleysi, dowcipnieysi, za inszemi też zwykli się udawać maxymami. Powinniśmy się tedy nauczyć zwyczaiow, maniery, y geniuszu naszego wieku, nie dla tego, abyśmy mogli ukontentowac passye nie-cnotliwe, ale aby lepiey się obchodzić z umysłami, poznać obrot, ktorym sprawy nasze teraz poyść powinny, przeniknąć taiemne przyczyny, ktore mogą mieć osoby, z ktoremi trakiuiemy; na ostatek abyśmy mogli poznać, iakim sposobem moglibyśmy się ze wszystkiemi ludzmi zgodzić, y wszędzie dopiąć zamysłow naszych.

§. XXXI.

Jako się na osobności czym pożytecznym zabawiać mamy.

Wstręt, ktory kto w sobie czuie do osobności, nayczęściey znakiem iest małego umysłu, albo zepsutych obyczaiow. Tym czasem wiele się bardzo ludzi znayduie, ktorzy y przez poł godziny sami bez utęsknienia być nie mogą; bo, iako nie wiedzą, na czym czas

du déreglement des mœurs. Il y a cependant une infinité de gens qui ne peuvent être ſeuls une demie heure ſans s'ennuyer: comme ils ne ſçavent à quoi employer le tems, ils s'inquietent & ſe chagrinent ; la triſteſſe les ſaiſit, & ils ſont à charge à eux mêmes: mais les eſprits ſolides ſçavent mettre à profit tous les momens de leur vie, & ne ſont jamais plus utilement occupés, que quand ils ſont ſeuls. C'eſt alors qu'ils forment des projets avantageux: qu'il entrent dans le détail de leurs affaires; & qu'ils ſongent aux moyens de ſervir leurs amis; de ſe défendre de leurs ennemis, de réuſſir dans leurs entrepriſes, de bien remplir leurs devoirs; enfin c'eſt alors qu'ils font mille importantes réflexions ſur leur conduite & ſur celle des autres. Après cela s'il leur reſte du tems, ou ils s'occupent à la lecture des livres qui plaiſent & qui inſtruiſſent également ; ou ils s'exercent dans quelqne art ingénieux & noble, ou ils cultivent celle de toutes les ſciences, pour laquelle ils ont le plus de talent. L'experience fait voir, combien il

nous

trawić maią, tak są w sobie nieuspokoieni, y umartwieni, smutek ich ogarnia, y samym sobie są nie znośni: ale gruntowne umysły umieią profitować z każdego momentu swoiego życia, y nie są nigdy pożyteczniey zabawne, iako kiedy się same, a same znayduią. W ten czas bowiem formuią proiekta dobre, wchodzą w szczegulne rozbieranie spraw swoich, myślą o sposobach przysłużenia się przyiaciołom, zasłonienia się przed nieprzyiaciołmi, doyścia szczęśliwego skutku zamysłow, y za dosyć uczynienia swoim powinnościom; na ostatek w ten czas czynią tysiąc pożytecznych reflexyi nad swemi, y nad cudzemi procederami Potym, ieżeli im co czasu zbywa, albo się zabawiaią czytaniem Książek, ktore rownie y podobaią się, y nauczaią; albo ćwiczą się w sztuce iakiey dowcipney, y Szlachetney, albo pilnuią iedney między wszystkiemi umieiętnościami, do ktorey naywięcey w sobie talentu maią. Doświadczenie nam pokazuie, iako iest rzecz pożyteczna umieć tym sposobem profitować z czasu, ktory nam od naszych spraw wolny zostaie. Ja z

moiey

nous est avantageux de profiter ainsi du loisir que nous laissent nos affaires. Pour moi, je puis assurer que la pratique de cette maxime est une des choses, qui contribuent le plus à nôtre bonheur.

§. XXXII.

Ne point juger des entreprises par les évenemens.

LA fortune peut faire échoüer nos desseins les mieux concertés: mais elle ne sçauroit nous dérober la gloire d'avoir agi selon les régles de la prudence. Il suffit qu'un habile homme n'aye rien oublié dans ses entreprises, les bons ou les mauvais succés ne doivent ni augmenter, ni diminuer les loüanges, qu'il mérite. Il est vrai que la plûpart des gens en jugent bien autrement: les évenemens heureux ou malheureux sont les seules choses qui les déterminent à approuver ou à condamner la conduite qu'on a tenuë. Incapables qu'ils sont de pénetrer le fond des affaires, ils n'en jugent que

par

moiey ſtrony mogę upewnić, że pełnienie tey maxymy, ieſt iedna z tych rzeczy, ktore nam naywięcey do ſzczęścia naſzego dopomagaią.

§. XXXII.

Jako nie trzeba ſądzić o zamyſłach przez to, co ſię ſtało.

FOrtuna może temu przeſzkodzić, aby zamyſły naſze, chociaż naylepiey ułożone, nie przyſzły do ſwego ſkutku: ale nie potrafi nam uiąć chwały, żeśmy wſzyſtko czynili według reguł roſtropności. Doſyć na tym, że dzielny człowiek niczego w przedſięwzięciach ſwoich nie zapomniał: dobre, albo złe powodzenie, nie powinno mu ani przyczynić, ani umnieyſzyć pochwał, na ktore zaſłużył. Prawda, że większa część ludzi inaczey o tym ſądzi; przypadki ſzczęśliwe, albo nieſzczęśliwe, te ich przywodzą albo do pochwalenia, albo potępienia czyiego poſtępku. Bo iako ſą do tego nie ſpoſobni, aby rzeczy wſkroś przeniknąć mogli, tak też nie ſądzą, tylko przez to, co im pod zmyſły podpada, ale oſoby rozſądne daley idą: z doświadczenia

par ce qui frappe les ſens: mais les perſonnes judicieuſes vont plus loin. Inſtruites par l'experience, que la fortune rompt aſſez ſouvent les plus juſtes meſures, elles ſçavent diſtinguer ce qui n'eſt qu'un effet de ſon caprice, d'avec ce que la prudence a produit ou dirigé; & quelquefois elles trouvent qu'on a fait de grandes fautes dans une entrepriſe dont le ſuccés a été favorable, en même tems qu'elles découvrent beaucoup de ſageſſe dans une autre qui n'a pas réüſſi. Cependant celui qui vient heureuſement à bout de ce qu'il prétendoit, eſt loüé & eſtimé, quelque imprudent qu'il puiſſe être; & celui qui avec toute ſon adreſſe & toutes ſes précautions, n'a pas été heureux dans l'éxécution de ſes deſſeins, eſt accuſé de témérité, ou de négligence. Telle eſt l'injuſtice de la plûpart des hommes; ils approuvent ce qui doit être condamné, & ils condamnent ce qui devroit être approuvé. Qu'une cenſure ſi mal fondée ne nous faſſe pourtant pas perdre courage: mais plûtôt que le témoignage de nôtre conſcience, le jugement avantageux

que

czenia wiedząc, że fortuna doſyć czę-
ſto nayrozumnieyſze rwie ułożenia; u-
mieią rożnicę czynić między tym, co
nie ieſt tylko ſkutkiem iey nieſtateczno-
ści, y tym, co roſtropność dokazała, al-
bo ſporządziła; y podczas znayduią,
że nie mało ſię błądziło w tey, albo
owey ſprawie, ktorey ſukceſs był ſzczę-
śliwy, kiedy oraz dochodzą wiele roſtro-
pności w inney, ktora ſpełzła. Tym
czaſem ten, ktory ſzczęśliwie dokazał
tego, czego żądał, ma chwałę, y eſty-
macyą, chociażby był nie widzieć iak
nieroſtropny; a tego, ktory ze wſzyſtką
ſwoią biegłością, y oſtrożnością w do-
kazaniu zamysłow ſwoich ſzczęśliwym
nie był, o niebaczność, albo niedbal-
ſtwo potępiaią. Taka więc ieſt nieſpra-
wiedliwość w wielu ludziach; appro-
buią, co powinno być zganione, a ganią,
co powinno być approbowane. Dla ta-
kiey iednak cenzury fundamentu nie
maiącey ſerca tracić nie potrzeba, ale
raczey niechay świadectwo ſumnienia
naſzego, ſąd łaſkawy, ktory czynią o
naſzych ſprawach ludzie ſprawiedliwi,
y rozumni, a bardziey ieſzcze podda-
nie ſię pod wolą P. Boga, z ktorego

woli,

que portent de nos actions, ceux qui sont éclairés & équitables; & plus encore la soûmission à la volonté de Dieu, qui ordonne ou permet tout ce qui nous arrive, ayent assez de force pour nous soutenir dans les évenemens facheux.

§. XXXIII.

Ce que l'on doit à un Ami.

COMME il n'y a point d'homme qui soit parfait, il est hors de doute que l'on doit supporter les défauts de ses amis, ou renoncer à toute sorte d'amitié. Mais doit-on aussi servir en toutes rencontres les personnes que l'on aime? Cette question me paroît aisée à décider, par ce, qui a été dit en parlant du choix d'un Ami. Et en effet si deux Amis sont tels qu'il doivent être, & que je les ai répresentés, ils ne demanderont jamais rien l'un à l'autre qui ne soit juste, & ainsi ils se doivent tout accorder. Que si l'un des deux changeant de conduite, vouloit éxiger de l'autre quelque chose qui fût contraire à son

woli, albo dopuszczenia wszystko się dzieie, niechay, mowię, to wszystko dosyć ma mocy na utrzymanie nas w nieszczęśliwych przypadkach.

§. XXXIII.
O tym, co przyiacielowi winni iesteśmy.

JAko nie masz żadnego człowieka, ktoryby miał być ze wszech miar doskonały, wątpliwości w tym nie masz, że trzeba znosić defekta przyiacioł swoich, albo się wszelkiey przyiaźni wyprzysiądz. Ale czy oraz powinnniśmy we wszystkich okazyach służyć osobom, ktore kochamy? To pytanie zdaie mi się być łatwe do decydowania, przez to, co się iuż wyżey mowiło: o obraniu Przyiaciela. *W samey rzeczy, ieżeli dway Przyiaciele są tacy, iakiemi być powinni, y iakom ich opisał, nigdy ieden u drugiego dopominać się nie będzie, coby nie było sprawiedliwe, a zatym we wszystkim sobie służyć powinni. A ieżeliby ieden z nich, odmieniaiąc swoy obyczay, chciał od drugiego co takowego wyciągać, coby było powinności iego przeciwne, godzienby był, aby*

devoir, il mériteroit d'en être refusé, puis qu'il le traiteroit lui même en ennemi : car ce n'est pas aimer une personne, mais plûtôt c'est la haïr, que de vouloir lui faire commettre une mauvaise action. Outre ces Amis injustes, on en trouve encore de bizarres, qui croient qu'on est obligé d'être toûjours de leur sentiment, & qui sur ce faux principe trouvent mauvais, qu'on s'oppose à leurs caprices. Des gens si peu équitables ne peuvent être de vrais Amis. Il faut cependant tâcher de leur faire comprendre que la complaisance aveugle, qu'ils prétendent qu'on ait pour eux, ne seroit pas raisonnable ; & si l'on n'en peut venir à bout, je crois qu'il est à propos de se retirer insensiblement de leur societé, & de n'avoir plus pour eux que les égards, que demande la bienseance. Mais si l'on a le bonheur de trouver un Ami sage & vertueux, on doit être toûjours prêt à le servir en toutes choses ; à prévenir ses demandes, & même s'il se peut, ses desirs. Au reste, que chacun évite avec soin de rien éxiger de ses Amis qui

les

go w tym nie słuchać, ponieważ on sam z drugim po nieprzyiacielſku postępowałby: gdyż nie ieſt to drugiego kochać, ale bardziey nienawidzieć, chcieć go przymuſić do popełnienia złego uczynku. Oprocz tych przyiacioł nieſprawiedliwych, znayduią ſię ieſzcze inni dziwni, ktorzy rozumieią, że trzeba zawſze poyść za ich mniemaniami, y ktorzy dla tey fałſzywey ſwoiey prewencyi gniewaią ſię, kiedy ſię kto myślom ich ſprzeciwia. Ludzie tak mało ſprawiedliwi nie mogą nigdy być dobremi Przyiaciołmi. Trzeba ſię iednak ſtarać, aby im dać wyrozumieć, że to ślepe przypodobanie ſię, ktorego oni po nich pretenduią, nie byłoby cale rozumne; a ieżeliby tego dokazać nie można, rozumiem za przyzwoitą rzecz nieznacznie ſię od ich ſpołeczności oddalić, y nie mieć dla nich więcey względu, tylko tyle, ile przyſtoyność radzi. Lecz ieżeli mamy ſzczęście znaleść Przyiaciela mądrego, y cnotliwego, gotowemi zawſze być powinniśmy służyć mu we wſzyſtkich rzeczach, uprzedzać proźby iego, y owſzem, ieżeli można, y pragnienia. Na oſtatek

niechay

les gêne; qu'il ne leur faſſe pas eſſuyer ſa mauvaiſe humeur, comme font certaines gens qui ignorent les loix de l'amitié. Un honnête homme doit épargner du chagrin à ſes Amis autant qu'il eſt poſſible, & ne travailler qu'à les rendre heureux.

§. XXXIV.
De l'enjoûment, & de l'habitude de plaiſanter.

SI le caractere de plaiſant & celui de ſage ne ſont pas incompatibles, ils ſont du moins ordinairement oppoſés. Le premier marque un génie ſuperficiel, & peu propre aux grandes choſes; l'autre au contraire marque un eſprit profond, qui mépriſant la bagatelle, va au ſolide, & ne s'attache qu'à ce qui eſt important. De plus, l'habitude de plaiſanter ne me paroît pas convenir à un Homme de Qualité: laiſſons aux petits gens le ſoin de réjouïr les compagnies, s'ils parlent agréablement, on leur applaudit; s'ils ne diſent que des ſotiſes, on ſe moque

d'eux

niechay ſię każdy pilnie ſtrzeże, aby niczego od Przyiacioł ſwoich nie żądał, coby im przykro być mogło, niech im nie będzie przyczyną do wytrzymania ſwego złego humoru, iako czynią niektorzy, ktorzy ſię nie znaią na prawach przyiaźni. Poczciwy człowiek powinien, ile możności, umykać Przyiaciołom ſwoim przykrości, y iedynie ſtarać ſię, aby ich uczynił ſzczęśliwemi.

§. XXXIV.
O weſołości, y zwyczaiu żartowania.

JEżeli charakter człowieka żartobliwego z charakterem człowieka mądrego zgodzić ſię może, przynaymniey ieden drugiemu poſpolicie ieſt przeciwny. Pierwſzy coś tylko po wierzchu nieco umyſłu pokazuie, ktory ſię nie zda do wielkich rzeczy: drugi zaś przeciwnie znakiem ieſt wielkiego umyſłu, ktory, gardząc bagatelami, idzie do gruntownych rzeczy, ani ſię nie przywięzuie, tylko do rzeczy wielkich, y ważnych. Co większa, zwyczay żartowania bynaymniey nie przyſtoi człowiekowi

d'eux: tout cela eſt ſans conſequence. Mais ceux qui ſont diſtingués par leur naiſſance, ou par leur dignité, s'abaiſſent quand ils veulent faire les plaiſans, & s'expoſent au mépris des perſonnes qui les écoutent. C'eſt un emploi trop bas, que celui de faire rire les autres, à moins que ce ne ſoit par occaſion, & ſans qu'il paroiſſe qu'on ait cherché à dire un bon mot. Je ne ſuis pas cependant ſi ſevere, que je veuille bannir la belle humeur du commerce du grand monde. Qu'on raille, à la bonne heure, mais que ce ſoit ſans choquer perſonne, & que la raillerie ſoit noble & fine, qu'on égaye la converſation par des traits d'eſprit pleins de vivacité & d'enjoûment; mais que ces traits d'eſprit ſoient toûjours convenables à la dignité de celui qui parle; qu'ils ne bleſſent jamais ni l'honnêteté, ni la bienſeance.

wiekowi Szlachetnemu: zoſtawmy drobnym ludziom to rzemiesło rozweſelenia kompanii, ktorzy ieżeli mile rozprawiaią, applauduią im; ieżeli zaś nie mowią, tylko błazeńſtwa, śmieią ſię z nich: co wszyſtko na nic ſię nie przyda. Lecz ci, ktorzy ſą dyſtyngwowani Vrodzeniem, albo godnością, poniżaią ſiebie ſamych, kiedy ſię chcą udawać za ludzi żartobliwych, y podawaią ſię w pogardę u ludzi, ktorzy ich słuchaią: Vrząd to ieſt bardzo podły drugich do śmiechu pobudzać, chyba żeby ſię to przez okazyą trafiło, y to bez pokazania, że ſię z umysłu słowo do śmiechu wyrzekło. Tym czaſem nie ieſtem tak ſurowy, abym chciał z towarzyſtwa zacnych ludzi rugować weſoły humor. Niechay ſzczęśliwie żartuią, ale bez urazy drugich, y żeby żart był ſzlachetny, y delikatny: niechay rozweſelaią konwerſacyą powieściami pełnemi żywości, y weſołości, ale trzeba, żeby te powieści były zawſze przyzwoite z godnością tego, ktory mowi, przyſtoyne, y delikatne, y nienaruſzaiące nigdy, ani poczciwości, ani dobrey maniery.

 §. XXXV.

§. XXXV.

Ne rien négliger.

QUelque utile que soit cette maxime dans le commerce du monde, on ne la suit pourtant pas fort éxactement. Un jeune homme, sur tout, qui n'aime point à se contraindre, se met peu en peine de la pratiquer; parce qu'il lui en coûteroit quelques reflexions sur sa conduite & sur l'état de ses affaires. Mais il ne sçait pas que les fautes où il tombe, en négligeant certains devoirs qui lui paroissent essentiels, l'empêcheront peut être d'obtenir le poste ou il aspire. C'est ce qui arriva à M. de B...; Il vit avorter un projet qui ne lui pouvoit être plus avantageux, pour avoir negligé de rendre visite à Mr. le Duc de... avec qui il avoit à traiter d'une grande charge. On ne sçauroit être trop éxact & trop circonspect, quand on entreprend des affaires importantes. Un homme sage qui s'y trouve engagé, tâche de tout prévoir, & de tout prévenir. Car il sçait qu'un petit obstacle qu'on néglige de lever,

soit

§. XXXV.
Nie zaniedbywać niczego.

CHociaż tą maxyma względem przestawania z ludźmi bardzo iest pożyteczna, iednakże mało kto się iey należycie trzyma. Młody człowiek osobliwie ktory nie lubi samego siebie przymuszać, mało o to dba, aby ią praktykował, ponieważ kosztowałoby go to kilka reflexyi nad sobą, y nad okolicznościami spraw swoich. Ale nie wie, że błędy, w ktore wpada, zaniedbywaiąc niektore powinności, ktore mu się zdaią być mniey istotne, przeszkodzą mu podobno do otrzymania Vrzędu, do ktorego spieszy. Toż samo albowiem przytrafiło się JMci de B... Widział, iako mu spełzł proiekt ieden, ktory mu się iuż na nic nie przydał, dla tego, że zaniedbał oddać wizytę Xiążęciu JegoMci N... z ktorym miał traktować o wielki Vrząd. Nie można być dosyć pilnym, ani dosyć ostrożnym, kiedy idzie o rzecz wielką. Człowiek mądry, ktory się o nią stara, usiłuie, aby wszystko przewidział, y prze-

soit faute de reflexion, ou parce qu'on le compte pour rien, retarde quelquefois l'exécution d'une entreprise, & même en empêche l'heureux succés.

§. XXXVI.

De l'usage que l'on doit faire de la faveur des Grands.

LES Courtisans disgraciés ont beau dire que leur disgrace n'est qu'un effet de la malice de leurs ennemis, ou un caprice de la fortune : Quand on y regarde de prés, on trouve presque toûjours qu'elle est l'effet de leur mauvaise conduite. Ils abusent du crédit, qu'il ont auprés des Princes, ou des Grands : quel moyen aprés cela qu'ils puissent se maintenir dans leurs bonnes graces ? La faveur est un bien assez fragile delui même. D'ailleurs, mille gens tâchent de le ravir à ceux qui le possedent. D'où il suit, que pour se le conserver, ils doivent le ménager avec soin, & ne s'en servir qu'avec beaucoup de précaution & de prudence. Si vous joüissez de ce bien,

przedził Ponieważ wie, że mała przeszkoda, ktorey kto nie uprzątnie, bądź dla nieczynienia reflexyi, bądź, że się zda niczym nie być, opoźnia częstokroć wykonanie znacznego zamysłu, a nawet y przeszkadza mu do szczęśliwego sukcessu.

§. XXXVI.

O zażywaniu Łaski Pańskiey.

DWorscy ludzie, ktorzy z łaski wypadli, daremnie udawaią, że ich nieszczęscie nie pochodzi, tylko ze złości nieprzyiacioł, albo niestateczności fortuny: zbliska się temu przypatruiąc, znayduiemy prawie zawsze, że to ich nieszczęścia skutkiem iest ichże ladaiakich postępkow. Na złe zażywaią kredytu, ktory maią u Xiążąt, albo u wielkich Panow; pytam się, co potym dla nich za sposob, aby się utrzymali przy ich łasce? Łaska przez się sama iest dobro bardzo ułomne. Do tego tysiąc ludzi stara się, aby ią wydrzeć tym, ktorzy ią posiadaią. Zkąd idzie, że kto się chce przy niey utrzymać, powinien pilnie około niey chodzić, ani iey nie zażywać, tylko z wiel-

& que vous ne vouliez pas le perdre, ſuivez les conſeils que je vais vous donner. 1. Soyez civil, honnête & moderé: car la fierté & l'humeur altiére exciteroient contre vous la haine & l'envie: au lieu que l'honnêtété & la moderation feront penſer que vous êtes digne de vôtre fortune. 2. Ne demandez jamais rien pour vous, ou au moins que ce ſoit rarement. Si le Prince ou le Grand qui vous favoriſe, réconnoît que vôtre attachement pour lui ſoit ſincére & desintereſſé, il vous en eſtimera d'avantage, & ſes bienfaits n'attendront point vos prieres. 3. Ne demandez rien que de juſte. 4. N'employez jamais vôtre credit que pour des perſonnes de mérite, & même ne l'employez pas trop ſouvent. 5. Que vos demandes ſoient toûjours faites à propos & avec beaucoup de reſpect & de modeſtie. 6. Ayez une véritable réconnoiſſance des graces, qu'on vous accordera, & témoignez par un redoublement de zele pour le ſervice de vôtre maître, ou de vôtre bienfaiteur, combien vous y êtes ſenſible. C'eſt ainſi que vous devez uſer de la faveur

des

wielką rostrożnością, y rostropnością Jeżeli w ręku masz to dobro, y stracić go nie chcesz, idźże za radami, ktore ci niżey podam. 1. Bądź ludzki, poczciwy, y pomiarkowany; ponieważ pycha, y humor wyniesły wzbudziłyby przeciwko tobie nienawiść, y zazdrość: poczciwość zaś, y pomiarkowanie sprawi to, że o tobie myśleć będą, iżeś godzien iest szczęścia twoiego. 2. Nie proś nigdy o nic dla siebie, albo przynaymniey niechay to będzie bardzo rzadko. Jeżeli Xiążę, albo Pan, ktory ci sprzyia, pozna, że twoie ku niemu przywiązanie iest szczere, y bez interessu, tym bardziey cię estymować będzie, y Jego Dobrodzieystwa proźb twoich oczekiwać nie będą. 3. Nie proś o nic, coby nie było słusznego. 4. Nie zażyway nigdy kredytu twego, tylko dla osob zasłużonych, nawet dla tych nie zażyway go bardzo często. 5 Proźby, ktore czynić masz, czyń zawsze w upatrzonym, y pogodnym czasie, z respektem wielkim, y skromnością. 6. Miey prawdziwą wdzięczność za łaski, ktore ci świadczone będą, y oświadczay się przez wielekrotną żarliwość do u-

des Grands : & c'est aussi par là que vous les obligerez à vous conserver leur bienveillance.

§. XXXVII.
Du luxe & de la propreté.

LA propreté n'est pas seulement utile, on peut dire, même, qu'elle est nécessaire. Outre qu'elle contribuë à la santé, elle fait partie de la bienseance, & ainsi il n'est pas permis à un honnête homme de se négliger. Il y a cependant beaucoup de difference entre s'entretenir proprement, & prendre un trop grand soin de sa personne : chacun doit là dessus demeurer dans de justes bornes, & se régler sur son âge & sur sa condition. A l'égard d'une autre sorte de propreté qui consiste dans la maniére de s'habiller, j'avouë qu'elle n'est point blâmable, & qu'on peut en cela suivre la mode. Mais faire des dépenses excessives en habits, en ameublemens, en edifices, en festins, en équipages; se piquer d'effacer les autres, & d'egaler

ſlug Pana twego, albo Dobrodzieia, z nieſkończoną ku niemu obligacyą. Tym więc ſpoſobem zażywać maſz łaſk Panow wielkich, przez co ich zobliguieſz, że z dobrym dla ciebie zawſze będą ſercem.

§. XXXVII.

O zbytku, y ochędoſtwie.

Ochędoſtwo nie tylko ieſt pożyteczne, ale może ſię o nim mowić, że ieſt y potrzebne. Procz tego, że pomaga do zdrowia, należy oraz do przyſtoyności, a zatym nie godzi ſię, aby człowiek poczciwy miał ſiebie zaniedbywać. Tym czaſem ieſt wielka rożność między tym, kiedy ſię kto chędogo trzyma, y tym, kiedy kto nad to wiele ma ſtarania około oſoby ſwoiey: Kożdy w tey rzeczy powinien ſię trzymać przyzwoitych granic, y regulować ſię według wieku, y kondycyi. Względem drugiego rodzaiu ochędoſtwa, ktore zawiſło na manierze ſtroienia ſię, przyznaię, że nie ieſt naganny, y że ſię w tym według mody ſprawować można. Lecz czynić zbyteczne nakłady na ſuknie, ſprzęty, budowania, bankiety, cugi; u-

ler même la magnificence des Princes, c'est un effet de l'orgueil, & une affectation indigne d'un esprit solide. Ceux qui tâchent de se distinguer par des choses si peu dignes, qu'on s'y applique, donnent lieu de penser qu'ils cherchent à reléver leur peu de merite par ces dehors éclatans. Quand on connoît la vraye gloire, & qu'on se sent capable de l'acquerir, on méprise ce luxe qui plaît tant au commun des hommes.

§. XXXVIII.

Avoir le moins qu'on peut d'Ennemis.

VOUS ne croyez pas que de petits gens, que vous méprisez & que vous maltraitez, soient à craindre, Vous êtes, dites-vous, si fort au dessus d'eux, que leurs traits ne pourroient point s'élever assez haut pour vous blesser? Vous vous trompez: la haine & le desir de se vanger, sont des passions ingénieuses: elles trouveront pour se satisfaire des moyens, auxquels vous n'eussiez jamais pensé.

ſadzać ſię na to, aby drugich zgaſić, y wyrownać nawet wſpaniałość Xiążąt, ſkutek ieſt pychy, y przeſadzanie ſię, ducha gruntownego nie godne. Ci ktorzy ſię chcą dyſtyngwować temi rzeczami niegodnemi, do ktorych ſię przywięzuią, daią do myślenia, że chcą przez te okazałości zewnętrzne drobne zaſługi ſwoie podwyżſzyć. Kiedy kto poznaie prawdziwą chwałę y czuie ſię do iey pozyſkania być ſpoſobnym, gardzi tym zbytkiem, ktory ſię tak bardzo ludziom poſpolitym podoba.

§. XXXVIII.
Jak naymniey mieć nieprzyiacioł.

NIe wierzyſz temu, że ſię drobnych ludzi, ktoremi ty gardziſz, y krzywdę im czyniſz, bać potrzeba. Powiadaſz, że ieſteś tak wyſoko nad niemi położony, że ich pociſki nie doſięgną tak daleko, aby cię ranić miały. Myliſz ſię; nienawiść, y pragnienie zemſty, ſą paſſye bardzo dowcipne; znaydą do zadoſyć uczynienia ſobie ſpoſob, iakiegobyś ſię nigdy nie ſpodziewał. Ludzie naylichſzey kondycyi, o nic nie

Les hommes de la condition la plus basse n'ayant rien à ménager, sont capables de tout entreprendre, & quelques foibles qu'ils soient, il y a toûjours du peril à les pousser à bout. Que s'il est quelquefois dangereux d'avoir pour ennemis ceux qui sont au-dessous de nous, que sera ce, si nous attirons la haine de nos égaux, qui sont beaucoup plus en état de nous nuire; ou celle de nos Superieurs, qui peuvent nous ruïner entiérement. Il s'ensuit de là, qu'il ne faut choquer personne; & que nous devons nous conduire avec tant de circonspection, & de sagesse, que s'il est possible, tout le monde soit content de nous.

§. XXXIX.

Ne se point décourager.

C'EST le propre d'un petit génie, de perdre courage pour le moindre obstacle qu'il rencontre en son chemin Un homme qui a du cœur & de l'esprit, ne s'étonne de rien, & trouve toûjours quelque ressource. Il se tient ferme contre les difficultés qui se

dzaiąc, ſą gotowi na wſzyſtko ſię odważyć, y mimo ich ſłabości, zawſze rzecz ieſt niebeſpieczna do tey zemſty ich przymuſzać. A ieżeli ieſt niebeſpieczna, za nieprzyiacioł mieć tych, ktorzy ſą niżsi od nas, cożby było dopiero, gdybyśmy ściągnąć mieli na nas nienawiść rownych nam, ktorzy nam bardziey ſzkodzić mogą; albo wyżſzych od nas, ktorzy nas z gruntu zniſzczyć mogą. Ztąd tedy idzie, że nikogo urażać nie potrzeba, y że ſię ſprawować powinniśmy tak oſtrożnie, y mądrze, ażeby, ieżeli to można, wſzyſcy z nas kontenci być mogli.

§. XXXIX.
Nie tracić ſerca.

Właſna to ieſt małym umyſłom tracić ſerce dla naymnieyſzey przeſzkody, ktora ſię na drodze przytrafia. Człowiek, ktory ma dobre ſerce, y umyſł, żadney ſię rzeczy nie lęka, y zawſze ſpoſob iaki dla ſiebie znayduie. Mocno ſię ſtawia przeciwko trudnościom, ktore ſię podawaią, ani ich nie ma za przyczynę boiaźni, ale raczey za okazyą, w ktorey ſię ma dyſtyngwować.

presentent, & il les regarde moins comme un sujet de craindre, que comme une occasion de se signaler. C'est alors qu'agissant avec une nouvelle vigueur, & faisant des efforts extraordinaires, il surmonte le plus souvent tout ce qui s'oppose à ses desseins. Les grands hommes ne témoignent jamais plus de courage que quand tout paroît desesperé : parce que l'expérience leur a appris que peu de chose fait changer de face aux affaires ; & que du moins la hardiesse & la généreuse résolution qu'ils font paroître, les peut tirer du danger en les faisant craindre de leurs ennemis. Cette fermeté dans les tems difficiles, & dans les mauvais succés est trés avantageuse à ceux qui commandent. Elle est principalement nécessaire aux Souverains & aux Généraux d'Armée : car s'ils s'étonnent, & qu'ils témoignent de la crainte, tous ceux qui leur obeissent, perdent cœur, & se laissent vaincre sans resistance.

wać. W ten czas bowiem z nową wſzyſtko czyniąc żywością, y niezwyczaynych dobywſzy ſił, przewyżſza częſtokroć to wſzyſtko, co ſię zamysłom iego zaſtawia. Wielcy ludzie nigdy więcey odwagi nie zwykli pokazywać, iako kiedy ſię wſzyſtko zdaie być bez nadziei, ponieważ doświadczenie ich nauczyło, że mała rzecz może wſzyſtko odmienić, y że przynaymniey odwaga, y wſpaniała rezolucya, ktorą pokazuią, może ich wyprowadzić z niebeſpieczeńſtwa, czyniąc ich nieprzyiaciołom ſtraſznemi. Ta ſtałość w czaſie trudnym, y w niedobrym rzeczy powodzeniu bardzo ieſt pożyteczna tym, ktorzy rządzą. Oſobliwie potrzebna ieſt Hetmanom, y Generałom w Woyſku: ponieważ, ieżeli ſię czemu dziwuią, y boiaźń po ſobie pokazuią, wſzyſcy ktorzy ich słuchaią, tracą ſerce, y daią ſię zwyciężyć bez wſzelkiego odporu.

§. XL.

§. XL.
De l'Orgueil.

POURQUOI nous entêter de nôtre mérite, & nous préférer à tant d'autres qui valent peut être plus que nous ? Nos corps n'ont ils pas la même origine, & nos ames ne sont elles pas de même espece ? Au regard des avantages que nous avons reçû de la nature, ou de la fortune, c'est une grande marque de nôtre foiblesse, s'ils nous rendent plus fiers ; car ces biens sont peu de choses en eux mêmes; ils sont encore moins, étant comparés aux biens Célestes, auxquels la Foi nous fait aspirer : ils nous échapent souvent malgré les soins que nous prenons pour les retenir, & un esprit sain les méprise, parce qu'il ne trouve point dans leur possession le bonheur solide, qu'il cherche. Quand même nous pourrions les posseder sans dégoût, & les conserver sans inquiétude ; la vie est si courte, nous joüissons si peu de tems de tous ces avantages, qu'ils ne

doivent

§. XL.

O wyniosłości.

NA co o zasługach swoich tak wiele trzymać, y nad inszych się przenosić, ktorzy podobno więcey ważą, a niżeli my? Ciała nasze czy nie maiąż iednego początku, a dusze czy nie sąż iednegoż rodzaiu? Względem dobr, ktoreśmy albo od natury, albo fortuny, odebrali, byłoby wielkim znakiem naszey słabości, gdyby nas bardzieyszemi miały uczynić: ponieważ te dobra małą rzeczą są same w sobie; y ieszcze czym i mniey, kiedy ie przyrownywamy do dobr Niebieskich, do ktorych nas wiara prowadzi; częstokroć z rąk się naszych wydzieraią mimo tey pilności, ktorą mamy, abyśmy ie przytrzymali, a człowiek zdrowego rozumu gardzi niemi, ponieważ nie znayduie w ich mieniu szczęścia stałego, ktorego szuka. Chociażbyśmy ie mogli posiadać bez naszego uprzykrzenia, y bez trwogi konserwować, życie nasze tak iest krotkie, y tak mało czasu mamy do zażywania tych dobr, że nas wcale w pychę wbiiać nie powinny. Prędzey,

doivent point nous enorgueillir. Tôt ou tard la mort nous les ravit; elle nous dépoüille, pour ainsi parler, de ces habits éclatans, mais empruntés: & par là elle fait voir que tous les hommes considerés dans le fond de leur être, sont également miserables. J'avouë que nous faisons quelquefois des actions, qui paroissent dignes de loüange: mais comme l'amour propre est presque toûjours le principe qui nous fait agir, nous avons plus de sujet de nous humilier du bien que nous croyons faire, que d'en tirer vanité. Les personnes dont la pieté est la plus pure & la plus sincere, qui seules auroient, ce semble, quelque droit de s'estimer plus que les autres, sont celles qui ont plus d'éloignement pour l'orgueil; persuadés non seulement qu'il est l'ennemi capital de toutes les vertus, & qu'il en empoisonne la source, mais qu'il est toûjours mal fondé. Enfin, ce vice est injuste, parce qu'il fait que l'on s'attribuë la gloire qui n'appartient proprement qu'à Dieu. Il est odieux, parce qu'il nous porte à mépriser tout le monde, & pour tout dire en peu de

dzey, albo nierychley śmierć ie nam wydrze, y ogołoci, tak mowiąc, z tych świetnych ubiorow, ale pożyczanych; przez co daie ſię poznać, że wſzyſcy ludzie z gruntu ſwego ieſteſtwa, rownie ſą mizernemi. Przyznaię ia, że czę-ſtokroć niektore ſprawy naſze zdaią ſię być chwały godne; ale iako miłość wła-ſna prawie zawſze początkiem ieſt do czynienia pobudzaiącym, tak z tego dobra, ktore według mniemania naſze-go czyniemy, bardziey przyczynę do pokory, aniżeli prożności iakiey ma-my. Oſoby, ktorych czyſta, y ſzczera ieſt pobożność, y ktore ſame mogłyby mieć iakie prawo ſzanowania ſiebie bardziey nad innych, naybardziey ſię pychy ſtrzegą, pewne będąc, iże ona nie tylko głowną nieprzyiaciołką ieſt wſzyſt-kich cnot, ktorych źrzodła iadem za-raża, ale też że nigdy dobrego nie ma gruntu. Naoſtatek ten nałog ieſt nie-ſprawiedliwy, ponieważ przezeń przywłaſzczamy ſobie chwałę, kto-ra ſamemu tylko Bogu należy. Jeſt nienawiſna, ponieważ pobudza nas do gardzenia wſzyſtkiemi ludźmi; y krotko mowiąc, wproſt ſprzeciwia ſię prawdzi-

wey

paroles, il eſt directement opposé à la vraye humilité, qui eſt la vertu des Saints, & qui nous fait aimer de Dieu & des hommes.

§. XLI.

Regler ſa dépenſe.

IL eſt abſolument neceſſaire de proportionner ſa dépenſe à ſon revenu, ſi l'on veut ſe maintenir avec honneur dans le monde Quelle eſtime a-t-on pour des gens qui diſſipent leurs biens, & qui ſont toûjours aſſiegés par leurs créanciers; Celuy là ſe trompe, qui veut paſſer pour liberal, & qui pretend s'avancer à la Cour par une dépenſe exceſſive. Le Prince & ſes Miniſtres jugent aiſement qu'un homme qui ne ſçait pas ménager ſon bien, ni régler ſes affaires domeſtiques, n'eſt gueres capable de ménager les interets de l'Etat, de commander des Armées ou d'établir le bon ordre dans des Provinces. De la vient, que ceux qui dépenſent beaucoup au delà de leur revenu, pour ſatisfaire quelque paſſion dominante, comme la chaſſe, le luxe, la débauche, le jeu, n'obtiennent

wey pokorze, ktora iest cnotą Swiętych, y ktora nas miłemi czyni y Bogu, y ludziom.

§. XLI.
O pomiarkowaniu wydatkow.

TRzeba koniecznie miarkować wydatek według swoich dochodow, ieżeli chcemy na świecie żyć z honorem. Coż za poszanowanie maią ludzie, ktorzy rozpraszaią dobra swoie, y od swoich kredytorow pokoiu nie maią? Myli się ten, ktory chce być mianym za szczodrobliwego, y spodziewa się podwyższenia u Dworu przez wydatki zbyteczne. Pan, y Jego Ministrowie, łatwo sądzą, że człowiek, ktory nie umie szanować dobra swoiego, ani rządzić sprawami domowemi, iest cale niesposobnym do traktowania interessow Krolestwa, do rządzenia Woysk, albo też do stanowienia dobrego w Prowincyach porządku. Ztąd pochodzi, że ci, ktorzy nad to wiele expensuią nad miarę swoich dochodow dla zadosyć uczynienia passyi w sobie panuiącey, iako to: myślistwa, zbytku, nierządu, gry, nie dostępuią znacznego Vrzędu;

y tak

nent point d'emploi considerable; ainsi les talens qu'ils peuvent avoir, leur sont inutiles, parce qu'ils n'ont pas occasion de les employer. L'avarice est odieuse sans doute: il n'est point de vice, qui marque plus de bassesse d'ame que celui là; mais si la prodigalité est moins à blamer dans son principe, elle est plus à craindre dans ses effets. Il y a pourtant des rencontres où la profusion n'a rien que de louable: Comme lors qu'il s'agit de l'interêt de la Religion, du bien public, ou du service d'un ami. Si l'on excepte de pareilles conjonctures, il faut user d'une sage œconomie, & rétrancher toute dépense superfluë: c'est le vrai moyen d'être toûjours en état d'avoir les choses nécessaires, de vivre honorablement dans sa condition, & de se soutenir de soi-même.

§. XLII.

Sçavoir choisir son monde.

LA plûpart des hommes sont pleins d'eux-mêmes, entêtés de leur noblesse, de leur grandeur, de leur scien-

y tak te talenta, ktore mogą mieć, są im niepożyteczne, ponieważ nie maią okazyi, do ich zażycia. Łakomstwo bez wątpienia iest obrzydliwe, nie masz niecnoty, ktoraby bardziey podłość duszy wyrażała, lecz ieżeli rozrzutność mniey iest naganna w swoim początku, bardziey się iey dla złych skutkow obawiać potrzeba. Tym czasem trafiaią się takowe przypadki, w ktorych rozrzutność staie się wielce chwalebna: Jako to kiedy idzie o interess Religii, o dobro publiczne, albo o przysługę dla przyiaciela. Wyiąwszy podobne okoliczności, trzeba się trzymać dobrey ekonomii, y odcinać wszelki wydatek zbyteczny; gdyż to iest iedyny sposob, aby mieć zawsze, co potrzeba, aby z honorem w stanie swoim żyć, y przez się samego, siebie utrzymać.

§. XLII. Wiedzieć, z iakiemi ludźmi przestawać.

LUdzie po większey części są zatopieni w samych sobie, wiele roszumieiący o swoim Szlachectwie, o swo-

iey

ſcience, de leur eſprit, & de leurs autres qualités acquiſes, & naturelles. Ils ſont auſſi d'ordinaire biſarres, emportés, opiniâtres, fourbes, médiſans, intereſſés, envieux, &c: J'avouë que ces défauts ſe trouvent rarement enſemble: mais peu de perſonnes ſont éxemptes de tous. En un mot, le vice eſt ſi commun, & la vertu eſt ſi rare, que l'homme le plus ſociable eſt obligé de ſe communiquer à peu de gens. Cependant comme on ne ſçauroit vivre ſeul & ſans nul commerce, à moins que de renoncer tout à fait au monde, il faut choiſir un petit nombre de perſonnes de mérite, & former avec elles une ſocieté, où regnent la pieté, la confiance mutuelle, la ſincerité, la politeſſe, & même, s'il ſe peut, l'erudition. Il eſt mal aiſé, d'exprimer combien cette ſocieté eſt douce & commode. On s'y délaſſe de la fatigue des grandes affaires; on s'y conſole de ſes diſgraces; on y oublie ſes déplaiſirs; on y apprend mille bonnes choſes: enfin, on y paſſe le tems agréablement, & utilement.

§.

iey godności, naukach, rozumie, y o innych przymiotach nabytych, y przyrodzonych. Są też pospolicie dziwni, gniewliwi, uparci, wykrętni, złorzeczliwi, chciwi, zazdrośni. Przyznaię, że te niedoskonałości rzadko się razem znayduią: ale mało iest Osob, ktoreby od wszystkich były wolne. Słowem, tak iest niecnota zagęszczona, a cnota tak rzadka, że człowiek, gdyby nay bardziey do towarzystwa urodzony, nie powinien się zwierzać wielu ludziom. Tym czasem, iako nie podobna samemu żyć, y bez wszelkiego towarzystwa, chyba żeby kto chciał świata się wyprzysiądz, tak trzeba obrać sobie nie wiele ludzi godnych, y z niemi zakładać towarzystwo, w ktorychby panowała pobożność, wzaiemna wiara, szczerość, obyczayność, y także, ieżeli być może, umiejętność. Nie iest rzecz łatwa wyrazić, iako takowe towarzystwo miłe iest, y wygodne. Przez nię odpoczywamy sobie po fatygach wielkich dzień, w nim znayduiemy pociechę po nieszczęściu, zapominamy o smutkach, nauczamy się tysiąc dobrych rzeczy, y naostatek w takowey kompanii mile nam czas schodzi, y pożytecznie.

§. XLIII.

De la raillerie piquante, & de la médisance.

C'EST un cruel divertissement que celui qu'on prend à la raillerie piquante. Quel fond de malignité ne faut-il point avoir pour se plaire à déchirer par cette sorte de raillerie le cœur de ceux, que l'on attaque, & pour s'applaudir de les avoir poussé à bout. Aussi, la Religion, l'honnêteté, & la prudence nous obligent de bannir de nos entretiens ces discours empoisonnés, qui non seulement sont mauvais en eux-mêmes, mais qui peuvent avoir des suites si dangereuses. Que la médisance n'ait aussi aucune part dans nos conversations. C'est une perfidie de parler mal de nos amis; c'est une pure malice de blamer ceux, qui nous sont indifferens; & c'est une lâcheté de medire de nos ennemis. Outre que les personnes qui jugent bien des choses, n'ajoûtent

point

§. XLIII.
O żartach uſzczypliwych, y o złorzeczeniu.

OKrutna to ieſt rozrywka, ktorą kto ſobie zakłada na żarcie uſzczypliwym. Co za złość musi być w tym, ktory ma upodobanie przez takowe żarty rozdzierać ſerce tych, ktorych napaſtuie, y cieſzyć ſię, że im aż do żywego dogryzł. Jakoż y wiara, y poczciwość, y roſtropność obowiązuią nas, abyśmy oddalali od naſzego ſpołkowania takowe mowy iadowite, ktore nie tylko ſą złe ſame w ſobie, ale z ktorych także wiele rzeczy niebeſpiecznych może naſtąpić. Niechay y złorzeczenie nie ma żadnego mieyſca w naſzych konwerſacyach, zdradziecka rzecz ieſt o przyiaciołach zle mowić; ſzczera złość, ganić tych, ktorzy nam ſą oboiętnemi, podłość złorzeczyć nieprzyiaciołom. Nie tylko, że rozumni ludzie, ktorzy o rzeczach dobrze ſądzą, nie zwykli dawać wiary ſłowom ducha złośliwego; ale y tym, ktorych uraża, drogo przypłacić musi

point foi aux paroles d'un eſprit ſatirique : ceux à qu'il s'en prend, lui font payer bien cher les bons mots, qu'il n'a dit, que pour réjoüir une compagnie. Un médiſant divertit quelquefois, mais on le craint, chacun le regarde comme ſon ennemi particulier; parce qu'on ſçait bien que la médiſance n'épargne perſonne, & que la vertu la plus pure n'eſt pas à couvert de ſes traits. La réputation coûte tant à acquerir, que c'eſt une grande injuſtice de vouloir détruire, ſous quelque prétexte que ce ſoit, un ſi long & ſi penible ouvrage.

§. XLIV.
De la Sincerité.

CETTE vertu eſt ſi eſſentielle aux Perſonnes de Qualité, & elle eſt ſi peu connuë dans le tems, où nous ſommes, qu'il ne ſera pas inutile d'en donner ici quelque idée ; car je ne penſe pas, qu'à moins d'avoir l'eſprit gâté par les fauſſes maximes du ſiécle, on puiſſe la connoître ſans l'aimer.

Diſons

żarty swoie, ktorych nie zażył, tylko na rozweselenie kompanii. Podczas obmowca zabawia kompanią, iednakże każdy się go boi, każdy się nań zapatruie, iako na partykularnego swego nieprzyiaciela; ponieważ wie to każdy dobrze, że złośliwy ięzyk nikomu nie przepuszcza, y że cnota naydoskonalsza nie iest bespieczna przed iego strzałami. Jako wiele kosztuie nabywanie dobrey sławy, tak iest w tym wielka niesprawiedliwość, chcieć zepsuć pod iakimkolwiek bądź pretextem, tak długą y ciężką pracę.

§. XLIV.
O szczerości.

TA cnota tak iest istotna ludziom Szlachetnym, a oraz tak mało znana w czasie, w ktorym żyiemy, że nie od rzeczy będzie dać tu iey nieiakie wyobrażenie, ponieważ nie rozumiem, aby kto, (chybaby miał duszę fałszywemi świata maxymami zepsutą) mogł ią poznać, a w niey się nie zakochać. Mowmy więc, że człowiek szczery nie zażywa nigdy zmyśloney postaci, ani frantostwa, dla doyścia

Disons donc, qu'un homme sincére ne se sert jamais de déguisement, ni de fourberie pour aller à ses fins : toûjours véritable dans ses paroles, il ne peut souffrir les termes ambigus & équivoques, dont on use dans le monde pour surprendre ceux, qui agissent avec franchise. Jamais il ne promet plus qu'il ne veut tenir, & il garde religieusement sa parole quand une fois il l'a donnée. S'il réconnoit qu'on attend de lui plus qu'il ne peut accorder, il explique ses intentions, pour ne pas entretenir les gens dans une vaine espérance. Toutes les vérités qu'il sçait, il ne les dit point, & tout ce qu'il pense, il ne le découvre point; par la raison, que bien souvent la charité & la prudence le defendent. Mais quand elles lui permettent de parler, il declare nettement sa pensée, & ses amis apprennent de lui, sur ce qui les regarde, la vérité qu'on leur cache par tout ailleurs : sa vertu brille avec d'autant plus d'éclat, qu'il travaille moins à la faire connoître: & comme il est ennemi de toute affectation, ses maniéres plaisent infiniment, par-

końca swoiego; prawdziwy zawsze w mowie swoiey, nie może znieść żadnego słowa obostronnego, y dwoistego, iakie są na świecie we zwyczaiu dla oszukania tych, ktorzy otwartym sercem rzeczy czynią. Nigdy więcey nie obiecuie nad to, co chce wykonać, y trzyma się świątobliwie słowa raz danego. Jeżeli pomiarkuie, że od niego więcey kto żąda, aniżeli mu może obiecać, explikuie intencyą swoię, aby człowieka daremną nie karmił nadzieią. Nie mowi on wszystkiego tego, co umie, ani się nie otwiera z tym wszystkim, o czym myśli; dla tey przyczyny, że częstokroć miłość, y rostropność tego mu bronią. Lecz kiedy mu też same przyczyny mowić pozwalaią, wyraża gładko, y szczerze swoię myśl, y iego przyiaciele uczą się od niego, względem tego, co się ich tycze, prawdy, ktora im gdzie indziey wszędzie ukryta bywa. Cnota iego tym bardziey iaśnieie, im się mniey stara, aby ią dał poznać; y iako iest nieprzyiacielem wszelkicy affektacyi, tak maniery iego nieskończenie się podobaią, gdyż są proste, y naturalne. Nie żeby się miał

ce qu'elles sont simples & naturelles. Ce n'est pas qu'il se laisse tromper, il prend de justes mesures pour éviter les piéges qu'on lui tend ; mais c'est toûjours avec les égards necessaires, & sans temoigner aucun soupçon. Sa candeur admirable, accompagnée de beaucoup de sagesse, lui gagne tous les cœurs, & chacun tâche de lier commerce avec un homme de ce caractere. Une telle sincerité est rare sans doute, & particulièrement à la Cour. J'ai pourtant connu des personnes qui possedoient cette belle qualité: aussi-étoit-il impossible de les connoître sans avoir pour elles, je ne dirai pas seulement de l'estime, mais même une espece de vénération. Au reste, la dissimulation, qui tient plus de l'artifice & de la ruse, que de la prudence & de la vraye politique, est aussi préjudiciable à un homme qui prétend établir sa reputation, & s'avancer dans le monde, que la sincerité, telle qu'on vient de la representer, lui est avantageuse.

dać oszukać, gdyż ostrożnym należycie iest, aby się ustrzegł zdrad, ktore mu zastawiaią; ale to czyni zawsze z potrzebnym na wszystko względem, y bez pokazania żadnego w sobie o tym porozumienia. Jego szczerość przedziwna złączona z wielkim rozumem zniewala mu wszystkie serca, y każdy stara się, aby wszedł w społeczność z człowiekiem takiego charakteru. Takowa szczerość bez wątpienia rzadka iest, osobliwie u Dworu. Tym czasem znałem ia takie Osoby, ktore posiadały ten piękny przymiot, y dla tegoć byłaby rzecz nie podobna, znaiąc ie, nie mieć ku nim, nie mowię, tylko szacunku, ale też y poszanowania. Naostatek dyssymulacya, ktora więcey w sobie ma sztuk, y chytrości, aniżeli rostropności, y prawdziwey polityki, iest tak szkodliwa człowiekowi, ktory chce ziednać sobie sławę, y wywyższonym być u świata, iako szczerość taka, iaką dopiero pokazaliśmy, iemuż iest pożyteczna.

§. XLV.
Des Réconciliations.

CEUX qui refusent opiniâtrement de se réconcilier avec leurs ennemis, témoignent n'avoir gueres de Réligion, & font bien connoître que leur naturel approche de celui des bêtes feroces, dont l'aveugle fureur n'est satisfaite, qu'aprés qu'elles ont mis en piéces l'animal, qui en étoit l'objet. La haine entre rarement dans un bon cœur, & s'il arrive qu'elle y entre, elle n'en ôte point certaines dispositions heureuses, qui le font aisement consentir à un accomodement raisonnable. J'avouë pourtant que ce n'est pas sans peine, que nous pardonnons à ceux, qui ont voulu nous ôter la vie, ou l'honneur. Mais aprés tout, plus il est difficile de vaincre nôtre ressentiment, plus cette victoire est glorieuse & marque de grandeur d'ame. Les hommes du commun ne sont pas capables d'un si noble éffort. On voit à la vérité des personnes qui

ont

§. XLV.
O ugodach.

CI, ktorzy ſię uporczywie nie chcą pogodzić z ſwoiemi nieprzyiaciołmi, pokazuią, iakoby w ſobie żadney wiary nie mieli, y daią dobrze poznać, że ich natura zbliża ſię do natury dzikich beſtyi, ktorych ślepa zaiadliwość nie bywa uſpokoiona, chyba po rozdarciu na kawałki zwierzęcia, ktore iey gniewu było celem. Nienawiść rzadko wchodzi do ſerca dobrego, a ieżeli ſię przytrafi, że ſię do niego wciśnie, nie odeymuie mu pewnych ſzczęśliwych dyſpozycyi, ktore go łatwo nakłaniaią do zezwolenia na rozumną ugodę. Przyznaię iednak, że ſię to nie dzieie bez ciężkości, kiedy przepuſzczamy tym, ktorzy nam chcieli wziąć albo życie, albo honor. Ale też im cięższa rzecz ieſt zwyciężyć ſwoy gniew, tym chwalebnieyſze ieſt zwycięſtwo, y znaczy wielkość Duſzy. Ludzie poſpolici nie ſą ſpoſobni do dzieła tak ſzlachetnego. Widziemyć wprawdzie Oſoby, ktore maią doſyć władzy nad ſwemi paſ-

ont assez d'empire sur leurs passions, pour oublier les injures qu'on leur a faites, & pour se réconcilier sincérement. Mais il y en a d'autres qui ne se réconcilient qu'en apparence, & par politique: ils craignent de passer pour impies s'ils ne le font pas, ou ils n'osent refuser leurs amis qui les pressent de s'accomoder. Cependant ils conservent au fond du cœur autant de haine qu'auparavant, & le même desir de se vanger. Pour ne pas avoir affaire à de telles gens, le meilleur moyen seroit de n'offenser personne: si cependant le mal est fait, & que d'ailleurs nous ayons des preuves, que ceux, que nous avons outragés, ne se soient pas sincérement réconciliés avec nous, agissons à leur égard d'une maniere extrémement honnête, tâchons même de leur rendre service, pour les engager à ne nous plus haïr: mais defions-nous d'eux, sans néanmoins leur témoigner aucune défiance, & considerons-les, comme des ennemis, qui ne laisseront pas échaper l'occasion de nous nuire, s'ils peuvent quelque jour la trouver. Pour nous, agissons avec

plus

*ſyami, ażeby zapomnieli krzywd, kto-
re im były poczynione, y ſzczerze ſię
pogodzili. Ale ſą też drudzy, ktorzy
ſię nie iednaią, tylko powierzchownie,
y przez politykę: boią ſię, aby ich nie
miano za niezbożnych, gdyby tego nie
uczynili; lub też nie śmieią odmowić
ſwoim przyiaciołom, ktorzy ich do u-
gody przynaglaią. Tym czaſem w ſer-
cu ſwoim, tyle, co y pierwey nienawi-
ści zachowuią, y tęż ſamę chciwość
zemſzczenia ſię. Abyśmy nie mieli do
czynienia nic z takiemi ludzmi, nay-
lepſzy byłby ſpoſob nikogo nie obrazić:
ieżeli zaś źle ſię iuż ſtało, a zkąd inąd
mamy dowod, że ci, ktorycheśmy znie-
ważyli, nie ſzczerze ſię z nami po-
godzili, poſtępuymy ſobie względem ich,
ſpoſobem iak naybardziey uczciwym;
ſtaraymy ſię oraz oddać im uſługę, dla
zniewolenia ich, aby nas więcey nie
nienawidzili: ale nie dowierzaymy im,
nie pokazuiąc iednak żadnego przed
niemi znaku, y zapatruymy ſię na nich,
iako na nieprzyiacioły, ktorzy nie pu-
ſzczą mimo ſiebie okazyi, ieżeli ią kie-
dy znaleść będą mogli, aby nam za-
ſzkodzili. Co do nas, ſprawuymy ſię*

ſzcze-

plus de sincerité; accomodons nous de bonne foi, & de bonne grace, sans chicaner sur les formalités. Les petits esprits sont insuportables sur ce chapitre, on a toutes les peines du monde à terminer un differend avec eux; car ils ne sont jamais contens, qu'ils n'ayent réglé avec la derniére éxactitude, le lieu, le tems, les paroles qu'il faut dire, & jusqu'aux moindres démarches, que chacun des parties doit faire en ces ocasions. Mais les personnes de mérite qui sçavent en quoi consiste le véritable honneur, ne tombent point dans ce défaut, & en usent d'une maniére plus noble, & plus généreuse.

§. XLVI.

N'étre point changeant.

QUAND une fois nous avons commencé une affaire, poussons la jusqu'au bout, sans nous laisser éblouïr par l'éclat de quelque chose de brillant, qu'on étale à nos yeux pour nous surprendre. Un concurrent habile qui nous voit sur le point d'obtenir

ſzczerzey, zgodźmy ſię bez obłudy, y przyiemnie, nie kłocąc ſię o lada fraſzki. Ludzie małego ducha w tym punkcie ſą nieznośnemi: z niemi naywiękſze, ktore mogą być trudności, zachodzą względem zakończenia ſprawy iakiey; ponieważ nie ſą nigdy kontenci, pokiby nie rozporządzili z oſtatnią uſilnością wſzyſtkiego, co należy do czaſu, do mieyſca, do ſłow, ktore mowić trzeba, y do naymnieyſzych poſtępkow, ktore każda ſtrona w tych przypadkach czynić powinna. Lecz Oſoby godne, ktore wiedzą, na czym prawdziwy zawiſł honor, nie wpadaią nigdy w ten defekt, y poſtępuią ſobie w podobney okazyi ſpoſobem ſzlachetnieyſzym, y wſpanialſzym.

§. XLVI.

Nie być odmiennym.

Kiedyśmy raz zaczęli ſprawę iaką, prowadźmyż ią aż do końca, nie daiąc ſię oślepić blaſkiem rzeczy iakiey lśniącey ſię, ktorą nam wyſtawuią przed oczyma naſzemi, aby nas zdradzono. Biegły konkurent, ktory nas widzi nie dalekiemi od doſtąpienia godności,

tenir une place qu'il voudroit lui-même occuper, tâche de nous en faire abandonner la pourſuite, ſoit en nous faiſant donner de faux avis pour nous en dégouter, ſoit en nous faiſant propoſer par quelqu'un, qui ſe dit nôtre ami, de traiter d'une Charge plus conſiderable. Ne donnons point dans le piége & préferons toûjours un avantage aſſuré, quoique médiocre, à un poſte éclatant, mais incertain. Gardons-nous bien auſſi d'imiter certaines gens, qui par leur légèreté mettent eux mêmes obſtacle à leur bonheur & à leur fortune. Inconſtans dans leurs projets, ils n'ont pas plutôt embraſſé un parti, ou une profeſſion, qu'ils ſongent à en prendre une autre. On ne réüſſit point dans le monde par une conduite ſi bizarre; & aprés tous ces divers changémens, on ne ſe trouve ni plus ſatisfait, ni plus avancé que le premier jour. Il faut enfin ſe fixer; & lors qu'on a pris un genre de vie, on doit s'y tenir, & travailler à s'y rendre parfait & heureux. Ce n'eſt pas que ſi l'on a d'abord mal choiſi, on ne puiſſe changer d'état, ou d'emploi,

mais

dności, ktorąby ſam chciał poſieść, ſtara ſię, aby nas od dobieżenia odwrocić mogł, bądź to przez fałſzywe rady, ktore nam daie, aby ią nam obrzydził, bądź innym ſpoſobem, przekładaiąc nam przez takiego, ktory ſię czyni naſzym Przyiacielem, abyśmy ſię ſtarali o wyżſzy iaki Vrząd. Nie daymy ſię oſzukiwać, y przekładaymy zawſze dobro pewne, chociaż pomierne, nad ſtan iaśnieyſzy, ale nie pewny. Strzeżmy ſię oraz dobrze, abyśmy nie naśladowali pewnych ludzi, ktorzy przez ſwoię lekkość ſami ſzczęściu, y fortunie ſwoiey tamę kładą. Nieſtateczni w ſwoich proiektach, ledwie co ſię chwycili ſtanu iakiego, lub Profeſſyi, zaraz myślą, aby ſię do czego inſzego rzucili. Nie powodzi ſię na świecie za poſtępkiem tak nieſtatecznym, y po tych wſzyſtkich rożnych odmianach nie znayduiemy ſię ani więcey ukontentowanemi, ani bardziey podwyżſzonemi, a niżeli pierwſzego dnia byliśmy. Trzeba ſię na oſtatek do iedney rzeczy przywiązać, y obiąwſzy raz ſpoſob życia iakiego, trzeba w nim trwać, y pracować, aby ſię w nim u-

czynić

mais un homme prudent ne fait jamais cette démarche sans considerer toutes les suites qu'elle peut avoir ; & sans être bien sûr, non seulement qu'il n'y a rien à perdre au change, mais qu'il y a même quelque chose à gagner.

§. XLVII.

Caractere d'un Homme lâche & timide.

UN homme sans cœur, qui cache adroitement sa haine, est plus à craindre que deux ennemis déclarés. Comme il n'ose jamais attaquer personne à découvert, il a recours à la trahison & à l'artifice, ce qui rend les coups qu'il porte, très-dangereux, parce qu'on ne s'y attend pas, & qu'on ne sçait d'où ils viennent. La crainte qui lui fait voir du péril où il n'y en a point, lui persuade en même-tems, qu'il faut le prevenir, & l'engage à prendre de ridicules précautions contre des maux imaginaires. Sa timidité qui vient de la foiblesse de son esprit, le rend soupçonneux, & le fait vivre

dant

czynić doskonałym, y szczęśliwym. Nie przeto nie można iuż odmienić stanu, albo Vrzędu, ieźli się zrazu w obieraniu iego pobłądziło; Ale człowiek rostropny nie czyni nigdy tego kroku wprzod, aż dobrze zważy, co po nim może nastąpić, y aż dobrze upewniony będzie, że nie tylko przy tey odmianie nic nie straci, ale że się też zysku iakiego może spodziewać.

§. XLVII.
Własność człowieka nikczemnego, y boiaźliwego.

Człowiek bez serca, ktory sztucznie ukrywa swoię nienawiść, strasznieyszy iest, a niżeli dway oczywiści nieprzyiaciele. Jako nie śmie nikogo nigdy iawnie napastować, udaie się do zdrady, y sztuk, z czego pociski iego staią się bardzo niebespieczne, poniewaź wiedzieć nie można, zkąd, y od kogo pochodzą. Boiaźń, dla ktorey rozumie być niebespieczeństwo, gdzie nie masz żadnego niebespieczeństwa, radzi mu natychmiast, iże go trzeba uprzedzić, y obowięznie go do brania przed się śmiesznych ostrożności

dans une perpetuelle défiance; de sorte, qu'il regarde la plupart des gens comme ses ennemis, quoique le plus souvent on ne pense pas à lui. Il n'a gueres d'amis, ou plutôt il n'en a point du tout; car apprehendant toûjours d'être trompé, il ne s'attache à personne, & n'aime point à rendre service pour peu qu'il y ait à risquer. On le trouve si difficile dans les affaires, qu'il seroit impossible d'en conclure aucune avec lui, si l'on ne lui donnoit toute sorte de suretés, lesquelles il prend toûjours d'une maniére dure & choquante. Ce sont là quelques uns des mauvais éffets que produisent la lâcheté & la timidité. D'où il est aisé de comprendre combien il est important d'éviter le commerce des personnes, qui étant nées avec ces défauts, ont négligé de s'en corriger par le secours de la raison, & par les principes de la vertu.

ści przeciwko złemu imaginowanemu. Jego boiaźliwość, ktora z ſłabości ducha iego pochodzi, ſprawuie w nim podeyrzenie, dla ktorego w uſtawicznym żyie niedowierzaniu, tak dalece, że większą część ludzi ma za ſwoich nieprzyiacioł, chociaż częſtokroć o nim nikt nie myśli. Nie ma całe przyiacioł, albo raczey, nie ma y iednego, ponieważ, obawiaiąc ſię zawſze, aby nie był oſzukanym, nie przywięzuie ſię do nikogo, y nie lubi nikomu uſłużyć, ieżeli mu ſię cokolwiek niebeſpieczeńſtwa pokazuie. Znayduie ſię tak trudnym w ſprawach, że byłaby rzecz nie podobna z nim ktorą zakończyć, nie uczyniwſzy mu wſzelakiego beſpieczeńſtwa, ktore on iednak zawſze ſpoſobem przykrym, y nie miłym przyimuie. Te to ſą niektore złe ſkutki, ktore ſprawuie ſłabość, y boiaźliwość Zkąd łatwa ieſt rzecz poznać, iako ieſt rzecz pożyteczna ſtrzedz ſię obcowania z oſobami, ktore urodziwſzy ſię z temi wadami, zaniedbały poprawić ich przez pomoc rozumu, y cnoty.

§. XLVIII.
De la Réconnoiſſance.

LE plus mal-honnête homme ne peut s'empêcher d'avoir de l'éſtime pour les honêtes gens, & d'admirer en eux ce, qu'il ne pratique pas de lui même. De là vient, que les perſonnes réconnoiſſantes ſont eſtimées de tout le monde, ſans en excepter les ingrats. Auſſi la grâtitude eſt-elle un devoir naturel, & par conſequent indiſpenſable. Un bon cœur ſent bien la force de cette loi de la nature, & ſi quelqu'un eſt véritablement ſenſible aux bienfaits, c'eſt toûjours une ame noble & généreuſe. N'épargnez donc rien pour réconnoître les bons offices qu'on vous a rendus ; & ſi l'ocaſion, ou le pouvoir de le faire, vous manquent, du moins témoignez ſincérement, que vous en avez la volonté. Quand la gratitude ne ſeroit pas un devoir, elle eſt toûjours avantageuſe; car elle attire infalliblement de nouvelles graces à celui qui a ſçû récon

§. XLVIII.

O wdzięczności.

NAynieuczciwſzy człowiek nie może nie ſzanować ludzi uczciwych, ani ſię nie dziwować w nich temu, czego on ſam z ſiebie nie czyni. Ztąd pochodzi, że Oſoby wdzięczne ſą w poważeniu u wſzyſtkich, nie wyłączaiąc nawet y niewdzięcznych. Jakoż też wdzięczność ieſt powinnością naturalną, a zatym nieuchronną. Serce dobre czuie bardzo dobrze moc tego prawa natury, y ieżeli kto prawdziwie czuyny ieſt ku dobrodzieyſtwom, to ten zapewne, ktory w ſobie ma duſze ſzlachetną, y wſpaniałą. Nie zaniedbyway tedy niczego dla zawdzięczenia dobrych uczynności, ktore ci wyrządzono, a ieżeli ci albo na okazyi, albo na mocy czynienia tego zbywa, przynaymniey z tym ſię ſzczerze oświadczay, że do tego w ſobie maſz gorącą wolą. Chociażby wdzięczność nie była powinnością, zawſze ieſt pożyteczna, ponieważ ściąga nieomylnie nowe łaſki na tego, ktory umiał wdzięcznie ſię obchodzić z pierwſzemi, ktore odebrał. Prawda

ieſt,

noître les premiéres, qu'il a reçûës. Il est vrai qu'on trouve des gens, qui pour avoir fait plaisir à une personne en des choses peu considerables, veulent éxiger d'elle les plus grands services. Quoique cela ne soit pas juste, la générosité vous doit engager en de pareils rencontres à faire tout ce que demandent de vous ceux, qui vous ont obligé les premiers: fondé sur cette belle maxime qu'en fait de réconnoissance on ne sçauroit aller trop loin. Si c'est vous, qui avez obligé les autres, ne les en faites jamais souvenir, & ne croyez pas qu'ils vous doivent tout. S'il se peut, n'éxigez même rien de ceux qui vous ont d'obligation. Que si le mavais état de vos affaires vous force à leur demander quelque grace, faites le avec tant de modestie & de rétenuë, qu'il semble que vous ayez oublié les bons offices que vous leur avez rendus. Je ne dirai rien ici contre l'ingratitude, chacun sçait qu'elle est aussi odieuse, que la réconnoissance est aimable, & que les ingrats ont toûjours passé pour des gens sans honneur.

ieſt, że ſię znayduią tacy ludzie, ktorzy, uczyniwſzy Oſobie iakiey łaſkę w rzeczach mniey uwagi godnych, chcą po niey wyciągać iak naywiękſzych uſtug. Chociaż to ieſt nieſprawiedliwa, atoli wielkość ſerca powinna cię obowięzywać w podobnych treſunkach do czynienia wſzyſtkiego tego, czego po tobie żądaią ci, ktorzy cię pierwey zobligowali ſobie, zaſadzaiąc ſię na tey piękney prawdzie, że w oświadczaniu wdzięczności nie można nadto wiele czynić. Jeżeli ty ſam ieſteś, ktoryś pierwey drugich zobligował, nie przypominay im tego nigdy, y nie rozumiey, iż tobie ſą wſzyſtko winni. Jeżeli może być, nie żąday nawet niczego od tych, ktorzy ci ſą obowiązanemi. Jeżeli zaś zły ſtan rzeczy twoich przymuſza cię do ſzukania u nich iakiey łaſki, czyń to z taką ſkromnością, y pomiarkowaniem, abyś dał po ſobie znać, żeś zapomniał o tych uczynnościach, ktoreś im wyświadczył. Nie będę tu nic mowił przeciwko niewdzięczności, wie każdy, iż ieſt tak godna nienawiści, iako wdzieczność godna ieſt miłości, y że niewdzięcznicy bylì zawſze poczytani za ludzi bez honoru.

§. XLIX.
Eviter les contestations.

LE motif de toutes les disputes doit être la connoissance de la verité, soit qu'on la cherche elle même, ou qu'après l'avoir trouvée, on veuille la faire connoître aux autres. Or une verité contestée est, ou indifférente en elle-même, ou contraire aux inclinations de ceux, avec qui l'on s'entretient, ou opposée à leurs préjugés. Si cette verité est indifférente, pourquoi tant disputer? A quoi bon s'échauffer inutilement pour la faire entrer dans leur esprit? N'est-il pas plus à propos d'avoir pour eux une complaisance raisonnable, que de leur deplaire par une resistance, qui ne pourroit rien produire d'avantageux? Si la verité, dont on souhaite qu'il soient persuadés, est contraire à leurs inclinations, il faut tâcher de la leur faire trouver aimable: & pour y réüssir, la douceur & l'honnêteté sont necessaires; les contestations & la chaleur de la dispu-

§. XLIX.
O chronieniu ſię ſprzeczek.

PRzyczyną wſzyſtkich dyſput powinno być poznanie prawdy, bądź to w ſzukaniu iey ſamey, bądź, że chcemy, abyśmy ią, znalazłſzy, dali drugim poznać. Prawda zaś, o ktorą ieſt ſprzeczka, albo ieſt ſama w ſobie oboiętna, albo przeciwna ſkłonnościom tych, z ktoremi rozmawiamy, albo walcząca z ich mylnym rozſądkiem. Jeżeli ta prawda ieſt oboiętna, na co ſię zda tak wiele ſprzeczać ſię, co potym niepotrzebnie ſię pocić, chcąc ią koniecznie im wyperſwadować? czyli nie przyzwoitſza mieć ku nim rozumne przypodobanie, a niżeli przez upor, ktory nic pożytecznego nie przynoſi, im ſię nie podobać? Jeżeli prawda, o ktorey życzemy ſobie, aby byli wyperſwadowani, przeciwna ieſt ich ſkłonnościom, trzeba ſię ſtarać, aby im ią miłą uczynić: y żeby ſię to powiodło, łagodności, y uczćiwości w tym potrzeba; ſprzeczki, y żwawość mowy wſzyſtkoby popſuły: ponieważ ſerce chce być dobrym ſpoſobem zniewolone, a nie

se gâteroient tout : car le cœur veut être gagné & non pas forcé. C'est une place où l'on n'entre jamais par la brêche. Enfin, si la vérité qui est en question, est opposée à leurs préjugés, le moyen de les tirer d'erreur, n'est pas de rejetter leur opinion avec mépris, & de les tourner eux mêmes en ridicules, ni de parler haut, & d'un air decisif : tout cela revolte les esprits, & les empêche de se rendre à la raison. L'on doit plutôt attaquer ces préjugés adroitement, faire voir par des raisons solides combien ils sont mal fondés, & ensuite établir sans passion & avec modestie la verité du sentiment contraire ; C'est ainsi qu'en usent ceux, qui sçavent vivre, & c'est de cette maniere, que les disputes d'érudition sont utiles & agreables. Si l'on trouve des gens opiniâtres, qui se fachent & qui s'emportent, il est inutile de contester avec eux : cela ne sert qu'à les aigrir d'avantage. On doit alors se contenter de connoître la verité, & plaindre ceux qui ferment les yeux à sa lumiere.

przymuszone. Jest to twierdza, do ktorey przez szturmy wchodzić nigdy nie podobna: Naostatek, ieżeli prawda, o ktorey rzecz iest, przeciwna iest ich mylnemu rozumieniu, sposob wyprowadzenia ich z błędu, nie zawist na odrzuceniu z pogardą ich mniemania, y żeby ich samych na śmiech podać; ani na tym, żeby głośno mowić, y tonem decyduiącym: wszystko to umysły obrusza, y przeszkadza im do poddania się rozumowi. Trzeba raczey sztucznie na te fałszywe zdania uderzyć, pokazać gruntownemi racyami, iako nie maią dobrego fundamentu, a potym stanowić bez passyi, y z skromnością prawdę zdania przeciwnego. Tym sposobem postępuią sobie, ktorzy żyć umieią, y od tego sposobu zawisło, że dysputy uczone bywaią miłe, y pożyteczne. Jeżeli się znayduią ludzie uporni, ktorzy się gniewaią, y rzucaią, rzecz iest daremna z niemi wiele mowić, y nie służy to, tylko na większe ich rozdrażnienie. Trzeba się na ten czas poznaniem prawdy kontentować, y ubolewać nad temi, ktorzy przed światłem iey oczy swe zawieraią.

§. L.

Etre régulier dans ſa conduite.

CELUI qui veut être régulier dans ſa conduite, & vivre conformement aux régles de la bienſeance, doit traiter les autres, chacun ſelon ſa qualité, & toûjours d'une maniere honnête. Il doit le reſpect à ſes ſuperieurs, l'obéiſſance à ſes maîtres, la civilité à ſes egaux, & un accueil favorable à ſes inferieurs. Il faut qu'il traite avec douceur & avec bonté ceux qui lui ſont ſoumis, s'ils s'aquittent fidelement de leurs obligations; & avec ſevérité, s'ils ne le font pas. Qu'il ne ſe contente point de les avertir de leur devoir, quand ils y manquent, & de les châtier s'ils mepriſent ſes avertiſſemens; mais qu'il ſoit lui même extrêmement reglé dans toutes ſes actions. Car ſeroit-il raiſonnable de condamner, & de punir ſevérement en autrui des fautes où l'on tomberoit le premier. La voye la plus ſûre & la plus

§. L.

O Regularności w obyczaiach.

TEn, ktory regularnym chce być w obyczaiach ſwoich, y żyć podług reguł przyſtoyności, powinien ſię obchodzić z każdym według iego godności, y ſpoſobem zawſze uczciwym. Powinien reſpekt dla ſtarſzych, poſłuſzeńſtwo dla Panow ſwoich, ludzkość dla rownych, przyiemność dla inſzych. Trzeba, aby ſię obchodził łagodnie, y z dobrocią z temi, ktorzy mu ſą poddani, ieżeli ſzczerze ſwoie pełnią powinności; ſurowo zaś, ieżeli ich zaniedbywaią. Nie ma przeſtawać na przypominaniu im powinności ich, kiedy iey zadoſyć nie czynią; albo na karaniu ich, kiedy iego gardzą napomnieniem: trzeba ieſzcze, aby on ſam bardzo był porządnym w ſprawach ſwoich. Bo czy rozumnaż byłaby rzecz potępiać, y karać ſurowo w drugim błędy, w ktore kto ſam wpada naypierwey? ſpoſob naypewnieyſzy, y nayłatwieyſzy prowadzenia ludzi do cnoty, ieſt przykład do-

plus facile pour porter les hommes à pratiquer la vertu, c'est le bon exemple. Nous sommes tous obligés de nous le donner les uns aux autres : mais cette obligation regarde en particulier les Princes & les grands; parce que comme on se fait un bonheur de les imiter, ils font regner la vertu ou le vice, selon qu'ils sont de bonnes ou de mauvaises mœurs.

§. LI.
Par où l'on peut juger des Hommes.

S'I n'y a que les Maîtres de l'Art, qui puissent faire comme il faut la dissection du corps humain, aussi n'y a-t-il que les personnes les plus éclairées, qui soient capables de faire l'anatomie de l'esprit & du cœur, que l'on prend ici pour les inclinations naturelles. L'amour propre se déguise si adroitement, qu'il faut avoir les yeux bien fins; pour le réconnoître au travers des apparences de la vertu, sous lesquelles il se cache. Il est donc né-

cessaire

bry. Wszyscy iesteśmy obowiązani, abyśmy go iedni drugim dawali, ale ta powinność tycze się w szczegulnosci Xiążąt, y Panow, ponieważ iako kożdy ma sobie za honor, kiedy ich naśladuie, tak od nich to zawisło, że między ludźmi panuie cnota, albo występek, ieżeli ich obyczaie są dobre, albo złe.

§. LI.

Z czego możemy sądzić o Ludziach.

JAko nie może nikt, tylko biegli w tey sztuce Mistrze, rozebrać należycie ciała ludzkiego, tak nie może nikt, tylko ludzie nayoświeceńsi, uczynić anatomii ducha, y serca, ktore się tu biorą za skłonności przyrodzone. Miłość własna tak się sztucznie utaia, że potrzeba oczu bardzo przezornych, żeby ią poznać przez podobieństwa cnoty, pod ktoremi się ukrywa. Trzeba iey się tedy przypatrywać z bliska, kto chce postrzedz iey sztuki. Na publicznym przed ludźmi widoku nayprzezornieyszych oszukiwać zwykła. Przeto nie mamy sądzić o człowieku z tych rzeczy, ktore w oczach wszystkich ludzi

 spra-

cessaire d'y regarder de prés pour découvrir ses artifices. En public, il impose aux plus clair-voyans. Ainsi ne jugeons point d'un homme par les choses qu'il fait à la vûë de tout le monde: comme il se voit observé, il se fait violence, & n'est pas dans son état naturél, sur tout dans les actions d'éclat, où chacun travaille à acquerir de la réputation, & prend soin de cacher jusqu'à ses plus petits défauts. C'est dans le particulier, que nous devons éxaminer celui dont nous veulons connoître les mœurs, & les inclinations: alors son esprit se relâche, il suit librement son penchant; & ce qu'il y a de bon & de mauvais en lui, paroît à découvert. Cela cependant ne suffit pas pour juger de son mérite: observons aussi, premiérement s'il est interessé; car s'il ne l'est pas, c'est une preuve qu'il a le cœur noble. Examinons en second lieu, s'il s'acquitte des obligations de son état; car s'il est ainsi, c'est une marque qu'il a l'esprit solide. Mais si nous nous appercevons qu'il soit interessé, & qu'il neglige de

remplir

ſprawuie: bo widząc, że ſię nań zapatruią, gwałt ſobie czyni, y nie podług przyrodzoney ſobie ſkłonności poſtępuie, a nadewſzyſtko w ſprawach publicznych, w ktorych każdy pracuie na ſławę dobrą, y przykłada ſtarania utaić y naymnieyſze w ſobie defekta. W oſobności uważać powinniśmy tego, ktorego obyczaie, y ſkłonności poznać chcemy: w ten czas duch iego rozpaſuie ſię na ſwą wolą, y wolno idzie za ſwoią ſkłonnością, a cokolwiek ieſt dobrego, albo złego w nim, iawnie ſię pokazuie. Z tym wſzyſtkim nie dość na tym ieſt, do ſądzenia o iego cnocie, uważać nad to mamy, nayprzod ieżeli ieſt chciwy, bo ieżeli nim nie ieſt, to ieſt dowod ſerca w nim ſzlachetnego. Vważaymy powtore, ieżeli zadoſyć czyni powinnościom ſtanu ſwoiego; bo ieżeli tak ieſt, znać, że ma rozum gruntowny. Ale, ieżeli poſtrzeżemy, że ieſt chciwy, y przez niedbałſtwo nie pełni ſwoich powinności, choćby miał z inſzey miary naypięknieyſze przymioty, nie ieſt godzien naſzey przyiaźni, y naſzego poſzanowania. Procz tego ieſt ieſzcze ſpoſob dobry po-

remplir ſes devoirs, quelques belles qualités qu'il puiſſe avoir d'ailleurs, il eſt indigne de nôtre amitié, & de notre eſtime. C'eſt encore un bon moyen pour connoître les gens, que de conſiderer l'uſage qu'ils font de la bonne & de la mauvaiſe fortune.

§. LII.

De l'uſage de l'une & de l'autre fortune.

L'Uſage que fait un homme de la bonne & de la mauvaiſe fortune, montre quel eſt ſon génie, & nous apprend quels ſont les ſentimens qu'on doit avoir pour lui. Si la proſperité le rend fier & orgueilleux, ou que l'adverſité l'afflige extrêmement & lui faſſe perdre courage, il a l'eſprit petit & l'ame baſſe: au contraire, s'il eſt ferme & conſtant dans les malheurs qui lui arrivent, ou que les faveurs de la fortune ne lui faſſent rien perdre de ſa bonté, de ſa moderation, de ſon honnêteté, & de ſes autres vertus; on peut dire qu'il a le cœur noble, &

l'eſprit

znania ludzi, uważać, iak ſię z dobrą, y złą fortuną obchodzą.

§. LII.
O zażywaniu dobrey y złey fortuny.

SPoſob, iakim ſię człowiek obchodzi z dobrą, y złą fortuną, wydaie, iaki w nim ieſt dowcip, y naucza nas, iakie mamy mieć o nim zdanie. Jeżeli ſzczęśliwe powodzenie czyni go pyſznym, y wynioſłym, albo, ieżeli go przeciwność iaka zbytnie trapi, y odbiera mu weſoły umyſł, taki ma rozum miałki, y ducha nikczemnego: przeciwnie zaś, ieżeli ieſt wytrzymały, y ſtateczny w nieſzczęściach, ktore mu ſię przytrafiaią, albo, że ſprzyiaiąca mu fortuna, nie traci bynaymniey w nim dobroci, ſkromności, poczciwości, y inſzych iego cnot, może ſię o takim mowić, że ſerce ma ſzlachetne, y umyſł wyſoki. Zaprawdę, bez tych dwoch wielkich przymiotow, nie można oświadczyć w rożnych trefunkach, ktorym podlegamy, tey ſtałości, y nie-

l'esprit élevé. En effet, sans ces deux grandes qualités, on ne peut témoigner dans les diverses conjonctures, où l'on se rencontre, cette fermeté, & cette égalité d'ame, qui marquent l'empire absolu qu'on a sur ses passions. Pour pouvoir suivre dans l'occasion le peu d'exemples qui se trouve d'une vertu si solide, faisons souvent réflexion que les biens de cette vie sont si peu de chose, qu'ils ne doivent point flatter nôtre orgueil, & que les peines qu'on y souffre, passent si vite, qu'elles ne doivent pas nous abattre. Considerons aussi, quel est l'excès de bonheur & de gloire qui nous est destiné, si nous faisons des biens & des maux temporels, l'usage que nous en devons faire. Persuadés de ces vérités importantes, regardons en Philosophes Chrétiens, les divers changemens de nôtre fortune, soit dans l'abaissement, ou dans l'élévation, conservons une humeur toûjours égale, & tenons une conduite toûjours uniforme. Montrons enfin, que nous sommes également capables, & de soûtenir le poid de la grandeur, & de supporter constamment les disgraces.

§.

y nieporuszenia ducha, ktora iest dowodem iednowładnego panowania, ktore kto ma nad swoiemi passyami. Azebyśmy mogli w podaney okazyi naśladować przykłady, ktorych mało iest, tey tak doskonałey cnoty, rozważaymy sobie, że te dobra doczesne, tak małą rzeczą są, iż nie mamy się z nich pysznić, y że dolegliwości, ktore przy nich ponosić trzeba, tak prędko przemiiaią, iż nas nie powinny zasmucać. Vważaymy także, iak wielka iest szczęśliwość, y chwała, ktora iest nam przeznaczona, ieżeli tak dobrych, y złych rzeczy tych doczesnych zażywamy, iakośmy powinni. Wierząc tym prawdom wielce pożytecznym, zapatruymy się podług Chrześciańskiey Filozofii, na rożne odmiany naszey fortuny: bądź to w poniżeniu, bądź w podwyższeniu, zachowaymy rowny zawsze umysł, y sprawuymy się zawsze iednakowo. Pokażmy naostatek, że możemy iednakowo y ciężar szczęścia wielkiego dźwigać, y nieszczęśliwości mężnie znosić.

§. LIII.
Des Lettres de Créance, des Blanc-ſignés, &c.

DANS le tems où nous ſommes, l'on doit prendre de grandes précautions pour ne pas être dupe des fourbes & des hypocrites : car les perſonnes même, que nous croyons nous être les plus devoüées, ſont quelquefois les premiéres à nous tromper. C'eſt pour cette raiſon qu'il faut être bien aſſuré de la probité de ceux, à qui l'on donne des Lettres de Créance. Je crois même que quand il eſt néceſſaire de donner ces ſortes de Lettres, on doit toûjours les accompagner d'inſtructions claires, précifes & qui déſcendent dans un grand détail ; afin que ceux que l'on a chargé de conduire une affaire, ne puiſſent ſe couvrir d'aucun prétexte, ſi, pour leur interêt particulier, ils oſent faire quelque fauſſe démarche dans le cours de la négociation. Quand aux Blanc-ſignés, je ne voudrois jamais en confier

§. LIII.
O Listach Kredensyonalnych, y o Blankietach podpisanych.

W Tym czasie, w ktorym żyiemy, potrzeba, żeby zażył wielkiey ostrożności, kto nie chce być oszukanym od szalbierzow, y obłudnikow; bo te nawet osoby, o ktorych rozumiemy, że nam są nayżyczliwsze, naypierwsze nas czasem zdradzaią. Dla tey przyczyny, potrzeba być bardzo pewnym o poczciwości tych, ktorym się daią Listy kredensyonalne. Ja nawet rozumiem, że kiedy przyidzie dawać takie listy, potrzeba zawsze przydać do nich instrukcye iasne, y wyrażne, y ktore wyrażaią dostatecznie wszystkie zosobna okoliczności; żeby ci, na ktorych włożono sprawę iaką, nie mogli się zastawiać żadnym pretextem, ieżeliby dla swego zysku prywatnego śmieli zdradliwie postąpić w zaczętey negocyacyi. Co do Blankietow podpisanych, iabym ich nikomu nigdy powierzyć nie chciał: y ktokolwiek weźmie na uwagę, że przez te, wolność swoię,

honor,

fier à perſonne: Et quiconque fera réflexion, que par là on met ſa liberté, ſon honneur, & ſa vie entre les mains d'autrui, ſe gardera bien d'expoſer tout ce qu'il a au monde de plus précieux ſur une choſe ſi facile à égarer, & dont un méchant homme peut faire ſi aiſement un mauvais uſage. Il ne faut auſſi donner à qui que ce ſoit des certificats de ſervices & de bonne conduite, quand on n'a pas des preuves de ce que l'on avance. De pareils témoignages ſont injuſtes, lors qu'ils ſont rendus ſans connoiſſance de cauſe, parce qu'ils font avoir des récompenſes à ceux, qui n'en méritent pas. Outre que s'il arrive enſuite que ces gens là abuſent des graces qu'ils ont reçû du Prince, on a régret, mais trop tard, d'avoir contribué à les leur faire obtenir, ſans être aſſuré qu'ils en étoient dignes.

§. LIV.
De la curioſité.

LA curioſité eſt loüable, lors qu'elle tend à la connoiſſance de ce

qui

honor, y życie kładzie w ręku drugiego, będzie się bardzo strzegł powierzać tego, co ma w świecie naydroższego, rzeczy tey, ktora się tak łatwo zaronić może, y ktorey zły człowiek tak łatwo na złe zażyć może. Nie potrzeba także nikomu, ktożkolwiek on iest, dawać świadectwa zusług, y dobrych obyczaiow, kiedy nie mamy o tym dowodow, ktorego promowuiemy. Podobne świadectwa niesprawiedliwe są, kiedy bywaią dane bez wiadomości sprawy, ponieważ takim do nadgrody odebrania pomagaią, ktorzy iey są niegodni. Procz tego, że, kiedy się trafi potym, że tacy ludzie na złe zażywaią łask od Krola odebranych, żałuiemy, lecz bardzo poźno, żeśmy im pomogli do dostąpienia tych łask, nie będąc pewnemi, że ich byli godni.

§ LIV.
O ciekawości.

CIekawość chwalebna iest, kiedy zmierza do wiadomości tego, co iest pożytecznego, y uczciwego: ale na ten

czas

qui est utile & honnête : mais elle est de dangereuse consequence quand elle nous mêne trop loin, & qu'elle ne nous fait récherchér que des choses mauvaises, ou inutiles. Soyons curieux de ce qui regarde la perfection de nôtre état; instruisons nous à fond de tous nos devoirs, servons nous de tout ce que nous avons d'esprit pour les bien connoître, & pour exceller dans la profession, que nous avons embrassée: Rien n'est plus avantageux, que d'être habile chacun dans son métier: C'est par là qu'aujourd'hui l'on se distingue, & que l'on peut espérer de s'avancer en peu de tems. Celui qui par une vaine curiosité, ou pour avoir la réputation d'être universel, veut s'appliquer à trop de choses, n'en sçait jamais bien aucune, & ne recueille pour fruit de son travail & de ses longues études, qu'une connoissance superficielle de diverses matiéres, qui souvent n'ont nul rapport à sa condition. Ne pourra t'on jamais persuader aux hommes de ne s'attacher qu'au solide? Cet Abbé qui devroit étudier sans cesse l'Ecriture sainte
pour

czas iest niebespieczna, kiedy nas daleko prowadzi, y kiedy przez nię szukamy tylko rzeczy złych, y niepożytecznych. Bądźmy ciekawemi w tym, co się tycze doskonałości stanu naszego; dowiadujmy się z gruntu o wszystkich powinnościach naszych, zażywaymy wszystkiego, ile mamy rozumu, do dobrego ich poznania, y żebyśmy celowali w professyi, ktorą sobie obraliśmy. Nie masz nic pożytecznieyszego, iako żeby każdy był doskonałym w swoim rzemieśle. Tym się dzisiay rożnią od inszych ludzie, y przez to każdy może się spodziewać, że w krotkim czasie wyżey postąpi. Ten, ktory przez prożną tylko ciekawość, albo żeby o nim rozumiano, że wszystko umie, chce się uczyć wiele rzeczy, żadney z nich nigdy dobrze nie umie, y nie odnosi z pracy, y z długich nauk swoich, tylko wiadomość powierzchowną rożnych materyi, ktore częstokroć nic się nie stosują do iego kondycyi. Nie możnaż będzie nigdy wmowić w ludzi, żeby się do gruntowney tylko przywięzowali nauki? Ow duchowny, ktoryby powinien bez przestanku uczyć się Pisma S. ażeby w nim umie-

pour y apprendre une ſcience toute di-vine, s'eſt infatué de l'Aſtrologie judiciaire, & il paſſe les jours & les nuits à conſulter des Ephemerides, & à chercher les divers aſpects des Planétes, pour tirer des horoſcopes. Quelle folie de prétendre pénetrer dans l'avenir par le ſecours d'un art qui n'eſt appuyé que ſur les vaines imaginations de quelques anciens Fanatiques! Les Aſtrologues les plus fameux avoüent, qu'ils n'ont point d'autre principe que l'expérience ; & cependant c'eſt l'expérience même qui les condamne, puisqu'elle dement preſque toûjours leurs chimeriques prédictions. Ce Mathématicien ſe morfond pour trouver la quadrature du cercle, ou le mouvement perpetuel, au lieu d'employer ſon tems à perfectionner les parties des Mathématiques qui ſont le fondement de pluſieurs arts neceſſaires à la vie humaine. Ce Chymiſte, qui pouvoit ſervir le public en s'attachant à ce qu'il y a d'utilité dans ſa profeſſion, s'eſt mis en tête de chercher la Pierre Philoſophale ; il ne ſonge à autre choſe qu'à réüſſir dans le *grand*

œuvre

umieiętności nabył cale Boſkiey, omamił ſię zabobonną wieſzczbiarſką nauką, y trawi dni, y nocy na czytaniu prognoſtykow, y ſzukaniu rożnych aſpektow Planet, ażeby prorokował o przyſzłych rzeczach. Co za nierozum chcieć przenikać rzeczy przyſzłe, przez taką naukę, ktora ſię na prożnych tylko zaſadza imaginacyach dawnych niektorych fantaſtykow w natchnienia wierzących? Nayſławnieysi Gwiazdarze wyznaią to, że nie maią inſzego fundamentu, tylko doświadczenie, a przecie też ſamo doświadczenie potępia ich, ponieważ prawie zawſze kłamſtwo wytyka chimerycznym ich proroctwom. Ow Matematyk marznie, ſzukaiąc kwadratury cyrkułu, albo ruchomości nigdy nieuſtaiącey, zamiaſt tego, żeby łożył czas ſwoy na wydoſkonalenie inſzych części Matematycznych, ktore ſundamentem ſą wielu nauk potrzebnych do pożycia ludzkiego. Ten Chimiſta, ktoryby mogł ſłużyć Rzeczypoſpolitey, udawſzy ſię do czego pożytecznego z profeſſyi ſwoiey, zaprzątnął ſobie głowę dochodzeniem ſekretu kamienia Filozoficznego; nie myśli o czym inſzym, tylko, ażeby mu

ſię

œuvre, se flattant de changer bien-tôt tout en or, comme le Midas de la fable. Etrange entêtement des hommes, qui leur fait rechercher avec tant de soin & fatigue des choses, que Dieu leur a voulu cacher! Criminelle curiosité qui les porte à dissiper leurs biens, à negliger leurs principaux devoirs, & à consumer inutilement une vie, dont chaque moment devroit être si utilement employé.

§. LV.

Eviter le commerce des libertins & des esprits foibles.

LA parole, soûtenuë de l'éxemple, a tant de force, qu'il est très difficile de résister à l'impression qu'elle fait sur nous. C'est pourquoi il est important d'éviter le commerce de ceux qui vivent dans le déreglement, & qui font profession de libertinage. Outre que les liaisons que nous aurions avec eux, ruineroient nôtre reputation; leurs discours impies, leurs faus-

ses

się udała ta materya złota, obiecuiąc sobie, że wnet wszystko w złoto odmieni, iako ow Midas, o ktorym bayki piszą. Dziwny w ludziach upor, wiedzie ich do tego, że z tak wielkim staraniem, y pracą takich rzeczy dochodzą, ktore Bog chciał mieć przed niemi zakryte. Niegodziwa taka ciekawość, ktora ich przyprawia o utratę dobr, y zaniedbanie pierwszych powinności swoich, y że bez pożytku życie trawią, ktorego kożdy moment tak pożytecznie łożycby należało.

§. LV.

O chronieniu się towarzystwa z Ludzmi bezbożnemi, y słabego rozumu.

SŁowo przykładem potwierdzone, taką ma moc, że bardzo trudno iest oprzeć się tey impressyi, ktorą w nas czyni. Dla czego, wiele bardzo na tym zależy, abyśmy się strzegli towarzystwa ludzi nierządnie żyiących, y ktorzy prawie przysięgaią na życie bezbożne. Albowiem, procz tego, że przez taki z niemi związek, tracilibyśmy sławę dobrą

ſes maximes, & leurs mauvais exemples, ne manqueroient pas d'alterer d'abord nos meilleures inclinations, de corrompre inſenſiblement nôtre cœur, & de nous précipiter enſuite dans les malheurs où tombent le plus ſouvent ces ſortes des gens. C'eſt encore une des régles de la prudence, de n'entrer jamais en ſocieté avec les eſprits foibles & timides, qui ſont preſque tous ſcrupuleux & ſuperſtitieux. Comme leur maladie eſt contagieuſe, le commerce que l'on a avec eux fait naître des ſcrupules & des doutes, qui partagent l'eſprit & l'empêchent de faire un juſte diſcernement des choſes. Ces doutes & ces ſcrupules nous cauſent auſſi des craintes frivoles, qui toutes vaines qu'elles ſont, ne laiſſent pas de nous troubler, & de nous ôter la liberté d'eſprit, & la tranquillité de cœur, ſans les quelles on ne peut ni connoitre quel eſt le meilleur parti, ni l'embraſſer avec confiance.

§.

rozmowy ich bezbożne. zdania ich omylne, y złe przykłady, bez pochyby odmieniłyby w nas dobre skłonności, y pomału zepsowałyby serce, a zatym przyprawiłyby nas o te wszystkie nieszczęśliwości, w ktore wpadaią nayczęściey tacy ludzie. Nad to, iest ieszcze iedna reguła rostropna, nie wchodzić nigdy w towarzystwo z ludźmi rozumu słabego, y boiaźliwego, ktorzy cali prawie są tylko w skrupułach, y zabobonach. Bo iako choroba ich iest zaraźliwa, tak towarzystwo, ktore ma kto z niemi, rodzi skrupuły, y wątpliwości, ktore czynią roztargniony rozum, y są przeszkodą do prawego rozeznania rzeczy. Te wątpliwości, y te skrupuły sprawuią w nas takie boiaźni płoche, ktore chociaż cale są prożne, atoli nie przestaią nas trwożyć, odbieraią nam wolność rozumu, y pokoy serca, bez ktorych nie można, ani poznać, co iest lepszego, ani się do tego wziąć z bespieczeństwem.

§. LVI.

N'user de finesse que par nécessité.

LORS qu'il n'y a point de raison solide, qui nous oblige à dissimuler, ce doit être une loix pour nous, d'agir avec franchise. A quoi bon faire toûjours le fin ? affecter de parler d'une maniere envelopée ; & tenir une conduite misterieuse hors de saison ? Cela ne sert qu'à donner de la défiance aux autres. D'où il arrive, que quand la finesse est necessaire à celui qui en use ordinairement, elle lui devient inutile, parce qu'on est en garde contre ses artifices. Les desseins d'un homme qui passe pour dissimulé, sont les plus faciles à deconcerter, car comme on se defie de lui, & qu'on l'observe avec soin, on ne manque gueres de rompre toutes ses mesures. Je ne parle point ici de cette finesse, qui n'a pour but que de surprendre, & de tromper : chacun sçait qu'elle est criminelle : Je parle de celle qui

§. LVI.

O tym: że nie mamy zażywać symulacyi, tylko z potrzeby.

Kiedy nie mamy słuszney przyczyny, ktoraby nas przymuszała, ażebyśmy się z czym nie wydawali, powinniśmy to sobie mieć za prawo, szczerze z drugiemi postępować. Na coż się albowiem przyda pokazywać się zawsze frantem? wymyślać sposob mowienia nie wyrozumiały, y używać taiemnic nie w czasie? To się na nic nie przyda, tylko, że podeyrzenie ku nam w drugich sprawi. Zkąd idzie, że, kiedy symulacya iest potrzebna temu, ktory iey pospolicie zażywa, staie mu się niepożyteczna, gdyż każdy strzeże się chytrości iego. Przemysły takiego człowieka, ktorego maią za nieszczerego, nayłatwiey mogą być pomieszane; bo iako każdy mu nie ufa, y pilne ma na niego oko, nie trudno o sposoby, ktoremi przeszkodzić można wszelkim iego zamysłom. Nie mowię ia tu o tey symulacyi, ktora nie ma inszego końca, tylko ażeby podeyść, y oszukać dru-

n'a rien de mauvais en ſoi; & je dis, que toute innocente qu'elle eſt, il ne faut l'employer que rarement, & par néceſſité La régle générale qu'on peut donner là deſſus, c'eſt qu'il ne faut pas uſer de fineſſe pour tromper perſonne, mais ſeulement pour empêcher d'être trompé.

§. LVII.

De la mort d'un Ami.

C'Eſt une douleur bien ſenſible que celle qu'on reſſent, quand on perd un homme de mérite, qu'on aime, & dont on eſt ſincerement aimé. Une telle perte eſt d'autant plus grande, qu'elle eſt plus dificile à réparer, & il faudroit avoir la fermeté, ou plûtôt la dureté d'un Stoïque, pour n'en être pas vivement touché. Quoique cette douleur ſoit juſte, il faut cependant tâcher d'en adoucir l'amertume par le ſecours de la Foi & de la raiſon: & conſiderer qu'en ces ocaſions il ne ſuffit pas de verſer des larmes, pour remplir les devoirs de la véritable amitié. On doit de plus, conſerver

chere-

giego: każdy wie, że taka iest niegodziwa: ale o tey mowię, ktora nic złego w sobie nie ma, y mowię, że choćby nayniewinnieysza w sobie była, nie trzeba iey zażywać, chyba bardzo rzadko, y z potrzeby. Reguła generalna, ktora się w tym dać może, ta iest: że się nie godzi zażywać symulacyi na oszukanie nikogo, lecz tylko na przeszkodzenie temu, żeby sam kto nie był oszukanym.

§. LVII.

O śmierci Przyiaciela.

JEst to żal wielce przenikaiący, ktory ponosiemy z utraty człowieka iakiego godnego, ktoregośmy kochali, y ktory nas z wzaiemną kochał szczerością. Taka strata tym iest większa, im iest trudnieysza do odzyskania: y potrzebaby stałości, albo lepiey rzekę, za wardziałości Stoika, żeby nie być nią wskroś przerażonym. A lubo ten żal iest sprawiedliwy, trzeba z tym wszystkim starać się, żeby sobie słodziło iego gorzkość, wiarą, y rozumem: y uważać, że w tych okazyach, nie dosyć iest łzy wylewać, na wypełnienie powinności prawdziwey przyiaźni. Potrzeba

 nad

cherement le ſouvenir de ſon Ami; honorer ſa mêmoire; éxecuter fidélement ſes derniéres volontés; aſſiſter ſa famille, ſi elle a beſoin de ſecours: & ſur tout, faire prier Dieu pour lui, afin d'avancer le bonheur de ſa ſeconde vie.

§. LVIII.

A la Cour la défiance eſt néceſſaire.

LA cour doit être conſidérée comme un pays ennemi, où mille pieges ſont tendus pour nous ſurprendre. C'eſt là où les gens ont le plus d'honnêteté & le moins de ſincerité. Défions nous de leurs careſſes artificieuſes, & de leurs fauſſes confidences; & ſouvenons nous, que leur maxime la plus commune eſt, de faire paroître au dehors tout autre choſe, que ce qu'ils ont dans l'ame. Tel vous ſourit, & vous témoigne de l'affection, qui ne cherche que l'occaſion de vous perdre. Pour n'être pas la dupe de ces faux amis, un Courtiſan habile cache également ſes deſſeins, & ſes

nad to, zachować miłą pamięć swego przyiaciela, uczciwie go wspominać; pełnić wiernie iego ostatnią wolą; wspomagać iego Familią, ieżeli potrzebuie iakiey pomocy, a nadewszystko starać się, żeby się zań modlono, ażeby mu przyspieszyć szczęśliwości wiecznego żywota.

§. LVIII.
Przy Dworze ostrożność iest potrzebna.

DWor trzeba sobie uważać, iako kray nieprzyiacielski, w ktorym tysiąc sideł zastawionych iest na ułowienie nas. Jest to mieysce, na ktorym ludzie naywięcey obyczayności maią, a nayminiey szczerości. Nie dowierzaymy karesom ich sztucznym, y fałszywey poufałości; y pamiętaymy, że ich ustawa naypospolitsza iest, pokazywać zewnętrznie cale co inszego, niż maią w sercu. Taki się do ciebie uśmiecha, y oświadcza ci affekt, ktory szuka tylko okazyi, żeby cię zgubił. Zeby tedy nie być zdradzonym od takich fałszywych przyiacioł, Dworski człek biegły ukrywać powinien zarowno

ſes penſées, particulierement ſur ce qui regarde la conduite des Grands; ſes deſſeins, afin que ſes rivaux ne puiſſent le prevenir; & ſes ſentimens, de peur que ſes ennemis ne les interpretent mal, & ne lui faſſent une affaire auprès de ceux, qui ſont en état de lui nuire. On dira ſans doute qu'il eſt pénible d'être toûjours ſur ſes gardes, & de ſe defier des perſonnes que l'on eſt obligé de voir tous les jours. J'en demeure d'accord : mais à la Cour ces précautions ſont d'une néceſſité indiſpenſable. Et aprés tout, il vaut mieux être circonſpect & reſervé dans ſes actions & dans ſes paroles, au hazard de ſe gêner un peu, que de s'expoſer à être trahi en découvrant ſon cœur à des gens de la fidélité, desquels on n'a point des marques certaines. Je n'approuve pas pourtant une défiance ſi générale, qu'elle ne ſouffre nulle exception. J'avouë qu'on peut prendre confiance en un ami ſage, & d'une vertu eprouvée; mais jusqu'à ce qu'on ait le bonheur de trouver un pareil ami, le moyen le plus ſur pour n'être pas trompé, c'eſt de ne ſe fier à perſonne.

§.

zamysły, y zdania swoie, osobliwie w tym, co się tycze sprawowania się Panow wielkich; zamysły, aby go powiennicy iego nie mogli w nich uprzedzić; zdania zaś swoie, aby nieprzyiaciele iego źle ich nie tłomaczyli, y żeby go nie udali przed temi, ktorzy mu szkodzić mogą. Rzecze kto bez wątpienia, że to rzecz iest nader trudna mieć się zawsze na ostrożności, y nie dowierzać ludziom, z ktoremi się trzeba co dzień widzieć: Zgadzam się ia na to; ale z tym wszystkim taka ostrożność przy Dworze iest koniecznie potrzebna. A w reszcie, lepiey iest być ostrożnym, y taiemnym w swoich sprawach, y słowach, choćby też y cięzkości zażyć, niż podawać się na zdradę, otwieraiąc się z sercem swoim, ludziom szczerym, ktorych szczerości pewnego dowodu nie mamy. Nie chwalę ia iednak ostrożności tak powszechney, żeby nie miała mieć żadney excepcyi. Przyznaię, że może kto ufać iakiemu przyiacielowi rostropnemu, y cnoty doświadczoney, ale poki kto nie będzie tak szczęśliwy, żeby takiego sobie znalazł przyiaciela, naybespiecznieyszy sposob iest, aby nie być zdradzonym, nie ufać nikomu.

§. LIX.
Des Paſſions dans ceux qui ſont avancés en âge.

CHACUN plaît d'autant plus, que ſes maniéres ont de rapport à ſa condition & à ſon âge. Ainſi l'air grand & majeſtueux nous plaît dans un Monarque; la gravité dans un Magiſtrat; la mine haute & fiere dans un Général d'Armée. De même, nous aimons à voir de la gayeté dans un enfant; de l'activité dans une jeune homme; du ſerieux dans un vieillard. Au contraire, une perſonne eſt d'autant plus deſagréable, qu'elle s'éloigne du caractere qui lui eſt propre. De là vient, qu'on ne peut ſoufrir dans un vieillard les paſſions des jeunes gens: mais c'eſt l'amour principalement qui rend ridicule un homme avancé en âge. En éffet, qu'elle plus groteſque figure, que celle d'un vieillard galant & paſſioné? Eſt-il moyen de s'empêcher de rire, quand on lui voit faire un perſonage, qui lui con-

§. LIX.

O namiętnościach ludzi wieku podeszłego.

TYm się bardziey każdy podoba, im bardziey obyczaie w nim zgadzaią się z iego kondycyą, y z laty. Y tak, postawa Pańska, y wspaniała, podoba nam się w Monarsze; postawa poważna w Sędziu; postawa wyniosła, y pyszna w Generale Woysk; Podobnym sposobem lubiemy widzieć wesołość w dziecięciu; rączość w młodzieńcu; powagę w starym. Przeciwnie zaś, tym bardziey Osoba każda iest nam nie miła, im daley odstępnie od przymiotow sobie przyzwoitych. Ztąd pochodzi, że nie możemy znieść w starych, namiętności własnych ludziom młodym: osobliwie zaś miłość na pośmiewisko wydaie człowieka w leciech podeszłego. Bo iakaż zaiste może być śmiechu godnieysza postawa, iako Starca gacha, y miłośnika? y iakim się sposobem utrzymać od śmiechu, kiedy obaczemy, że bierze na się obyczaie takiey osoby, ktora mu bynaymniey nie przystoi? Wielkie to iest nieszczęście utracić w kilku dniach

honor,

vient ſi peu? C'eſt un grand malheur de perdre en peu de jours ce qu'on avoit acquis d'honneur & de gloire, pendant une longue vie. C'eſt pourtant ce qui arrive aux vieilles gens, qui veulent vivre comme ils faiſoient pendant leur jeuneſſe, & qui ne ſont pas plus ſages, & plus maîtres d'eux-mêmes à ſoixante ans, qu'ils l'étoient à dix huit.

§. LX.

Des Avis.

IL importe beaucoup à ceux, qui occupent les premiéres places, d'écouter les avis qu'on veut leur donner, & de ſuſpendre leur jugement jusqu'à ce que la verité ſoit éclairée. Comme on découvre bien des choſes par cette voye, il eſt de la prudence d'un Miniſtre, d'un Général d'Armée, d'un Gouverneur de Place. &c. d'admettre les donneurs d'avis, & de les récompenſer liberalement, s'ils vérifient, ce qu'ils ont avancé. Mais ſi pour donner bonne opinion de leur eſprit & de leur adreſſe à démêler un

intri-

honor, y ſławę, ktorego kto nabył przez długie życie. Co ſię przytrafia ſtarym ludziom, ktorzy tak chcą żyć iako w młodym wieku, y ktorzy nie poſtępuią ſobie ſtateczniey, ani bardziey panuią nad ſwoiemi namiętnościami, iako w ośmnaſtym roku.

§. LX.
O zdaniach.

WIele na tym zależy tym, ktorzy pierwſze trzymaią Vrzędy, ſłuchać zdania, ktore kto inſzy chce im dawać, y poty ſwoie zawieſić zdanie, poki prawda nie będzie obiaśniona. Jako ſię tą drogą wiele odkrywa rzeczy, tak to ieſt roſtropnego Miniſtra, Generała Woyſk, Kommendanta Fortecy, &c: przypuſzczać do ſiebie, tych, ktorzy im zdania ſwoie daią, y nadgradzać im choynie, ieżeli ſprawdzą, co wcześnie opowiedzieli. Lecz, ieżeli dla ſprawienia ſobie dobrey opinii o ſwym rozumie, y ſpoſobności ſwoiey do wywikłania naytrudnieyſzych zawiłości, czynią fałſzywe powieści; y że przez nienawiść, albo zazdrość,

intrigue, ils font de faux rapports; & que par haine ou envie, ils osent même imposer des crimes à des gens d'honneur & de probité, ils méritent d'être sévérement punis comme des calomniateurs, dont les artifices peuvent avoir des suites dangereuses, & pour l'Etat, & pour ceux, qui s'y laisseroient surprendre.

§. LXI.

Devoirs des personnes élévées en dignité.

LES hautes dignités demandent tant de soin, de travail, de vigilance, & d'application, que ce sont plutôt d'illustres esclavages, que des postes, où l'on puisse vivre au gré de ses désirs. Mais c'est une verité dont les Grands ne se laissent pas aisément persuader. Qui leur diroit, que plus on est élevé au dessus des autres, moins on est libre en un sens, & plus on a de devoirs à remplir, de précautions à prendre, & de mesures à garder, leur parle-

ważą się nawet po twarz kłaść na ludzi poczciwych, y cnotliwych, godni są, aby byli surowo karani, iako Potwarce, ktorych zdrady mogą pociągnąć za sobą rzeczy niebespieczne y dla Krolestwa, y dla tych samych, ktorzyby się im w nich dali oszukać.

§. LXI.
Powinności ludzi wyniesionych na dostoieństwo.

WYsokie dostoienstwa wyciągaią tyle troskliwości, pracy, baczności, y pilnowania, że są raczey pozorną niewolą, niż takiemi Urzędami, na ktorychby kto mogł żyć podług swoich chuci. Lecz Panowie nie łatwo tey prawdzie wiarę daią. Ktoby im mowił, że im iest kto wyżey nad drugich wyniesiony, tym iest mniey wolny w swoiey żądzy, a tym więcey ma powinności, ktore pełnić powinien, ostrożności, ktorą ma zachować, y miary, ktorey ma przestrzegać, gadałby do nich ięzykiem nie znaiomym, y grubiańskim. Nie zapatruią się w wielkich dostoieństwach, tylko na honory, ktore z nich odbieraią, y moc, ktorą im daią,

nie

parleroit un langage inconnu & barbare. Ils n'envisagent dans les grands emplois, que les honneurs qu'on y reçoit, & le pouvoir qu'ils donnent, sans jamais penser aux obligations & aux soins qui y sont nécessairement attachés. Il s'en trouveroit peu qui osassent aspirer aux premiéres Charges, s'ils considéroient combien il est difficile de s'en acquiter dignement. Ce n'est pas assez pour celui qui en est révétu, d'avoir les plus beaux talens de l'esprit, si les plus nobles inclinations du cœur ne les accompagnent, & n'en réglent l'usage: presque toutes les vertus lui sont encore nécessaires, particulierement la pieté, la prudence, & la moderation. Il est obligé, d'être réglé dans ses mœurs, & dans toute sa conduite, pour donner du credit à la vertu; d'avoir un grand zéle pour le bien de l'Etat, & pour les interets de la Religion; de contribuer autant qu'il peut au soulagement des miseres publiques, & particuliéres; de punir le vice avec sévérité, de recompenser liberalement le mérite; d'avoir l'équité pour unique régle de ses acti-

nie myśląc nigdy o obowiązkach, y ftaraniu, ktore do nich koniecznie muszą być przywiązane. Małoby się takich znalazło, ktorzyby się odważyli pragnąć pierwszych godności, gdyby uważali, iak trudno bardzo iest, czynić im zadosyć. Mało na tym temu, ktory taką godnością iest obdarzony, choćby miał iak naypięknieysze przymioty, y rozum, ieżeli przy tym nie ma iak naywybornieyszych serca skłonności, y ieżeli ich porządnie nie zażywa; nad to ieszcze prawie wszystkie insze cnoty są mu potrzebne, osobliwie zaś: pobożność, rostropność, y powściągliwość. Powinien być umiarkowany w obyczaiach, y we wszystkich sprawach swoich, żeby przydał powagi cnocie; powinien mieć wielką gorliwość o dobro publiczne, y co się tycze Religii; powinien przykładać się, ile może, do poratowania publiczney, y prywatnych ludzi mizeryi; karać surowo występki, nadgradzać choynie zasługi; mieć sprawiedliwość za iedyną spraw swoich regułę; być pilnym, bacznym, niespracowanym. Jednym słowem, powinien poświęcić pokoy swoy na usługę swego Krola, y Oyczy-

ons; d'être appliqué, vigilant, infatigable: En un mot, de sacrifier son répos pour le service de son Roi, & de sa Patrie. Ceux que le Prince a établi pour rendre la Justice à ses Peuples, pour commander ses Armées, ou pour gouverner ses Provinces, sont indispensablement obligés d'accomplir tous ces devoirs. Ce n'est aussi que par là, qu'ils peuvent éviter les disgraces, se maintenir avec dignité, & mériter une gloire solide.

§. LXII.

Ne se hâter pas de répondre dans les affaires importantes.

C'EST une témerité de dangereuse consequence, que de répondre sur le champ dans les importantes affaires, à moins que d'avoir une longue expérience soûtenuë par une vaste capacité. Et quand même on auroit ces deux grands avantages, je croi que si l'occasion le peut permettre, il faut prendre du tems pour méditer la répon-

Oyczyzny. Ci, ktorych Krol postanowił Sędziami ludu swoiego, albo do sprawowania Woysk, do rządzenia Prowincyi, są nieuchybnym sposobem obowiązani zadosyć czynić powinnościom swoim. A tak szczegulnie mogą się uchronić niechęci, utrzymać się z honorem przy dostoieństwie, y zarobić sobie na sławę wielką.

§. LXII.
Nie trzeba się kwapić z odpowiedzią w sprawach wielkiey wagi.

JEst to niebespieczna zuchwałość odpowiadać skwapliwie w sprawach wielkiey wagi, chyba żeby kto miał długie doświadczenie rzeczy na wielkiey sprawności polegaiące. A chociażby nawet y te dwie wielce pożyteczne znaydowały się w nim własności, iabym rozumiał, że, ieżeli okazya to znieść może, trzeba sobie na iaki czas wziąć do rozmyślania nad odpowiedzią, ktorą dać potrzeba w rzeczy przedsięwziętey. Niechay nikt, przez

pychę

ponſe qu'on doit faire à ce qui eſt propoſé. Que par un orgueil criminel on ne ſe pique point alors de faire paroitre la grandeur, & la facilité de ſon eſprit, en expédiant trop à la hâte, ce qui mérite d'être examiné à loiſir. En ces rencontres, on ne fait point de fautes légéres; ſur tout, quand il y va de l'interêt de l'Etat.

§. LXIII.

Ne point protéger les Méchans.

RIEN n'eſt ſi beau que de faire du bien à tout le monde, ſans en excepter nos plus grands ennemis. Il n'y a que les méchans qu'il ne faut jamais ſoûtenir. Ce ſeroit ſe déclarer protecteur du vice, & renoncer par conſequent à la qualité d'homme d'honneur. Un Miniſtre qui donne aux méchans du credit & de l'autorité, en les avançant dans les Charges, ſe rend réſponſable de tous les crimes qu'ils peuvent commettre, en abuſant de leur pouvoir. Et outre que Dieu

pychę kary godną nie sadzi się na ten czas, ażeby pokazał wielkość, y bystrość rozumu swoiego, czyniąc bardzo skwapliwie, co długiey uwagi czasu wolnego potrzebuie. W takich przypadkach nie lekkie popełniaią się błędy; nadewszystko kiedy idzie o interess publiczny.

§. LXIII.
Nie trzeba niecnotliwych ludzi ochraniać.

NIe masz nic pięknieyszego, iako wszystkim dobrze czynić, nie wyłączaiąc od tego y naywiększych nieprzyiacioł naszych. Sami tylko niecnotliwi ludzie tacy są, ktorych ochraniać nie potrzeba. Byłoby to albowiem iedno, co czynić się obrońcą niecnoty, a zatym, co wyrzec się poczciwego człowieka. Minister, ktory niecnotom czyni kredyt, y daie im władzą, podwyższaiąc ich na Vrzędy, staie się winnym odpowiedzieć za wszystkie ich kryminały, ktore mogą popełnić, na złe zażywaiąc władzy swoiey

châtiéra ce Ministre injuste & infidele, le Prince a droit de le punir, de ce qu'il a confié son autorité à des sujets indignes, qui selon toutes les apparences, en feroient un mauvais usage.

§. LXIV.

Comment on se doit comporter envers les ingrats.

QUE le deplaisir d'avoir trouvé des ingrats ne nous porte jamais à les blâmer. Les réproches & les plaintes ne sont pas propres, à leur faire reconnoître leur faute. Au contraire s'ils se voyent décriés par nos discours, l'indiference qu'ils avoient pour nous se change en haine, & ils ne gardent plus de mesures avec nous. Le moyen de les faire rentrer en eux-mêmes, c'est de les traiter avec la même honnêteté, qu'auparavant, sans leur témoigner aucun ressentiment de leur ingratitude. Cette moderation les charme: elle les fait bien-tôt répentir de n'avoir eû aucun égard pour des personnes, qui en usent si bien avec

A procz tego, że Bog karać będzie takiego Ministra niesprawiedliwego, y niewiernego, ma go y Krol za co karać, że powierzał iego powagi ludziom niegodnym, po ktorych z wszelkiego pozoru zewnętrznego poznać było można, że iey na złe zażyć mieli.

§. LXIV.

Jak sobie postępować trzeba z niewdzięcznemi.

NIeukontentowanie z niewdzięcznych, ieżeli kiedy ktorych dla siebie takich znaydziemy, nie powinno nas nigdy przywodzić do tego, żebyśmy ich ganili. Wyrzuty, y narzekania nie są cale do tego dobre, aby im ich winę dały poznać. Przeciwnie y owszem, ieżeli się ostawionych widzieć będą, przez nasze mowy: oziębłość, ktorą mieli ku nam, odmienia się w nich w nienawiść, y żadnego więcey ku nam względu nie maią. Sposob tedy, ktorymbyśmy ich do tego przywieść mogli, żeby się obaczyli, iest ten: obchodzić się z niemi z tąż samą uczciwością, iak przed tym, nie pokazuiąc im żadney niechęci za ich niewdzięczn-

eux: & enfin elle les oblige à changer de conduite. Ne vaut il pas mieux gagner ainsi les gens par une bonté qui les touche, d'autant plus qu'ils sentent bien qu'ils en sont indignes, que de les irriter par nos réproches, par nos froideurs, ou par une fierté dédaigneuse, qui les rend nos ennemis.

§. LXV.

Ce qu'il faut observer dans les grandes entreprises.

DANS les grands desseins il s'agit souvent de tout gagner, ou de tout perdre. Comme les suites en sont très dangereuses s'il n'ont pas un heureux succès, on doit prendre beaucoup de précautions, avant que de s'y engager. Il est certain d'abord qu'on n'en doit jamais former aucun, qui soit important, à moins qu'on ne soit capable de le bien conduire, & d'en venir heureusement à bout. Pour cela, le génie seul ne suffit pas; l'application, la fermeté, & la diligence

Ta powściągliwość niezmiernie im ſię podoba, ona ich do żalu prędko przyprowadza, że nie miały żadnego względu ku tym Oſobom, ktore ſię z niemi tak dobrze obchodzą, y na oſtatek przymuſza ich do odmiany poſtępkow ſwoich. Nie lepieyże pozyſkać ſobie tym ſpoſobem ludzi dobrocią, ktora ich tym bardziey przenika, im ſię czuią być iey niegodnieyſzemi, a niżeli ich drażnić przez naſze wyrzuty, przez naſzą ku nim oziębłość, albo przez pychę pogardzaiącą, ktora nam ich czyni nieprzyiaciołami.

§. LXV.
Co potrzeba zachować w wielkich zamyſłach.

W wielkich zamyſłach idzie częſtokroć, albo o zyſk, albo o ſtratę wſzyſtkiego. A iako konſekwencye za niemi naſtępuią bardzo niebeſpieczne, ieżeli ſzczęśliwego nie doydą końca, tak trzeba zażyć wielkiey oſtrożnoścê wprzod, niżeli ſię kto w nie wda: Nayprzod pewna ieſt, że nikt nic ważnego

dans l'éxécution, sont encore nécessaires. Il faut de plus, que ceux qu'on choisit pour être aidé dans les grandes entreprises aient du jugement & du courage. Car s'ils manquent de jugement, le moindre obstacle les arrête; les difficultés, qui se présentent, les embarassent, & les rebutent; & s'ils n'ont pas de cœur, la vûë du pêril les étonne, la tête leur tourne, & l'on a le déplaisir d'échoüer par leur faute. Ceux avec qui on se lie en ces rencontres, doivent aussi être gens d'honneur. Je sçais qu'il n'y a rien à craindre des personnes de ce caractére, & qu'elles ont assez engagées quand elles ont donné leur parole. Cependant à cause de l'importance des affaires, dont il s'agit, de l'inconstance des hommes, dans le choix desquels on se trompe si aisément, & des accidens que l'on voit souvent arriver, je croi qu'il est nécessaire pour la sureté commune, de mettre par écrit les choses dont on convient avec ces personnes, & les résolutions que l'on prend de concert, & même de les exprimer en des termes si clairs, qu'ils ne donnent

point

przed się brać nie ma, czegoby dobrze sprawić, y do końca przywieść nie mogł. Do tego nie dosyć na dowcipie, starania nad to, stateczności y pilności w wykonaniu potrzeba. Precz tego, potrzeba, aby ci ktorych sobie obieramy do pomocy w wielkich zamysłach, mieli rozsądek dobry, y odwagę. Albowiem, ieżeli im zbywa na rozsądku, naymnieysza zawada im przeszkodzi; trudności, ktorekolwiek zaydą, zmięszaią ich, y odrażą: y ieżeli odwagi nie maią, sam widok niebespieczeństwa w zadumienie ich wprowadzi, głowa się im zawraca, y nie dokazawszy nic przez ich winę, gryść się muszą. Ci, z ktoremi się kto w takich okazyach wiąże, maią być ludzie poczciwi. Wiem ia, że się nie ma czego obawiać z strony Osob takiego charakteru, y że dosyć są wierne, kiedy się do tego słowem danym obowiążą; Z tym wszystkim dla wielkiey tych rzeczy wagi, o ktore idzie, dla niestateczności ludzi, w ktorych obieraniu tak łatwo się oszukuiemy, dla przypadkow, ktore się często, iako widziemy, trafiaią, iabym sądził za rzecz

 potrze-

point de lieu à l'équivoque. Si les choses ne réüssissent pas, & que l'on soit trahi ou abandonné, ces sortes d'écrits servent à justifier la conduite qu'on a tenuë: ils font voir qu'on n'a point eû de part aux fautes des autres, & que c'est à eux seuls, que le mauvais succès des affaires doit être imputé: ou parce qu'ils ont manqué de cœur dans le danger, ou par ce que voulant suivre leurs caprices, ils n'ont pas éxecuté ce qui avoit été résolu. Le secret n'est pas moins important dans les grands desseins, que les choses dont je viens de parler. C'est ce qu'on va faire voir dans la maxime suivante.

§. LXVI.

Du Secret.

LES plus grands Politiques travailleroient inutilement, si le secret n'étoit gardé dans leur conseil. En éffet, les entreprises les mieux concertées ne reüssissent point pour l'ordinaire, quand ceux qui ont intérêt de s'y opposer, les découvrent. Quelques justes que soient les mesures que l'on

prend

potrzebną, na wzaiemne swoie ubespieczenie, to wszystko wypisać, na co się Osoby między sobą umowią, y ktore przed się zamysły, podług umowy biorą; y nawet żeby ie wyrazić w tak iasnych terminach, aby nie dać mieysca dwoiakiemu tłomaczeniu. Jeżeli się nie powiodą rzeczy, y że kto zdradzony, albo opuszczony będzie, takie pisma służą do usprawiedliwienia się z spraw swoich, iako sobie kto w nich postąpił, oświadczaią, że nie był uczestnikiem cudzych win, y że im tylko samym niepomyślny koniec przedsięwziętych zamysłow ma być przyczytany: albo przez to, że nie mieli po temu serca w niebespieczeństwie, albo przez to, że, chcąc iść za swoim uporem, nie dokazali tego, na co się odważyli. Sekret także nie mnieyszey iest wagi, w wielkich zamysłach, iako y te rzeczy, o ktorych dopiero mowiłem. Co się pokaże zaraz w nauce następuiącey.

§. LXVI.
O sekrecie.

D*Aremnieby naywięksi Politycy pracowali, gdyby w radach swoich*

prend, ils les rompent toutes, & vont au devant de tous les desseins que l'on forme contre eux. C'est principalement à la Cour, qu'on doit être en quelque sorte impénétrable: les esprits y sont si subtils, qu'il ne faut qu'un mot, qu'un regard, pour leur faire connoître ce qu'on ne voudroit pas qu'ils sçûssent. Combien de projets voit on avorter, parceque ceux qui devroient cacher leurs intentions avec le plus de soin, se laissent pénétrer par des gens plus fins qu'eux. Il y a même des personnes, qui faute de jugement ou d'expérience, découvrent leurs desseins au premier venu, sans considerer à quoi leur ingenuité les expose. En vérité, on trouve si peu de fidelité parmi les hommes, qu'on ne sçauroit trop les éxaminer, & les éprouver avant que de s'ouvrir à eux. Ils demeurent pourtant tous d'accord que chacun est obligé de garder le secret, dont on lui a fait confidence, & que c'est un dépôt sacré auquel on ne doit jamais toucher, Mais ou est celui, qui observe éxactement cette loi ou plutôt qu'il ne la viole, s'il espére

trouver

ſekretu nie zachowali. Zaprawdę, nay-lepiey ułożone zamysły poſpolicie ſię nie udaią, kiedy ci, ktorzy w tym ſwoy zakładaią zyſk, żeby im przeſzkodzić, onych dochodzą. Choćby nayłepſze przedſięwzięte były układy, oni ie ze-pſuią, y uprzedzą wſzyſtkie zamysły, ktore kto ſobie przeciwko nim układa. Oſobliwie zaś przy Dworze trzeba być nieiakim ſpoſobem nie przeniknio-nym: bo tam rozumy tak ſą ſubtelne, że doſyć im ieſt na iednym słowie, na iednym ſpoyrzeniu, aby im dać poznać, o czymby kto nie chciał, żeby oni wiedzieli. Jak wiele układow wi-dziemy nie doſzłych, przeto, że ci, ktorzyby mieli z iak naywiękſzym ſta-raniem taić ſwoie zamysły, daią ſię przenikać ludziom dowcipnieyſzym, od ſiebie. Są nawet tacy ludzie, ktorym że zbywa na rozſądku, y experyencyi, wydaią ſię z ſwoiemi zamysłami przed każdym, kogo tylko pierwſzego napo-tkaią, nie uważaiąc, na co ich ta ſzczerość wydaie. Tak mało zaiſte mię-dzy ludźmi ieſt wierności, żebyś nie mogł nigdy doſtatecznie ich doświad-czyć ſię, y wyprobować wprzod, nim

trouver ſon compte dans cette infidelité? Quand je dis que le ſecret eſt une choſe inviolable & ſacrée, je ne pretens pas néanmoins que cette propoſition ſoit univerſelle, & que cette régle n'ait point d'exception. Car ſi, par exemple, un ami aprés m'avoir fait promettre que je ne le découvrirai point, me fait confidence d'une entrepriſe criminelle, où il s'eſt engagé: je dois, il eſt vrai, faire tous mes éfforts pour l'en détourner; mais ſi je n'en puis venir à bout, & que je n'aye point d'autre moyen pour l'empecher d'éxécuter la réſolution qu'il a priſe, il m'eſt permis de revéler ſon ſecret. La raiſon de cela, c'eſt, qu'en l'aſſûrant que je ne découvrirois à perſonne ce qu'il vouloit me confier, j'ai crû qu'il étoit incapable de rien faire qui fût indigne d'un honnête homme; ainſi je n'ai prétendu m'engager à garder le ſilence, qu'en ſuppoſant qu'il n'avoit aucun mauvais deſſein à me communiquer. D'ailleurs, il eſt certain que toute promeſſe faite contre un premier devoir, eſt nulle. Or ſi j'ai promis de ne point declarer un

ſię im czego zwierzyſz. Wſzyſcy iednak zgadzaią ſię na to, że kożdy powinien chować ſekret, ktorego mu powierzono, y że to ieſt depozyt święty, ktorego ſię nigdy tykać nie godzi. Ale, gdzież ieſt taki, kto to prawo doſkonale zachowuie, kto go raczey nie gwałci? ieżeli ſię ſpodziewa zyſku dla ſiebie pewnego z iakiey niewierności? Lecz kiedy mowię, że ſekret, ieſt to rzecz nie naruſzona, y święta, nie chcę atoli utrzymywać, iakoby to zdanie miało być powſzechne, y żeby ta reguła nie miała mieć excepcyi. Bo ieżeli na przykład, przyiaciel, przywiodłſzy mię do tego, że mu obiecuię, iż go nie wydam, zwierza mi ſię zamyſłu kryminalnego, ktory przed ſię wziął, powinienem wprawdzie zażyć wſzyſtkich ſpoſobow, abym go odwrocił od niego; atoli, ieżeli z nim uſkorać nie mogę, y nie mam inſzego ſpoſobu, abym mu przeſzkodził w przedſięwziętym zamyśle, godzi mi ſię na ten czas ſekret iego wyiawić. Przyczyna tego ieſt, iż ia, upewniaiąc go, iakom przed nikim wydać nie miał tego, czego mi ſię chciał zwierzyć; rozumiałem o nim, że on nie był

deſſein criminel, cette promeſſe eſt oppoſée à l'un de mes premiers devoirs; puis qu'elle eſt contraire à cette loi de la nature ſi utile & ſi juſte, qui oblige tous les hommes de s'oppoſer, quand ils le peuvent, au progrès du mal, & d'empêcher qu'on ne commette de mauvaiſes actions; cette promeſſe eſt donc nulle, & je ne dois point la tenir. On peut voir par là, & par les éxemples qu'on trouve dans l'Hiſtoire, qu'il eſt périlleux d'être le dépoſitaire du ſecret d'autrui, & ſur tout de célui des Grands, où l'intérêt de l'Etat ſe trouve quelquefois mêlé. C'eſt pourquoi tout homme ſage doit éviter autant qu'il peut, d'avoir part au ſecret des autres. Ce n'eſt pas qu'il faille rejetter la confiance qu'un véritable ami nous témoigne en nous ouvrant ſon cœur; comme je ſuppoſe cet ami ſage & vertueux, il ne nous découvrira jamais rien, que nos premiers devoirs nous obligent à réveler, alors la loi de ſecret aura toute ſa force, & il faudra plutôt tout perdre, que de la violer.

§.

nigdy ſpoſobny nic takiego uczynić, coby było nie godne człowieka poczciwego, a więc miałem wolą obowiązać mu się do chowania ſekretu, nie inaczey, tylko rozumieiąc, że mi żadnego złego zamyſłu zwierzać ſię nie będzie. Procz tego pewna ieſt, że wſzelka obietnica uczyniona przeciwko pierwſzey moiey powinności, nic nie waży. Dla tego, ieżeli ia obiecałem nie wydać zamyſłu kryminalnego, ta obietnica ieſt przeciwna iedney z naypierwſzych moich powinności, ponieważ przeciwna ieſt temu prawu natury tak pożytecznemu, y tak ſprawiedliwemu, ktore wſzyſtkich ludzi obowiązuie, do ſprzeciwiania ſię, kiedy mogą, złemu ſzerzącemu ſię, y do przeſzkodzenia wykonaniu złych uczynkow; taka tedy obietnica nic nie waży, y nie powinienem iey dotrzymać. A ztąd poznać możemy, y przez przykłady, ktore ſię w Hiſtoryi znayduią, że ieſt niebeſpieczna rzecz mieć ſobie ſekret powierzony od drugiego, a oſobliwie od Panow, do ktorego ſię częſtokroć mięſza publiczny Kroleſtwa interes. Przeto, kożdy roſtropny człowiek powinien ſię chronić tego, ile można,

§. LXVII.

De l'Esperance & du Desespoir.

LES hommes qui ne devroient suivre que les lumiéres d'une raison éclairée, ne jugent ordinairement des choses que selon leur humeur & leur temperament. Ainsi les présomptueux acoûtumés à se flatter, se persuadent fortement, qu'ils obtiendront tout ce qu'ils desirent & les timides qui se défient d'eux mêmes, & des autres, desespérent presque toûjours de reüssir dans leurs entreprises. Evitons avec soin ces extrémités dangereuses; car le desespoir & la trop grande confiance font également négliger les moyens d'avoir un heureux succès. L'expérience ne nous apprend t'elle pas aussi, qu'il arrive souvent tous le contraire, de ce que l'on s'étoit imaginé. D'où il s'ensuit, que bien des gens trompés par une vaine esperan-

ce,

żna, żeby nie był uczestnikiem cudzych sekretow. Nie potrzeba iednak dla tego odrzucać poufałości, ktorą nam oświadcza prawdziwy Przyiaciel, otwieraiąc się przed nami z sercem swoim. Kiedy zaś trzymam dobrze, że ten, albo ow Przyiaciel rostropny, y cnotliwy niczego nam się nie zwierzy, z czegoby nas pierwsze powinności nasze wydać go przymuszały, na ten czas prawo sekretu powinno mieć wszelką wagę swoię, y raczey wszystko wprzod stracić, niżeli go zgwałcić, należy.

§. LXVII.

O nadziei, y rozpaczy.

LVdzie, ktorzyby nie powinni iść, tylko za światłem rozumu iasnego, nie sądzą pospolicie o rzeczach, tylko podług honoru, y komplexyi swoiey. Y tak dumni, ktorzy zwykli sobie podchlebiać, maią mocną nadzieię, że wszystkiego dostąpią, czego pragną; boiaźliwi zaś, ktorzy samym sobie nie ufaią, y drugim, prawie zawsze rozpaczaią, żeby im się miały powieść szczęśliwie ich zamysły. Wystrzegaymy się z pilnością obudwoch tych błędow bardzo niebespie-

ce, ou troublés par une crainte mal fondée, se réjoüissent, ou se chagrinent par avance fort mal à propos. Ces raisons devroient, ce me semble, nous persuader, qu'aprés avoir fait tout ce que la prudence veut que l'on fasse pour venir à bout d'une affaire, nous devons demeurer, autant qu'il est possible, dans une grande tranquillité, sans jamais nous abandonner ni à la crainte, ni à l'esperance, ni au desespoir. En sorte neanmoins, que ne négligeant rien de ce qui peut faire reüssir nos desseins, nous prenions en même tems les précautions nécessaires pour prévenir les suites facheuses qu'ils peuvent avoir, supposé que le succés n'en soit pas favorable. Si nous suivions cette maxime, le bien qui nous arriveroit, seroit d'autant plus agréable, que nous l'aurions moins attendu; & le mal seroit moins grand & moins sensible, à cause du soin, que nous aurions eu de nous y préparer.

beſpiecznych. Rowno albowiem rozpacz, y zbytnia ufność, ſprawuią w nas zaniedbanie ſpoſobow prowadzących do końca rzeczy iakiey ſzczęśliwego. Czyliż nas doświadczenie nie uczy? że ſię często trafia, rzecz cale przeciwna tey, ktoręśmy ſobie w myśli wyſtawiali. Za czym idzie, że wielu ludzi zwiedzionych próżną nadzieią, lub ſtrwożonych nie potrzebną boiaźnią cieſzą ſię, albo ſmucą wcześnie bez żadney cale przyczyny. Te dowody, powinnyby, tak mi ſię zdaie, wmowić w nas, że uczyniwſzy wſzyſtko, czego po nas roſtropność wyciąga dla doprowadzenia ſprawy iakiey do końca ſwego, mamy zoſtawać, ile można, w wielkim uſpokoieniu, nie poddaiąc ſię nigdy ani trwodze, ani nadziei, ani rozpaczy. A to tak z tym wſzyſtkim, żebyśmy, nic nie opuſzczaiąc, coby pomagało do ſzczęśliwego powodzenia naſzych zamyſłow, opatrzyli ſię zawczaſu w myśli potrzebne, poprzedzaiąc przeciwności iakie, ktoreby mogły za niemi naſtąpić, gdyby na przykład, ſzczęśliwie ſię nam nie powiodły. Jeżeli tę naukę zachowamy, wſzelkie dobro, ktore nas ſpotka, tym bę-

dzie

§. LXVIII.

Soutenir les Interêts de la Vertu.

LA Vertu opprimée est un objet qui touche sensiblement un homme généreux, & qui fait employer tout ce qu'il a de crédit pour soutenir les interêts des foibles, qu'on veut injustement détruire. Mais cette générosité est bien rare dans ce siécle. On voit, sans s'émouvoir, le vice triomphant s'élever par ses artifices sur les ruïnes de la vertu; & les personnes même qui pourroient facilement l'en empêcher, n'osent s'opposer à cette injustice. Cependant il me semble que, quoi qu'il en puisse arriver, nous sommes obligés d'avertir secretement ceux, qui ont l'autorité en main, des fourberies dont on se sert pour opprimer l'innocence, ou de nous en declarer nous mêmes les protecteurs, si nous avons assez de pouvoir pour la défendre Une action si hardie nous fera sans dote des ennemis: Mais il n'importe; les gens de bien pren-

dzie przyiemnieysze, im mniey od nas spodziewane; a wszystko złe, będzie nam tym lżeysze, y mniey przykre, im z większym staraniem do niego się przygotuiemy.

§. LXVIII.
Trzeba stać przy Cnocie.

NIewinność uciemiężona iest to widok wskroś przenikaiący człowieka wspaniałego, y ktory go do tego przywodzi, że wszystkę powagę swoię na to łoży, aby słabszych bronił, ktorych kto niesłusznie wniwecz chce obrocić. Ale wspaniałość taka bardzo iest rzadka w tych czasach. Kożdy na to patrzy bez żadnego poruszenia; iako niecnota tryumfuiąc, podnosi się przez swoie zdrady na obalinach zwyciężoney niewinności, y takie nawet Osoby, ktoreby łatwo przeszkodzić temu mogły, nie śmieią się tey niesprawiedliwości sprzeciwić. Atoli mnie się zdaie, że cokolwiek się z tego przytrafić może, obowiązani iesteśmy taiemnie przestrzec tych, ktory w ręku władzę maią, o szalbierstwach, ktorych kto na uciemiężenie niewinności zażywa, albo sami iey obrońcami obrać

się

prendront nôtre parti en cette occasion. Et aprés tout, quand il y auroit beaucoup à risquer, le pourrions nous faire pour une meilleure cause que celle de la vertu ?

§. LXIX.
De l'Irrésolution.

CEUX qui n'ont point d'objet arrêté, & qui sont toûjours incertains de ce qu'ils doivent entreprendre, errent dans le monde à peu près comme des voyageurs errent dans un bois, dont ils ne savent pas les routes. Il faut travailler de bonne heure à bien connoître les divers états de la societé civile, & embrasser ensuite celui que nous jugerons nous être le plus propre. On se trouve quelquefois à la fin de sa vie, avant que d'avoir pensé, à quoi on doit l'employer. Cependant elle est si courte cette vie, & le tems est si précieux, que c'est un grand mal d'en perdre une partie considerable, en demeurant dans l'incertitude de la profession qu'il faut

choi-

ßę powinniśmy, ieżeli się tak czuiemy na mocy, żebyśmy ią obronić mogli. Vczynek tak odważny, nabawi nas, bez wątpienia nieprzyiacioł: lecz mało na to dbać potrzeba: dobrzy ludzie przy naszey stronie w takiey okazyi staną. A wreszcie, choćby naywięcey ważyć przyszło, czyliż moglibyśmy to kiedy w lepszey uczynić sprawie, iako przy niewinności?

§ LXIX.
O niewczesnym rezolwowaniu się na co.

CI, ktorzy nie maią zamierzonego sobie celu, y ktorzy zawsze nie pewni są, co przed się wziąć maią, błądzą po świecie, tak właśnie, iak podrożni po lesie, w ktorym drog nie znaią. Trzeba się zawczasu starać, żeby dobrze poznać rożne stany w społeczności ludzkiey, y na ostatek obrać sobie ten, ktory sądzić będziemy dla nas nayprzyzwoitszy. Znayduią się czasem tacy ludzie, ktorzy się wprzod widzą przy zgonie życia, nim pomyślą, iakby go zażyć mieli. A przecię, tak iest to życie krotkie, y czas ten tak drogi, że to iest wielka nieszczęśliwość, utracić marnie

część

choisir. Il y a une autre sorte d'incertitude, ou plutôt d'irrésolution, qui n'est pas tout à fait si préjudiciable, mais qui ne laisse pas de nuire beaucoup: elle consiste à ne sçavoir à quoi se résoudre dans les affaires & dans les divers accidens, qui arrivent; à déliberer vainement quand le tems presse, & qu'il faut promptement se déterminer. Je sçai qu'il est très-utile d'éxaminer les choses avant que de rien entreprendre: mais quand il y a lieu de craindre, qu'on ne laisse échaper l'occasion d'éxecuter un dessein, & dans tout autre rencontre où le succés dépend de la diligence, c'est une grande faute de consummer en de longues déliberations le tems, qui est nécessaire pour agir. Les esprits foibles & timides ont ce défaut: aussi ils ne sont nullement propres aux grandes affaires, qui se ruïnent souvent par la lenteur, & qui demandent en ceux, qui en ont le maniment, un grand courage, soûtenu par un jugement décisif & solide.

część iego iaką znaczną, zostaiąc w niepewności stanu, iaki sobie komu obraćby potrzeba. Jest y inszy ieszcze rodzay niepewności, albo raczey wątpliwości, ktory nie iest cale tak szkodliwy, atoli iednak wiele szkodzi: a ten na tym należy: kiedy kto nie wie, na co się ma rozmyśleć w sprawach, y przypadkach rożnych, ktore się trafiaią; y w ten czas prożno się naradza, kiedy czas przynagla, y kiedy wprędce co przed się wziąć potrzeba. Wiem ia to, że iest bardzo pożyteczna, roztrząsać dobrze rzeczy wprzod, niżeli co u siebie kto postanowi; ale kiedy trzeba się obawiać, aby nie opuścić okazyi do wykonania iakiego zamysłu, y w takiey okoliczności, gdzie szczęśliwy koniec zawisł od prędkości, wielki błąd iest czas trawić na długich rozmysłach, ktory do sprawy iest potrzebny. Nikczemne, y boiaźliwe umysły maią do siebie tę wadę: iakoż niesposobne cale są do wielkich spraw, ktore częstokroć giną przez zwłokę czasu, y ktore wyciągaią po tych, ktorzy około nich pracuią, wielkiey odwagi, wspieraiącey się na rozsądku prędko co stanowiącym, y gruntownym.

§.

§. LXX.

N'être point précipité dans ses jugemens.

D'Où vient que les hommes sont remplis d'erreurs sur toutes sortes de matiéres ? D'où vient qu'il y en a tant qui se conduisent par de faux principes? C'est, qu'ils ne veulent pas se donner la peine de récherchcr la vérité dans les choses de simple speculation, & d'éxaminer quel est le meilleur parti dans celles de pratique. La justice & la vérité ne se présentent pas d'abord à l'esprit : les nuages que forment les passions, & les préjugés, nous empêchent d'apercevoir distinctement ce qui est juste, & ce n'est souvent qu'aprés une éxacte & longue recherche que nous avons le plaisir de le bien connoître. Les plus habiles gens se trompent quelque fois malgré toutes leurs réflexions ; que sera ce donc des petits génies qui n'approfondissent rien, & qui ne font que volti-

§. LXX.

Nie trzeba być ſkwapliwym w ſądzeniu o rzeczach.

ZKąd to pochodzi, że ludzie ſą pełni błędow we wſzyſtkich rzeczach? zkąd pochodzi, że ich tak wiele ieſt, ktorzy ſię na fałſzywych maxymach zaſadzaią? Oto, że nie chcą pracy przyłożyć w ſzukaniu prawdy w rzeczach ſamey ſpekulacyi, ani roztrząſać, co ieſt naylepſzego w praktyce. Sprawiedliwość, y prawda, nie ſtawiaią ſię zaraz na oczy rozumowi: zaćmienie, ktore namiętności ſprawuią y przeciwne o rzeczach ſądzenia, nie dopuſzczaią widzieć iaśnie, co ieſt ſprawiedliwego, y częſtokroć, dopiero po długim, y doſkonałym ſzperaniu, z ukontentowaniem dobrze ią poznaiemy. Naywiękſzego dowcipu ludzie częſto ſię mylą, lubo wſzyſtkich przyłożą myśli, a coż więc z miałkiemi rozumami będzie, ktore nic wſkroś nie przenikaią? y ktore tylko powierzchowne rzeczy uważaią? Naywięcey na tym nam należy, żebyśmy ſię ſtrzegli ſkwapliwości ſądzenia o rzeczach: ona

voltiger, pour ainſi dire, ſur la ſurface des choſes. Il nous eſt de la derniere importance d'éviter la précipitation dans nos jugemens : elle eſt la ſource des héréſies & des cabales : elle produit les querelles & les factions, qui diviſent les eſprits, & troublent le repos des peuples. C'eſt auſſi cette précipitation & la malignité de nôtre cœur qui nous portent à donner une mauvaiſe interpretation aux actions des autres, contre cette maxime fondée ſur la loi naturelle, qu'on doit prendre en bonne part, tout ce qui peut y être pris. D'ailleurs, l'entêtement & l'opiniatreté, vices également dangereux dans la Morale, & dans les affaires Civiles, ſont les ſuites ordinaires de la précipitation dont je parle. Evitons la donc avec ſoin. Et puiſque le Ciel nous a donné la raiſon pour guide, ne jugeons de rien, que par ſes lumiéres, ne ſuivons jamais dans nôtre conduite les mouvemens impétueux de nos paſſions, lesquelles nous faiſant prendre un parti trop à la hâte, nous réduiſſent à la facheuſe néceſſité de manquer à nôtre parole,

où

ieſt zrzodłem odſzczepieńſtwa, y ſpiſkow, ona ſprawuie zwadki, y rozterki, ktore umysły rożnią, y pokoy między ludźmi gubią. Ta ieſzcze ſkwapliwość, y złość naſzego ſerca, przywodzi nas także do tego, że tłomaczemy źle ſprawy drugich, przeciwko regule na prawie naturalnym utwierdzoney, że wſzyſtko na dobrą ſtronę brać należy, cokolwiek tylko tak ſię brać może. Procz tego zaś upor, y zaciętość, wady rownie niebeſpieczne, w pożyciu ludzkim, iako też y w ſprawach publicznych, poſpolicie za ſkwapliwością idą, o ktorey ieſt mowa. Wyſtrzegaymy ſię iey tedy pilnie: A ponieważ dało nam Niebo rozum za przewodnika, nie ſądźmy o niczym, tylko podług iego światła, nie daymy ſię nigdy uwodzic w naſzych ſprawach porywczym popędliwościom namiętności naſzych, ktore ſkłaniaiąc nazbyt nagle na iednę ſtronę, przywodzą nas do tak cięžkich okoliczności, iż albo słowa naſzego, albo powinności koniecznie uchybić muſiemy. Naywiękſze rozumy wpadaią w błędy, ieżeli czynią co nad to ſkwapliwie: przeciwnie zaś, chociaż mierny dowcip, ktory z bliſka, y po-

ou à nôtre devoir. L'eſprit le plus ſublime tombe dans l'erreur, s'il va trop vite: au lieu qu'un génie mediocre qui éxamine les choſes de prés, & à loiſir, aperçoit ce qui avoit échapé à des yeux plus clairvoyans, mais moins attentifs.

§. LXXI.

Comment il faut agir avec ceux qui nous ont aidé en quelque affaire.

LORSQUE deux ou pluſieurs perſonnes ont entrepris de concert une affaire, & qu'elles ont toutes contribué à la faire réüſſir, celui qui s'en attribue à lui ſeul le profit & la gloire, a bien peu d'honneur & d'équité. Eh quoi? n'eſt il pas juſte, que ceux qui ont partagé avec nous les fatigues & les périls d'une entrepriſe, ayent auſſi part aux avantages qui en reviennent? Un homme qui dans ces rencontres, oſe ſe vanter fauſſement, que toute la gloire d'un heu-

woli rzeczy poznaie, postrzega w nich to, co uszło nayprzezornieyszych oczu, ale mniey bacznych.

§. LXXI.
Jako mamy się obchodzić z temi, ktorzy nam w czym pomogli.

KIedy dwie, albo więcey Osob przedsię wzięły, podług umowy, iaką sprawę, y że wszystkie pomagały do końca iey szczęśliwego, ten, ktory sobie tylko samemu przypisuie cały z niey pożytek, y sławę, bardzo mało poczciwości ma w sobie, y sprawiedliwości. Nie iestże to albowiem sprawiedliwa? aby ci, ktorzy wspolnie z nami ponosili prace, y niebespieczeństwa iakiego zamysłu, byli z nami rowno uczestnikami tych pożytkow, ktore z nich wynikaią. Człowiek, ktory w podobnych okolicznosciach śmie się chlubić, że cała chwała z szczęśliwie powiedzioney rzeczy, iemu się należy, traci więcey przez swoię prożną chełpliwość, niżby chciał zyskać: procz tego bowiem, że przez

reux ſuccès lui eſt duë, perd par ſa vanité beaucoup plus qu'il ne veut gagner: car outre qu'il s'attire moins d'eſtime que de mépris en ſe louant ſoimême, les plaintes que font de ſon orgueil, & de ſa mauvaiſe foi ceux, qui l'on utilement aidé, & des quels cependant il tâche de rabaiſſer les ſervices, afin que les ſiens en paroiſſent plus importans, le décrient ſi fort dans le monde, qu'il ne trouve plus perſonne qui veuille le ſeconder dans ſes deſſeins. Au contraire on ſe fait un plaiſir d'aider & de ſervir ceux, qui ſans jamais parler de ce qu'ils ont fait, attribuent tout le ſuccés de leurs entrepriſe, à la valeur, ou à la bonne conduite des autres : & leur extréme modeſtie, bien loin de diminuer l'éclat de leurs belles actions, en releve avantageuſement le merite.

§. LXXII.

Des accidens imprévûs.

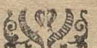
IL arrive quelquefois qu'un accident imprévû rompt les meſures les plus juſtes, & met un obſtacle preſque inſurmon-

to ściąga na siebie więcey wzgardy, niż poważenia, gdy się sam chwali, skargi, ktore czynią na iego pychę, y małą wiarę ci, ktorzy mu skutecznie dopomogli, a on z tym wszystkim ich usługi chce przytłumić, aby się iego własne większey bydź zdawały wagi, tak go ostawiaią przed ludźmi, że się nikt na potym nie znaydzie, ktoryby mu chciał w iego zamysłach pomagać. Przeciwnie zaś maią w tym ludzie ukontentowanie swoie, kiedy mogą pomagać, y służyć takim, ktorzy nic nigdy nie mowiąc, co sami czynili, przypisuią wszystko powodzenie przedsięwziętych zamysłow swoich, odwadze, albo sprawie dobrey drugich: y wielka ich skromność, nie tylko nic nie uymuie pięknym ich uczynkom, ale y owszem z chwałą ich zasługi wynosi.

§. LXXII.
O przypadkach niespodziewanych.

PRzytrafia się czasem, że ieden przypadek niespodziewany pomiesza wszystkie naylepsze szyki, y położy tamę prawie nie przebytą do wykonania

ſurmontable à l'execution des deſſeins les mieux concertés. Il n'eſt pas poſſible de donner des régles préciſes de ce qu'on doit faire en ces occaſions: cela dépend de la ſituation où ſe trouvent alors les eſprits, & les choſes. Je dirai ſeulement qu'on doit déliberer auſſi long tems que les affaires le peuvent permettre; & qu'aprés cela il faut que ce qui aura paru le plus avantageux, ſoit éxécuté hardiment, & avec autant de confiance, que ſi l'on avoit tout éxaminé plus à loiſir. C'eſt en de pareilles conjonctures, qu'un grand courage eſt de ſaiſon. C'eſt alors qu'on réconnoît clairement quel eſt le génie de celui, qui a la conduite de l'entrepriſe. Heureux, ſi par ſon habileté, il ſçait trover de bons expediens; & ſi conſervant un grand ſang froid au milieu du péril, ou de l'embaras des affaires, il donne ordre à tout avec cette merveilleuſe préſence d'eſprit qu'on a tant admirée dans les grands hommes.

§.

iak naylepiey ułożonych zamysłow: Nie podobna opiſać niezawodnych reguł, ktoreby w takich okazyach zachować potrzeba: To zawisło od okoliczności, w ktorych ſię znayduią na ow czas rzeczy, y umysły. Tyle tylko powiem, że ſię trzeba namyślać tak długo, ile intereſſa pozwolić mogą, a potym, co ſię zdawać będzie naypożytecznieyſzego, z taką należy, wypełnić śmiałością, y z taką ufnością, iakby ſię wſzyſtko w czaſie ſpoſobnym rozstrząſnęło. W podobnych przypadkach odwaga ieſt potrzebna. Na ten czas iawnie poznać możemy, iakiego ieſt dowcipu ten, do ktorego ſprawowanie przedſięwzięcia należy. Szczęśliwy, ieżeli przez ſwoię roſtropność, umie ſobie dobrze poradzić, y ieżeli zachowuiąc w ſobie nieporuſzony cale umysł, w pośrzod niebeſpieczeńſtwa, y trudności ſpraw, czyni wſzyſtko, y rozſądza, z tą umysłu przytomnością, ktorą zawſze widziano z tak wielkim podziwieniem, w ludziach wielkich.

§. LXXIII.

Des bienfaits, des récompenses, & de la distribution des Emplois.

QUAND ceux, qui gouvernent, n'accordent les graces, & ne distribuent les Emplois, que par faveur, c'est un grand mal pour le Royaume, dont ils ont l'administration. Cela rébute les gens de mérite qui sentent bien, qu'on leur ravit en quelque sorte, ce que l'on donne aux autres; & comme les principales Charges se trouvent remplies par des Sujets qui en sont indignes, les particuliers en souffrent, & le corps de l'Etat en réçoit un notable préjudice. Mais quand selon les régles de la véritable politique, les récompenses ne s'accordent, qu'à ceux, qui les ont mérités par leurs services; que la distribution des Emplois & des Postes se fait avec justice, & avec choix, chacun tâche de s'en rendre digne, persuadé que sa

fortu-

§. LXXIII.

O dobrodzieystwach, o nadgrodach, y o rozdawaniu Urzędow.

Kiedy ci, ktorzy rządzą, łask swoich inaczey nie świadczą, y nie rozdaią Vrzędow, tylko uwodząc się respektem ku iednym Osobom, iest to wielkie na to Krolestwo nieszczęście, w ktorym rządy sprawuią. Taki postępek traci serce zasłużonym ludziom, ktorych to bardzo boli, że im nieiako wydzieraią to, co drugim daią; y kiedy co celnieysze godności zastępuią takie Osoby, ktore ich nie są godne, prywatni ludzie bywaią od nich uciemiężeni, a całe Krolestwo znaczną z tąd ponosi krzywdę. Lecz kiedy podług reguł Polityki prawdziwey, tym tylko nadgrody dawane bywaią, ktorzy na nie zarobili, przez swoie zasługi, y że rozdawanie dostoieństw, y Vrzędow, dzieie się sprawiedliwie, y z wyborem, każdy się stara, aby się godnym ich stał, mniemaiąc, że fortuna iego od samey szczegulnie zawisła cnoty. Nad to, publiczne sprawy lepiey przez to idą, pokoy, y radość

fortune ne depend que de sa vertu. D'ailleurs les affaires publiques en vont mieux; le calme & la joye regnent par tout, & l'ordre est gardé en toutes choses, parce que ceux à qui le Prince a confié son autorité, étant gens de bien, s'acquitent de leur devoir avec éxactitude, & ne travaillent qu'à rendre les peuples heureux: Nous voyons maintenant dans un Païs l'effet de cette sage politique: le Roi donne tout au mérite, & rien à la faveur. Aussi est il admirablement bien servi, & l'on peut dire que le soin extréme, qu'il a toûjours pris de bien choisir ses Ministres, ses Généraux d'armée, & & ses autres Officiers, n'a pas peu contribué à la félicité de ses Sujets: & à le faire monter lui même à ce haut point de gloire & de puissance, où nous le voyons êlevé.

§. LXXIV.
De la maniere d'accorder ou de refuser des graces.

IL y a des gens qui accordent ce qu'on leur demande; mais c'est

wſzędzie pannie, y zachowuie ſię we wſzyſtkim porządek, przez to, że ci, ktorym Krol władzy ſwoiey powierzył, z wielką pilnością ſwoię powinność pełnią y o nic ſię nie ſtaraią, tylko iakoby lud ſzczęśliwym uczynić mogli. Widziemy teraz w kraiu iednym ſkutek takich rządow mądrych: Krol rozdaie wſzyſtko zasłużonym, a nic nie daie przez reſpekt. Przeto też bardzo dobrze mu służą; y nie może ſię mowić, że to wielkie ſtaranie, ktorego zawſze przykładał w obieraniu dobrych Miniſtrow ſwoich, Generałow Woyſk, y inſzych Vrzędnikow, nie mało pomogło do ſzczęśliwości poddanych iego, y do wynieſienia iego, ſamego na tak wyſoki ſtopień sławy, y potęgi, na iaki widziemy go wynieſionego.

§. LXXIV.
O ſpoſobie świadczenia, albo odmowienia łaſk.

SĄ tacy, ktorzy wſzyſtko wyświadczą każdemu, o co ich prosi, ale to zawſze bywa albo bardzo nie rychło, albo pod kondycyami, albo z tak nieprzyiemną chęcią, że im nie maſz za co dziękować.

Jeżeli

toûjours ou trop tard, ou à de certaines conditions, ou de si mauvaise grace, qu'on ne leur en sçait point de gré. Si vous avez dessein de faire plaisir à quelqu'un, & que vous vouliez en même tems vous concilier son affection, faites lui sentir que c'est de bon cœur que vous lui rendez service. L'air chagrin & la contrainte avec laquelle on fait quelque chose en faveur d'une personne, diminüe de plus de la moitié le prix du bienfait qu'elle reçoit. Au lieu que quand on sçait l'art d'obliger, la maniére dont on donne, est plus agréable que le don même, & fait plus d'impression sur un cœur, qui est plus sensible à autre chose qu'à l'interêt. Il n'est pas moins utile de sçavoir refuser, c'est à dire, d'adoucir par des paroles & par des maniéres civiles & obligeantes ce qu'un refus a de desagréable & d'amer. Un honnête homme est si faché de ne pouvoir contenter tout le monde, il en use si bien avec les personnes qui ont affaire à lui, qu'il s'en fait aimer, même en leur réfusant leurs demandes: & il les renvoye persuadées qu'il ne tient po-

int

Jeżeli pragnieſz iaką Oſobę ukontentować, y żebyś chciał razem ziednać ſobie iego życzliwość, dayże mu poznać, że to z dobrego czyniſz ſerca, w czym ſię chceſz mu przysłużyć. Poſtawa markotna, y przymus, z ktorym co komu czyniemy, większą połowę uymuie ſzacunku dobrodzieyſtwa, ktore odbiera. Przeciwnie zaś, kiedy kto wie fortel uięcia ſobie chęci ludzkich, ſpoſob, ktorym daie, ieſt im daleko milſzy, a niżeli ſam datek, y większą daleko wdzięczność wzbudza w ich ſercach, ktore inſza rzecz bardziey zniewala ſobie, a niżeli zyſk iaki. Nie mniey pożyteczna ieſt, umieć, y odmowić: to ieſt, ułagodzić słowami, y ſpoſobami politycznemi, y przyiemnemi, cokolwiek w odmowioney rzeczy może być nie miłego, y przykrego. Człowiekowi poczciwemu tak ieſt markotno, kiedy wſzyſtkich ukontentować nie może, y tak ſię z ludźmi dobrze obchodzi, ktorzy z nim maią ſprawę, że im ſię każe koniecznie kochać, nawet y w ten czas, kiedy ſię im z czego na proźby ich wymawia, y odprawia ich od ſiebie, tak rozumieiących, że on temu nie winien,

ent à lui, qu'elles ne soient pleinement satisfaites. De sorte qu'on ne lui a pas moins d'obligation de ce qu'il refuse avec peine, que de ce qu'il accorde avec plaisir.

§. LXXV.

De la vie retirée, & de celle du grand monde.

QUE la vie retirée est douce, qu'elle est tranquille & agréable! Un homme qui vit dans la retraite, éloigné des objets qui pourroient exciter les passions, jouït d'une profonde paix, ce qui lui rend la recherche & la connoissance de la vérité plus facile. C'est dans la solitude qu'il s'accoûtume à juger sainement de tout: son cœur y devient plus pur, & son esprit plus éclairé: il y aprend mille choses par la lecture & par la méditation; & jamais il ne se lasse de contempler les perfections divines, qui éclatent d'une maniere admirable dans l'ordre de la nature, & dans l'ordre

nien, iż ſię im zadoſyć nie ſtało. Tak dalece, że mu nie mniey maią wdzięczności za to, co mu z ciężkością odmowić przychodzi, iak to, co czyni z miłey chęci.

§. LXXV.

O oſobnym życiu, y o tych, ktorzy na wyſokich zoſtaią Urzędach.

O Jak słodkie życie oſobne! iak ſpokoyne, y miłe! Człowiek, ktory na oſobności żyie oddalony od objektow, ktoreby mogły poruſzyć w nim namiętności, cieſzy ſię pokoiem wielkim, w ktorym łatwiey dochodzi y poznaie prawdę. W oſobności przyzwyczaia ſię do zdrowego o wſzyſtkich rzeczach ſądzenia; ſerce iego ſtaie ſię w niey czyſtſze, a rozum bardziey oświecony; w niey ſię nauczy rzeczy tyſiącznych przez czytanie, y rozmyślanie, y nigdy ſobie nie tęſkni w rozważaniu Boſkich doſkonałości, ktore ſię cudownym ſpoſobem wydaią w porządku natury, y łaſki. Przeciwnie zaś zdaie ſię, że tego, ktory na znacznym iakim Vrzędzie poſtanowiony ieſt, ieſt czemu żałować. Co za ſtarania (iak mowią) co za pra-

dre de la grace. Il ſemble au contraire, que celui qui occupe un poſte fort conſiderable, ſoit à plaindre. Que de ſoins, dit-on, que de fatigues, que d'agitations dans les grands Emplois ; J'en demeure d'acord : cependant je penſe qu'un homme elevé aux premiéres charges, qui a les qualités néceſſaires pour s'en acquiter dignement, goûte dans ſa condition des douceurs, qui balancent bien ſes peines. Car s'il remplit tous ſes devoirs, comme je le ſuppoſe, quel plaiſir n'eſt-ce pas pour lui de ſervir utilement ſa Patrie & ſon Roi, de défendre le foible, de proteger l'innocent, d'aſſiſter le pauvre, d'avancer les gens de mérite? en un mot, d'employer ſes richeſſes & ſon crédit à faire du bien à une infinité de perſonnes? Ceux qui ont le cœur aſſez noble & aſſez généreux pour faire un ſi bon uſage des avantages d'une haute fortune, & qui, outre cela, ont beaucoup d'étenduë & de pénétration d'eſprit, ſont ſans doute appellés au manïment des grandes affaires, & ils doivent faire valoir au profit de l'État les rares talens qu'ils

ce, co za kłopoty ponosić trzeba na Vrzędach wielkich? zgadzam ia się na to: z tym wszystkim rozumiem, że człowiek na pierwsze wyniesiony godności, ktory ma potrzebne przymioty do zadosyć im czynienia, doznaie w nich przy swoiey kondycyi tych słodyczy, ktore rowną wagę z ich przykrościami trzymaią. Albowiem, ieżeli wszystkie powinności swoie pełni, iako ia rozumiem, nie iestże to wielką dla niego pociechą? służyć pożytecznie Oyczyznie, y Krolowi swemu? bronić słabszey strony, zastawiać się za niewinnych, zapomagać ubogich, przechodzić godnych ludzi w zasługach, iednym słowem: łożyć bogactwa swoie, y swoy kredyt na to, aby czynić dobrze niezliczoney liczbie ludzi! Ci, ktorzy serce maią dość szlachetne, y wspaniałe, aby dobrze zażyli dostatkow wysokiey fortuny, y ktorzy procz tego maią przezorny wielce, y przenikaiący rozum, bywaią bez wątpienia wezwani do sprawowania rzeczy wielkich; y obowiązani są ku pożytkowi publicznemu zażyć rzadkich talentow swoich, ktore z Nieba wzięli: Niższe Vrzędy iakie, ani

osobne.

ont reçû du Ciel : les Emplois ſubalternes, ni la vie privée ne conviendroient point à ces grands génies, que Dieu à créés pour regir les autres. A l'égard de ceux, qui n'ont qu'une vertu commune, & un eſprit médiocre, ils peuvent embraſſer la vie retirée, ſans que le public y perde beaucoup: & s'ils n'y ſont point appellés, ils ne doivent s'engager que dans un état proportionné à leurs forces & à leur capacité.

§. LXXVI.

Des ſentimens que nous doit inſpirer l'uſage des créatures.

NE nous imaginons pas que les créatures qui contribuent tant à nôtre perte, ne puiſſent contribuer beaucoup à nôtre ſalut. Si nous en ſçavions faire un bon uſage, & que nous n'euſſions pour elles que les ſentimens qu'il en faut avoir, ce qu'elles ont de bon & d'aimable nous porteroit à aimer celui qui leur a tout don-

né;

oſobne życie, nie przyſtoi takim dowcipom wielkim, ktore Bog na to ſtworzył, aby drugiemi rządziły. Co ſię tycze tych, ktorzy poſpolitą tylko cnotę maią, y pomierny rozum, tacy mogą ſobie obrać życie oſobne bez uſzczerbku wielkiego dobra publicznego; ale, ieżeli nie ſą do niego powołani, nie powinni ſobie obierać, tylko taki ſtan życia, ktoryby ich siłom, y ſpoſobności był przyzwoity.

§. LXXVI.

O zdaniach, ktore w nas wzbudzać powinno zażywanie rzeczy ſtworzonych.

NIe rozumieymy, żeby ſtworzenia, ktore nam tak wiele do zguby naſzey pomagaią, nie mogły nam wielce pomoc y do zbawienia naſzego. Gdybyśmy ich dobrze zażywać umieli, y żebyśmy takie tylko mieli o nich zdania, iakieby mieć potrzeba, cokolwiek w ſobie dobrego maią, wiodłoby nas do miłości tego, ktory im wſzyſtko dał; a cokolwiek maią złego, y niedoſkonałego, przeſzkadzałoby nam, żebyśmy żadnego ku nim przywiązania nie mieli.

né; & ce qu'elles ont d'imparfait & de mauvais nous empêcheroit d'avoir aucun attachement pour elles. La beauté de l'univers, & en particulier celle des créatures raisonables, nous donneroit quelque idée de la beauté souveraine de Dieu, & nous feroit désirer d'être unis à lui pour jamais. L'esprit, la force, la bonté, la sagesse, l'équité & les autres qualités que l'on estime dans les hommes, nous feroient admirer les perfections divines, qui sont la source de toutes nos vertus, & le principe de tous nos biens. Les plaisirs que l'on goute sur la terre, & que l'on recherche avec tant d'ardeur, quoi qu'ils soient mélés de beaucoup d'amertume, nous feroient penser combien grands doivent être ceux dont on jouït dans le Ciel, & nous engageroient à travailler pour y avoir place. D'autre part les désordres qui regnent dans le monde, nous ôteroient l'envie de nous y attacher. Les miseres de cette vie, & sa courte durée, nous feroient comprendre que le véritable bonheur ne s'y trouve pas. Enfin les imperfections & les vices de

Piękność całego ogolnie świata, a w ſzczegulności ſtworzenia rozumnego, uczyniłaby nam iakieś wyobrażenie naywyżſzey piękności Boſkiey, y wzbudziłaby w nas pragnienie złączenia ſię z nim na zawſze. Rozum, siła, dobroć, mądrość, ſprawiedliwość, y inſze właſności, ktore w ludziach ſzacuiemy, ſprawiłyby w nas podziwienie nad doſkonałościami Boſkiemi, ktore zrzodłem ſą wſzyſtkich cnot, y wſzelkiego dobra naſzego. Vciechy, w ktorych ſobie ludzie na ziemi ſmakuią, y ktorych z tak wielkim ſzukaią pragnieniem, lubo ſą z wielą gorzkościami pomieſzane, dałyby nam poymować myślą, iak wielkie muſzą być w Niebie, ktorych zażywaią Swięci, y przywiodłyby nas do tego, abyśmy ſię ſtarali, żebyśmy y my w nich pomieścić ſię mogli. Z drugiey ſtrony nierządy, ktore na świecie panuią, zgasiłyby w nas żądzą przywiązania ſię do nich, mizerye życia tego, y krotki czas iego, przekonałyby nas, że ſię w nim prawdziwa ſzczęśliwość nie znayduie, naoſtatek niedoſkonałości, y nałogi tych, z ktoremi żyiemy, nie dopuściłyby nam nikogo żadną inſzą, tyl-

ceux avec qui nous vivons, nous empêcheroient d'aimer personne par aucun autre motif, que celui d'une charité toute pure. De cette sorte les passions déréglées ne troubleroient point nôtre cœur: l'éclat éblouïssant des biens sensibles, feroit peu d'impression sur nôtre esprit, & les mêmes objets qui sont presque toûjours l'occasion de nôtre ruïne, seroient la cause de nôtre bonheur.

§. LXXVII.
De l'Exil.

L'EXIL n'est proprement qu'un changement de lieu qui ne doit faire aucune peine à celui dont la conduite est sans reproche. Tous les païs sont également bons aux gens de bien; ils trouvent par tout ce qui est nécessaire à la vie, & cela leur suffit. Quand donc par quelque revers de fortune, on est obligé de se rétirer dans une espèce de solitude, après avoir toûjours vêcu à la Cour, il ne faut point murmurer ni se plaindre inutilement

ko czyſtą cale kochać miłością. Takim ſpoſobem: nierządne paſſye, nie czyniłyby żadnego w ſercu naſzym niepokoiu, blaſk dobr doczeſnych, ktory ludzi zaślepia, małoby nad rozumem naſzym dokazał, y te ſame widoki, ktore prawie zawſze ſą nam okazyą upadku, byłyby przyczyną naſzego uſzczęśliwienia.

§. LXXVII.
O wygnaniu z Oyczyzny.

WYgnanie z Oyczyzny nic właśnie inſzego nie ieſt, tylko odmiana mieyſca; ktora żadney przykrości nie powinna temu czynić, ktorego życie ieſt bez nagany. Wſzyſtkie kraie rownie ſą dobre dla ludzi dobrych: znaydą oni wſzędzie, co im ieſt potrzebnego do pożywienia, y doſyć im ieſt na tym. Kiedy więc przez iaką odmianę fortuny muſi kto oddalić ſię na mieyſce puſtyni podobne, życie ſwoie zawſze prowadząc na Dworze Krolewſkim, nie powinien ſzemrać, ani narzekać daremnie: na nic ſię to nie przyda, tylko żeby ſię kto wydał, iak

lement : cela ne sert qu'à faire paroître combien on est foible. On doit plûtôt abandonner de bonne grace ce que l'on ne sçauroit plus rétenir. Les grands hommes ont moins de peine à quitter les prémiéres Charges, qu'à les accepter. Ils sçavent combien il est difficile d'en bien remplir tous les dévoirs : & comme ils les possedoient sans attachement, c'est sans douleur & sans tristesse qu'ils les perdent. Les accidens qui les leur ôtent, & que l'on apelle communement malheurs & disgraces, ils les considerent comme la premiére cause de leur felicité: parce qu'aprés cela se voyant délivrés de mille soins accablans, & des inquietudes attachées aux grands Emplois, ils commencent à goûter les douceurs de la liberté, & à jouïr du calme heureux d'une vie paisible & innocente.

§. LXXVIII.
De la Captivité.

IL en est à peu prés de la captivité comme de l'exil : les prisons dans lesquelles les choses nécessaires sont accor-

ſłabego ieſt umyſłu; Trzeba raczey ſamemu, chętnie porzucić to, przy czym ſię utrzymać więcey nie można. Wielkim ludziom nie tak przykro ieſt naypierwſzych odſtąpić godności, iako ie przyimować. Wiedzą, iak ieſt rzecz bardzo trudna wypełnić należycie ich powinności; a iako ie bez przywiązania trzymali, tak ie bez żalu, y bez ſmutku tracą. Przypadki, przez ktore ie tracą, y ktore ſię nazywaią nieſzczęściami, oni ſobie za naypierwſzą przyczynę ſzczęścia ſwoiego maią: albowiem, obaczywſzy ſię potym wolnemi od tyſiącznych kłopotow ciężkich, y od troſkliwości przywiązanych do wielkich Vrzędow, zaczynaią ſobie ſmakować w słodkiey wolności, y cieſzyć ſię ſzczęśliwie pokoiem cichego życia, y niewinnego.

§. LXXVIII.
O niewoli.

TAk ſię ma prawie niewola, iako wygnanie: więzienia w ktorych ſą pozwolone rzeczy potrzebne, y w ktorych nie ſchodzi komu na tym, co mo-

accordées, & où l'on réçoit celles qui peuvent occuper l'esprit, ne doivent être considerées que comme des solitudes, où l'on peut jouïr d'un répos tranquille, en s'accomodant au tems, mais où l'on est miserable, si l'on s'abandonne au chagrin & à la tristesse. Quand on a la conscience nette, c'est une erreur de se persuader qu'on est malheureux, parce qu'on est renfermé dans un plus petite espace de terre qu'auparavant. Un Chartreux se plaît dans sa Cellule, quoi qu'il lui soit défendu d'en sortir. Pourquoi cela? parce qu'il s'est fait une douce habitude de ce, que d'autres régardent comme une servitude insupportable. Que celui qui est en prison ait assez d'empire sur soi pour faire le même, il ne sera ni plus contraint, ni moins libre que le Chartreux. Ce seroit agir en homme raisonnable: mais le meilleur seroit d'agir en Chrétien, & d'avoir pour la vie du grand monde les sentimens que la Religion nous inspire. Si je ne craignois qu'on m'accusât de faire le Prédicateur, je rapporterois ici un bel endroit de Tertullien, qui parlant

aux

że zabawić iego umysł, nie powinny bydź rozumiane, tylko iako mieysca osobne, na ktorych spokoynego odpoczynku zażywać można, stosuiąc się do czasu, w ktorym atoli nieszczęśliwym iest, kto się poddaie zgryzocie, y smutkowi. Kiedy ma kto sumnienie czyste, omylne iest rozumienie, że iest nieszczęśliwym ztąd, iż zamknięty będzie w mnieyszey przestronności ziemi, niż przed tym. Kartuz podoba sobie w komorze swoiey, chociaż mu się wychodzić z niey nie godzi. Dla czego? bo to sobie wziął za zwyczay miły, co drudzy maią sobie za nieznośną niewolę. Niechże ten, ktory w więzieniu iest, ma zupełną nad sobą samym władzę, aby toż samo, co on, uczynił, a tak nie będzie ani przymuszonym bardziey, ani mniey wolnym, iako Kartuz. Byłby to człowieka rozumnego postępek: ale naylepszyby był, czynić po Chrześciańsku, y te zdania mieć o życiu Panow, ktore nam wiara podaie. Gdybym się nie obawiał, aby mię nie winiono, że się Kaznodzieią czynię, wspomniałbym tu piękną Tertuliana naukę, ktory mowiąc o Chrześcianach zamknię-

aux Chrétiens renfermés dans des cachots affreux pour la cauſe de la Foi. "Ne vous affligez pas, leur diſoit-il, de "ce que vous êtes ſéparés du monde : "car ſi vous êtes perſuadés, comme "vous le devez être, que le monde eſt "une véritable priſon, vous ſerez be-"aucoup plus libre dans vos priſons, "que vous ne le ſeriez dans le monde. Il y a pourtant des gens qui ſans être coupables s'affligent mal à propos pendant leur priſon, parce qu'ils régardent l'état où ils ſont, comme une peine, qu'on leur impoſe, & comme le triomphe de leurs ennemis : mais leur douleur n'eſt qu'un éffet de leur imagination bleſſée: il faut conſiderer ſi la captivité eſt en elle-même un grand mal, & s'il ne dépend point de nous d'en faire un bon uſage, ſans ſe ſoucier de ce qu'elle eſt ſelon le ſentiment des autres, dont l'opinion ne nous peut rendre malheureux. C'eſt ainſi qu'un eſprit ſain juge des choſes; il les prend toûjours du bon côté, & par là il ſe trouve heureux dans le même état, où un autre croiroit être miſerable.

§.

knięłych za wiarę w okropnych, y głębokich więzieniach, y tarasach: Nie trapcie się, mowił do nich, że iesteście oddaleni od świata; bo ieżeli wierzycie, iakoście powinni wierzyć, że świat iest prawdziwym więzieniem, daleko wolnieyszemi będziecie w więzieniach waszych, niżelibyście na świecie byli. Są iednak tacy, ktorzy niewinnemi będąc, trapią się nie potrzebnie podczas więzienia swego, ponieważ więzienie to, w ktorym są, maią sobie za karę zadaną, y za tryumf swoich nieprzyiacioł: ale to ich ubolewanie, iest tylko skutkiem imaginacyi opaczney. Potrzeba uważać, ieżeli niewola iest z siebie samey wielkim złem, y ieżeli to nie zawisło od nas, abyśmy iey na dobre zażyli, nie dbaiąc na to, czym iest podług zdania drugich, ktorych mniemanie nie może nas uczynić nieszczęśliwemi. Tak zdrowy rozum o rzeczach sądzi, zawsze ie na dobrą sobie tłomaczy stronę, a przez to samo, szczęśliwym się w tym stanie znayduie, w ktorym drugi miałby się za nieszczęśliwego.

§. LXXIX.

De l'Amour & de l'Imitation de JESUS-CHRIST.

JESUS CHRIST, qui connoiſſant la corruption des hommes, ſçavoit que ſa parole ſeule ne feroit pas aſſez d'impreſſion ſur leurs eſprits pleins d'orgueil & de préjugés, ne s'eſt pas contenté de leur donner une Loi toute celeſte pour régler leurs mœurs; mais il l'a pratiquée lui-même le prémier, afin de les animer par ſon exemple, qu'il nous a donné; il a ajoûté le ſecours de ſa grace, ſans le quel nous n'euſſions pû arriver à la ſouveraine félicité qu'il nous a promiſe. Et ce qui dévroit particulierement nous toucher, c'eſt qu'une charité pure, & déſintereſſée a été le principe de tout ce qu'il a fait pour nous. Il n'avoit pas beſoin de ſes créatures ce Dieu, qui trouve en lui même la ſource inépuiſable de ſon bonheur. Cependant il a bien voulu s'unir à nôtre nature, & ſouffrir la

§. LXXIX.

O miłości, y naśladowaniu Jezuſa Chryſtuſa.

JEzus Chryſtus, ktory, poznaiąc zepſowaną naturę w ludziach, wiedział, że słowo iego ſamo nie przekonałoby doſtatecznie ich umysłow pełnych pychy, y zdania właſnego, nie przeſtał na tym, daiąc im prawo całe Niebieſkie, do ktoregoby ſtoſowali obyczaie ſwoie, ale go ſam pierwſzy pełnił, aby ich był ſwoim przykładem, ktory nam dał, zachęcił; przydał nad to y pomoc łaſki ſwoiey, bez ktorey nie moglibyśmy przyiść do naymnieyſzey ſzczęśliwości, ktorą nam obiecał. Y to ieſt, coby nas oſobliwie tknąć powinno, że ſzczera miłość, y na żaden nie oglądaiąca ſię zyſk, wſzyſtkiego początkiem była, co dla nas uczynił. Nie potrzebował ſtworzenia ſwoiego ten Bog, ktory w ſobie ſamym znayduie zrzodło niewyczerpane ſzczęśliwości ſwoiey. Z tym wſzyſtkim, chętnie obrał ſobie, aby ſię złączył z naturą naſzą, y poniosł śmierć za grzeſznikow godnych kar iak nayſurowſzych:

mort pour des pécheurs dignes des plus sévéres chatimens. Que de misericorde que d'amour on voit paroître dans un Dieu qui s'est en quelque sorte anéanti pour nous sauver! Que ce motif est propre à toucher les personnes génereuses, & qu'il est difficile, quand on pense sérieusement aux bienfaits que nous avons rêçû de Nôtre Seigneur, qu'il est difficile, dis-je, de lui réfuser un cœur qui lui appartient à si juste titre! Ah, si nous sommes sensibles aux bons offices qu'on ne nous rend d'ordinaire, que par interêt, quelle réconnoissance ne dévons nous point avoir de tant de graces, que JESUS-CHRST ne nous a faites, que parce qu'il nous a aimés. Cet adorable Sauveur nous a donné dant sa Vie & dans sa Mort un parfait modéle de toutes les vertus, qui peuvent nous faire obtenir la Couronne immortelle, qu'il nous destine, & pour la mériter, il veut que nous marchions sur ses traces. Mais ayant egard à nôtre foiblesse, il nous promet son sécours pour combattre les puissants ennemis, qui veulent nous perdre

Co za miłoſierdzie! co za miłość pokazuie ſię w Bogu, ktory ſię wyniſzczył nieiako dla zbawienia naſzego! o! iak ta pobudka powinna bydź ſkuteczna do przeniknienia ludzi wſpaniałych, y iak trudno ieſt, kiedy kto ſzczerze pomyśli o dobrodzieyſtwach, ktoreśmy od Boga odebrali, iak ieſt, (mowię) trudno, odmawiać mu ſerca, ktore iemu ſię należy z tak ſłuſzney przyczyny! Ah! ieżeli uymuią nas ſobie za ſerce przyiacielſkie uſługi, ktore nam oni tylko dla ſwego pożytku iakiego wyrządzaią, iakieyże nie mamy mieć wdzięczności, za tyle łaſk, ktore nam Jezus Chryſtus uczynił, dla tego tylko, że nas ſobie ukochał. Ten Zbawiciel Swięty, dał nam y w życiu, y w śmierci ſwoiey doſkonały wizerunek wſzyſtkich cnot, przez ktore otrzymać możemy Koronę nieśmiertelną. ktorą nam przeznacza, y dla iey doſtąpienia, chce, abyśmy w ślady iego wſtępowali. Lecz, maiąc wzgląd na naſzę ułomność, obiecuie nam pomoc ſwoię, abyśmy walczyli z mocnemi nieprzyiaciołmi, ktorzy nas chcą przyprawić o zgubę. Idźmyż tedy z ufnością za tak wielkim Wodzem na-

dre. Suivons donc avec confiance un ſi grand Chef, & un ſi bon Maître; imitons ſes exemples; & pour nous garantir des erreurs qui regnent dans le monde, jugeons des choſes comme il en a lui même jugé; ſoyons perſuadés que les richeſſes, les plaiſirs & les honneurs qu'il a mépriſé, ne méritent pas nôtre attachement. Croyons auſſi que les ſouffrances qu'il a aimé, juſqu'à mourir ſur une Croix, ſont moins à craindre, qu'à ſouhaiter: & ſouvenons nous que la voye, qu'il a ſuivie pour arriver à la gloire, où il eſt élevé, n'eſt pas ſemée de fleurs, mais qu'elle eſt arroſée de ſang & de larmes.

§. LXXX.
De la Mort.

APRES avoir propoſé mes ſentimens ſur ce que l'on doit faire, & ſur ce qu'il faut éviter durant le cours de la vie, il eſt à propos, ce me ſemble, que je diſe quelque choſe de la mort, qui en eſt le terme fatal & le moment le plus important. Je ſçais que la ſéparation de l'ame d'avec le

corps

naſzym, y tak dobrym Panem; naśladuymy przykładow iego; y żebyśmy ſię uchronili błędow, ktore na świecie panuią, tak o rzeczach ſądźmy, iako on ſam ſądził o nich; daymy temu wiarę, że bogactwa, uciechy, y honory, ktoremi on wzgardził, nie godne ſą naſzego do nich przywiązania. Wierzmy y temu, że ſię uciſkow, w ktorych on ſię kochał, obieraiąc ſobie na Krzyżu umierać, nie tak obawiać potrzeba, iako raczey życzyć ich ſobie, y pamiętaymy na to, że droga, ktorą ſzedł do chwały, do ktorey ieſt podwyżſzon, nie ieſt wyſłana kwieciem, ale ſkropiona Krwią, y łzami iego.

§. LXXX.
O śmierci.

PRzełożywſzy zdania moie o tym, co trzeba czynić, y czego ſię trzeba chronić za życia, zdaie mi ſię przyzwoita rzecz, abym cokolwiek o śmierci powiedział, ktora ieſt końcem iego ſmutnym, y momentem naywięcey ważącym. Wiem ia, że rozdzielenie duſzy z ciałem nie może bydź, tylko gwałtowne, y że naymężnieyſze umy-

ſły

corps ne peut être que violente, & que les esprits les plus fermes ne peuvent l'envisager sans quelque frayeur. Cependant je ne pense pas qu'il soit aussi difficile que se l'imaginent les ames timides, de sortir du monde avec la même générosité qu'on y a vêcu. En effet, pourquoi tant rédouter un passage ouvert depuis tant de siécles? Ne vaut il pas mieux soûtenir courageusement la vûë d'un péril qu'on réconnoit inévitable, & au quel tous les hommes sont nécessairement exposés? L'esperance du bonheur qui nous est assuré, si nous mourons avec des dispositions saintes, devroit plûtôt nous faire désirer la mort, que craindre de perdre la vie. Si nous apprehendons la douleur, considerons que souvent elle est assez legere, ou qu'au moins elle dure peu: Et si la sévérité des jugemens de Dieu nous épouvante, le Sang de JESUS-CHRIST répendu pour nôtre salut, & l'amour infini qu'il a pour des ames qui lui ont tant coûté, doivent calmer nos craintes, nous inspirer beaucoup de confiance. Si nous sommes justes, ce qu'il ne faut

pour-

ſty nie mogą nań ſobie wſpomnieć bez iakiegokolwiek wſtrętu. Nie rozumiem ia iednak, żeby to była rzecz tak trudna (iako ią ſobie w myśli wyſtawnią boiażliwe duſze) zeyść z tą ſamą wſpaniałością umyſłu ze świata, z ktorą kto na nim żył. Bo w ſamey rzeczy, czemuż ſię mamy, tak bardzo lękać otwartego przeyścia od tylu wiekow? Nie lepieyże ieſt odważnie ſię ſtawić na przeciw niebeſpieczeńſtwu, ktore za nieuchronne uznaiemy? y ktoremu wſzyſcy ludzie koniecznie podlegać muſzą? Nadzieia ſzczęśliwości, o ktorey upewnieni ieſteśmy, ieżeli umierać będziemy świątobliwie, powinnaby raczey wzbudzić w nas pragnienie śmierci, niżeli boiaźń utraty życia. Jeżeli nas ſtraſzy bol, uważaymy, że częſtokroć ieſt bardzo lekki, albo że przynaymniey krotko trwać zwykł: y ieżeli nas ſurowość Sądow Boſkich trwoży. Krew Jezuſa Chryſtuſa wylana dla naſzego zbawienia, y miłość nieſkończona, ktorą ma ku duſzom tak drogo odkupionym, powinny w nas uśmierzyć trwogi, y wielką czynić nam nadzieię. Jeżeli ſprawiedliwi ieſteśmy, czemu iednak

pourtant pas se persuader, esperons en sa bonté, qui couronnera les œuvres que nous aurons fait par sa grace: & si nous sommes pécheurs, ne détespe-rons point de sa misericorde, puis qu'elle n'a point de bornes, & que l'Ecriture nous apprend, qu'il ne ré-jette jamais un cœur pénetré des sen-timens d'une penitence sincere. Pe-nitence heureuse, dont on doit lui de-mander la grace, avec Foi, avec hu-milité, & avec perseverance. Il faut cependant avouër que ceux qui négli-gent les devoirs de la Religion, pas-sent leur vie dans les délices, ont grand sujet de craindre la mort. Car outre que leur perte est certaine, s'ils en sont surpris, ce qui n'arrive que trop souvent, comme JESUS-CHRIST nous en asûre; quand même une ma-ladie leur laisseroit quelque tems pour penser à leur salut, ou ils se flattent qu'elle ne sera pas mortelle, & ainsi ils ne se préparent point à mourir; ou si se voyant à l'extremité, ils de-mandent les Sacrements de l'Eglise, souvent c'est moins le fruit d'une vé-ritable conversion, que l'effet d'une

era.

dnak o ſobie wierzyć nie trzeba, dufaymy w iego dobroć, ktora ukoronuie uczynki naſze, ktoreśmy wykonali za łaſką iego: a ieżeli ieſteśmy grzeſznicy, nie rozpaczaymy w miłoſierdziu iego, ponieważ one granic nie ma, y że Piſmo S. nas uczy, że nie odrzuca nigdy ſerca wzruſzonego myślami ſzczerey pokuty. O ſzczęśliwa pokuto! o ktorey łaſkę proſić go potrzeba, z wiarą, pokorą, y ſtatecznym wytrwaniem. Potrzeba ateli wyznać, że ci, ktorzy zaniedbywaią powinności wiary, y trawią życie ſwoie w roſkoſzach, maią ſię czemu słuſznie lękać śmierci. Albowiem procz tego, że zguba ich pewna ieſt, ieżeli ich śmierć nagle potka, co ſię bardzo często trafia, iako nas Jezus Chryſtus o tym przeſtrzega; chociażby im nawet choroba pozwoliła co czaſu na myślenie około zbawienia, to albo tuſzą ſobie, że nie ieſt ieſzcze śmiertelna; y tak nie gotuią ſię na śmierć, albo ieżeli ſię iuż w oſtatnim poſtrzegą zgonie, proſzą o Sakramenta Swięte, a to częſtokroć nie tak bywa z prawdziwey pokuty, iako ſkutkiem raczey nikczemney boiaźni. Nie

wyrze-

crainte ſervile. Ils ne renoncent pas ſincerement aux plaiſirs du monde, ni aux objets de leurs paſſions criminelles, leſquels ils ont toûjours aimées avec tant d'ardeur. Car cet amour fortifiée par une longue habitude, a jetté dans leurs cœurs de ſi profondes racines, qu'il faudroit un miracle de la grace pour l'en arracher. Et cette grace extraordinaire, Dieu la donnera-t'il à ceux, qui durant tant d'années ont oſé violer & mepriſer ſes ſaintes Loix? Le plus ſûr moyen pour ſe garentir des frayeurs de la mort, eſt donc de s'y préparer par une vie pure & innocente, de ſe détacher de bonne-heure de ce qu'un jour il faudra quitter pour jamais; de penſer ſouvent qu'en ce dernier moment où l'éternité commence, les plaiſirs finiſſent, les grandeurs humaines diſparoiſſent, les biens temporels s'évanouiſſent; enfin de ſe perſuader fortement, que l'on ne trouve point alors d'autre conſolation que dans le ſouvenir d'avoir aimé Dieu, & de l'avoir ſervi avec une conſtante fermeté, malgré la corruption du ſiecle.

FIN.

wyrzekaią ſię ſzczerze roſkoſzy światowey, ani tych rzeczy, ktore mieli za cel niegodziwych paſſyi ſwoich, w ktorych miłość ſwoię zawſze zatapiali z tak wielkim przywiązaniem. Ta bowiem miłość zmocniona długim nałogiem tak ſię głęboko w ſercach ich wkorzeniła, żeby potrzeba cudu łaſki Boſkiey na iey wykorzenienie. A czyliż tę łaſkę nadzwyczayną da P. Bog tym, ktorzy przez tyle lat śmieli gwałcić, y znieważać iego prawa święte? Naybeſpiecznieyſzy tedy ſpoſob do oddalenia od ſiebie boiaźni śmierci, ieſt, gotować ſię na nię przez czyſte, y niewinne życie; oderwać ſię zawczaſu od tego, co trzeba będzie kiedykolwiek opuścić na zawſze; myśleć częſto, że w ow oſtatni moment, w ktorym ſię wieczność zaczyna, kończą ſię roſkoſzy, okazałości ludzkie z oczu nikną; na koniec wierzyć temu mocno, że ſię nie znayduie na ten czas inſza pociecha, tylko w tey pamiątce, że ſię kochało Boga, y ſłużyło mu ſię w nieodmienney ſtateczności przeciw zepſowanym obyczaiom świata.

KONIEC.

LES MAXIMES DE LA SAGESSE HUMAINE, OU LE PORTRAIT D'UN HONNETE HOMME

RENDEZ au Créateur ce que l'on
doit lui rendre.
Réflechissez avant que de rien entreprendre
Point de societé qu'avec d'honnêtes gens.
Et ne vous flattez pas de vos heureux talens.
Conformez-vous toûjours aux sentimens des autres;
Cedez honnêtement si l'on combat les vôtres.
Donnez attention à tout ce qu'on vous dit;
Et n'affectez jamais d'avoir beaucoup d'esprit.
N'entretenez personne au delà de sa sphere;

Et

Et dans tous vos discours tâchez d'être sincere.
Tenez votre parole inviolablement :
Et ne promettez point inconsidérement.
Soyez officieux, complaisant, doux, affable,
Et pour tous les humains d'un abord favorable.
Sans être familier, ayez un air aisé ;
Ne decidez de rien qu'après l'avoir pesé.
Aimez sans intérêt, pardonnez sans foiblesse ;
Soyez soûmis aux Grands sans aucune bassesse.
Cultivez avec soin l'amitié d'un chacun.
A l'égard des procés n'en intentez aucun.
Ne vous informez point des affaires des autres ;
Sans affectation dissimulez les vôtres.
Prétez de bonne grace avec discernement.
S'il faut récompenser, faites le grassement
Et de quelque façon que vous vouliez paroître,

Que ce soit sans excès, & sans vous méconnoître.
Compatissez toûjours aux disgraces d'autrui ;
Supportez ses défauts, soyez fidele ami.
Surmontez le chagrin où l'esprit s'abandonne ;
Et ne le faites pas rejaillir sur personne.
Où la discorde regne, apportez y la paix ;
Et ne vous vengez point qu'à force de bienfaits.
Reprénez sans aigreur, louëz sans flatterie.
Riez passablement, entendez raillerie.
Estimez un chacun dans sa profession,
Et ne critiquez rien par ostentation.
Ne reprochez jamais les plaisirs que vous faites.
…mettez les au rang des affaires secrettes.
Prevénez les besoins des amis malheureux:
Sans prodigalité rendez vous généreux.
Moderez vos transports d'une bile naissante,
Et ne parlez qu'en bien d'une personne absente.

Fuyez

Fuyez l'ingratitude, ſoyez réconnoiſſant.
Jouëz pour le plaiſir, & jouëz noblement.
Parlez peu, penſez bien, & ne trompez perſonne;
Et faites toûjours cas de ce que l'on vous donne.
Ne tirannifez pas le pauvre debiteur.
Pour vous, comme pour lui, ſoyez de bonne humeur.
Au bonheur du prochain ne portez pas envie
Ne divulgez jamais ce que l'on vous confie
Ne vous ventez de rien, gardez vôtre ſecret.
Après quoi, mettez-vous au deſſus de caquet.

Ces Maximes ont été trouvées da.. la caſſete d'un grand Prince après ſa mort.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0025507

